

Əzilmiş fotoşəkillər

roman

Bakı - 2012

Varis
**«Əzilmiş
fotoşəkillər»**
(roman)

«Əzilmiş fotoşəkillər» - Varisin oxucularla beşinci görüşüdür. 2008-ci ildə «Sonuncu ölən ümidlərdir» kitabı ilə oxucularla ilk görüşə gələn və dərhal da özünə böyük oxucu auditoriyası toplamağa müvəffəq olan yazıçının sonrakı kitabları da («Bir ovuc torpaq» - 2009, «Sənə inanıram» - 2010, «Yetmiş yeddinci gün» - 2011) sevildi, populyarlıq qazandı. «Əzilmiş fotoşəkillər» adlanan 5-ci romanın süjeti həyatdan, günümüzün reallığından götürülmüşdür. Yeniliklər etməyi xoşlayan yazıçının bu əsərində bədiiiliklə publisistika son dərəcə orijinal bir şəkildə birləşmiş, ortaya olduqca maraqlı, oxunaqlı bir material qoyulmuşdur. Və bu yeni romanın da bəyəniləcəyinə müəllifin inamı olduqca böyükdür.

ÖN SÖZ YENƏ DƏ OXUCULARINDIR

Bu 5-ci kitabda da ön sözü oxucuların ixtiyarına verməyi qərara aldığımız. 2008-ci ilin noyabrından kitab çapa imzalanan bu ana - 2012-ci ilin mayına qədər yazıçının aldığı oxucu rəylərinin sayı artıq 12 mini ötüb.

Onların bəzilərini kitabda yerləşdirməklə bir daha istəkli oxuculara sonsuz minnətdarlığımızı bildiririk.

- Adətən, biz hərbiçilərin mütaliə etmələri üçün mütləq fəvqəladə vəziyyətlər gərək olur, necə ki, mən hospitala düşdüm və oğlumdan maraqlı bir kitab gətirməsini xahiş etdim. O da «Bir ovuc torpaq»ı gətirdi. Nə deyim, indiyədək 400-dən yuxarı kitab oxumuşdum, hələ beləsi olmamışdı... Birnəfəsə oxudum, gecə saat 4-də tamamladım. Dəfələrlə həkim gəlib kitabı əlimdən almağa çalışsa da, səhhətimə təhlükə törəndiyini vurğulasa da, onu bir an belə əlimdən yerə qoymadım... Fəxr edirəm ki, Azərbaycanımızda bu cür yazıçı var.

Salam Hədiyev

Daxili Qoşunların polkovnik-leytenantı

- Bəzən bir yazar illərlə, fasiləsiz yazır, ortaya cild-cild kitablar qoyur. Amma bu kitablar sevilmir, yadda qalmır. Bəzən də ilk qələm təcrübəsi sayılan cəmi bir-iki kitabla oxucunun qəlbine

yol tapa bilir. Mən yeni nəsil yazarları içində ən yaxşılarından bəhs edərkən xüsusi olaraq gənc yazıçı Varisin adını çəkmək istəyirəm.

Nizaməddin Şəmsizadə
Tənqidçi, professor

- Varis Azərbaycan nəsrinə yeni üslub, yeni təhkiyə gətirdi, insanı münasibətləri, emosional məqamları, real təsvirləri heç kəsə bənzəmədən, özünəməxsus şəkildə həyat sevgisi, ümid, inam dolu lövhələrlə zənginləşdirdi. Ətrafda baş verən hadisələrə öz maraqlı təhkiyəsi ilə istiot, duz əlavə etdi. Təsadüfi deyil ki, indiki oxucu qıtlığı şəraitində Varis sevilir, onun məhsuldarlığına əsl ehtiyac yaranıb.

İmamverdi İsmayılov
Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin üzvü

- Kitablarınız əlimə keçməsə belə, İnternet vasitəsilə yaradıcılığınızı izləyirəm. Çox dərin, düşündürücü yazırsınız. Ən əsası da, çox maraqlı. Başqa bir xalqın nümayəndəsi olduğum halda Sizin yaradıcılığınızı, özü də tərcümə olunmadan izləməkdən məmnunluq duyuram.

Leyla Abramova
Tel-Əviv, İsrail

- Hər 4 kitabınız məni – fiziki və psixoloji cəhətdən çox güclü olan birini zəiflədib kövrəltdi. Çox maraqlı, gündəmdə olan mövzular seçirsiniz. Sizə «Afərin», «Eşq olsun» deyirəm.

Eldost Məmmədov
Peşəkar kiçik-boksinq üzrə dördqat dünya çempionu

- İndiyə kimi qələmə aldığınız üç romanı oxumuşam, sevmişəm. Amerikada yaşadığım üçün ancaq əsərlərinizin elektron variantlarını əldə edə bilirəm. Sizi yeni nəşr münasibətilə təbrik edir, o günü gözləyirəm ki, onun da elektron variantını əldə edə bilim.

Pəhlivan Əliyev
ABŞ, Eastern Illinois University

- Neçə gündür ki, «Bir ovuc torpaq» kitabının təsirindən çıxıb bil-mirəm. İnanın, oxuduqlarımı tərcümə edərək şirkətimizdə işlə-yən ingilislərə danışdım, təsirlənib ağladılar.

Sitarə Əlizadə

bp şirkətinin əməkdaşı

- Əsərləriniz o qədər populyardır ki, oxucular yeni kitabınızı əldə etmək üçün növbəyə yazılırlar.

Farxunda Məhərrəmov

M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın əməkdaşı

- Bu qədər dərslərimin qabağında «Yetmiş yeddinci gün» romanı-nı çox böyük həvəslə oxuyub bitirdim. Gözəl yazmaq üslubunuz var. Oxuduğum saysız əsərlər içərisində süjet xəttinə görə bu, yeni tipli bir əsərdir. Artıq deyə bilərik ki, ədəbiyyatımızda böyük sənətkarların varisi olan Varis məktəbi formalaşdırdınız.

İlkin Babazadə

*Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının tələbəsi*

- «Bir ovuc torpaq» romanını indi başa vurdum. Çox ağırdır, özümü orada hiss edirəm. Mən qarabağlıyam. Qəhrəmanınız Zərifənin qoyub getdiyi gəlinciyin təsviri məni çox kövrəltdi. Eyni həyatı mən də yaşamışam.

Zümrüd Bağirova

Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Allahverdi Bağirovun qızı

- Mən boks üzrə yığma komandanın keçmiş üzvüyəm. On beş gündür ki, «Sonuncu ölən ümidlərdir» romanının təsiri altındayam. Bilirsiniz, aldığım zədələr, uğursuzluqlar məni boksla vidalaşmağa məcbur etmişdi, içimdəki dünya, olimpiya çempionu olmaq istəyi həyata keçməmiş qalmışdı. Amma qəhrəmanınız Nailənin apardığı mübarizə məni arzularıma qovuşacağıma inandırır, bu işə köklədi. Və mən yenidən boksa qayıtdım...

Sübhan Abbasov

DİN-in əməkdaşı

- Bütün Moskva gördü, mən ağladım metroda. Yəqin, dəli kimi baxırdılar, amma içimdən gələni saxlaya bilmirdim. «Yetmiş yeddinci gün» necə də təsirli idi...

Zinyət Vəliyeva

Moskva, Rusiya Federasiyası

- Bu gün cəmiyyətdə çox böyük prestijə malik olan «Bir ovuc torpaq» əsərinizi oxuyub qurtardım. Sözlün əsl mənasında, bu əsərdə hər yaş dövrünün qavrayıb başa düşəcəyi vətənpərvərlik hissi ilə yanaşı «zülmə zərbə» ideologiyasını da bütün təfərrüatı ilə açıqlamısınız. Elə yazmısınız ki, hər bir oxucu özünü hadisələrin iştirakçısı, əsərin qəhrəmanı hiss edir.

Fərqan Əsədov

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Radiasiya Problemləri İnstitutunun elmi işçisi

- Bizim məktəbdə müsabiqə keçirildi, «İlin ən yaxşı oxucusu» müsabiqəsi. Kitablarınıza sevgimə görə mən də müsabiqəyə qatıldım, «Varis. Həyat və yaradıcılıq» mövzusu ilə turlar adladım, nəhayət, qalib gəldim.

Elvira Valehova

Akademik Zərifə Əliyeva adına liseyin şagirdi

- Əsgərlikdə yalnız hərbi kitabları oxumağa icazə verirlər. Odur ki, «Sonuncu ölən ümidlərdir»i adyalın altında, alışqan işığında oxuyurdum. Bitirib döşəyimin altına qoyanda zabıt gördü, əlimdən alıb sobaya atdı. Gözləyirdim ki, getsin, əlimi salıb yanar sobadan çıxarım. Amma bunu duyub gözlədi ki, kitab tam yansın...

Vüqar Baxşəliyev

Tərxis olunmuş əsgər

- «Sonuncu ölən ümidlərdir» romanı həyata baxışımı dəyişdi, sevginin qədrini daha çox bilməyə başladım. Bu kitabı 36 saata oxudum, nə qədər istəsəm də, göz yaşlarımı saxlaya bilmədim. «Kişilər ağlamaz» məsələni söyləyənlər, görünür, belə bir kitab yazılacağını təxmin etməmişlər. Mən məhz Sizin kitabı əldə

etmək üçün Şirvandan Bakıya gəldim. «Elmlər Akademiyası» metrostansiyasından alıb geri qayıtdım.

Kamran Seyidov

Şirvan şəhəri

- Ümumiyyətlə, kitab oxuyan deyildim, «Sonuncu ölənlərdir» oxuduğum ilk kitab oldu. Mən məşqlərimdən, dərslərimdən imkan tapan kimi evdə, metroda, avtobusda, kollecdə... hər yerdə kitablarınızı oxuyuram. Siz bizə lazımsınız.

Xəyalə Abdullayeva

Beynəlxalq Şotokan karate-do açıq çempionatının qızıl medalçısı

- Здравствуйте, дорогой Варис муаллим. Я узбек по национальности. Недавно прочел ваш роман «Сонунчу олен умиддердир». Очень понравился. У меня появилось желание переводить его на узбекский язык.

Рустам Игбал

Ташкент, Узбекистан

- Bir vaxtlar kitab oxuduğumu görən tanışlar gülürdülər, mənə «qədimi insan» deyirdilər. İndi Sizin sayənizdə həmin insanlar özləri kitab oxuyurlar.

Tariyel Abdullayev

«Bestcomp Group» firmasının əməkdaşı

- «Bir ovuc torpaq»... Mən Zaurun təlimlərinə, xeyirxahlığına, kişiliyinə, cəsarətinə, böyüklərə ehtiramına, bir sözlə, şəxsiyyətinə heyran oldum. O, eynən Nizami «İsgəndərnamə»sindəki «Xoşbəxtlər ölkəsi»ni yaratmaq istəyib. Bu cür yazmaq üçün böyük ürək lazımdır.

Ləman Qurbanova

Bakı Dövlət Universitetinin tələbəsi

- Mənim imkanlı tanışım var, «Yetmiş yeddinci gün» romanını oxuduqdan sonra «Neftçilər»dəki Uşaq evinə 10 min manata yaxın yardım elədi.

Tural Tarverdiyev

286 №-li məktəbin məzununu

- Təhsil aldığı universitetdə əcnəbi tələbələrə «Sənə inanıram» kitabını oxuyub tərcümə edirəm. Və hər gün tələbələrin böyük hissəsi maraqla əsərin davamını gözləyir.

Hayla Səfiyeva

Misir ƏR, İsgəndəriyyə Universitetinin tələbəsi

- İşimlə bağlı kitabxanadan texniki ədəbiyyat almaq istəyirdim. Qulağıma bir neçə nəfərin «Varisin yeni kitabı var?» sözləri dəyəndə maraqla mənə güc gəldi, mən də «Yetmiş yeddinci gün» romanını alıb oxumalı oldum. Və deyim ki, həddindən artıq bəyəndim. Əgər yazıçı bu qədər populyardır, demək, hədəfi düzgün seçib.

Mikayıl Nuriyev

AR Hesablama Palatasının əməkdaşı

- «Sənə inanıram» kitabı bir nəslin o biri nəslə mənəvi vəsiyyəti-dir. Böyük mənə kəsb edən, təsirli notlarla yazılmış bu əsər özünü dərk edən hər bir gəncə böyük dəstəkdir.

Kənan Bağirov

Şərur rayonu, Naxçıvan MR

- «Sənə inanıram» romanı yenidən gəlib bizə çatıb. Dünyada elə bir söz yoxdur ki, mən o kitabı ifadə edə bilim. Həyatımda belə kitab oxumamışam. Belə olmaz! Öldürdünüz ki oxucularınızı! Lap dəli oldum bu kitabdan sonra. Haçansa vətənə dönsəm, neçə ildən sonra olursa-olsun, Allahın izni ilə Sizinlə görüşəcəyəm.

Azər Rəcəbov

Linköping şəhəri, İsveç

- «Yetmiş yeddinci gün»ü birnəfəsə oxudum. Həmin gün evdə nə yemək bişirdim, nə də bir iş gördüm. Dövrün suallarına cavab verən çox dolğun bir əsərdir. «Sonuncu ölənlərdir» isə evində 15-16 yaşlı övlad böyüdən valideynlərin stolüstü kitabı olmalıdır.

Sənubər Əhmədzadə

*Sabunçu Rayonu
Statistika İdarəsinin əməkdaşı*

- «Bir ovuc torpaq» romanı ilə bağlı çox şeylər yazmaq istəyirəm... Sizin kimi fərqli düşünən beyinlərə oxucuların böyük ehtiyacı var.

Rəşad Rəhimov

AR Gənclər və İdman Nazirliyinin əməkdaşı

- «Sənə inanıram» kitabını özüm oxuyub şagirdlərimdən birinə verdim oxumağa. Lakin bir neçə gündən sonra bütün sinif şagirdlərinin kitabınızdan danışdıqlarını görəndə təəccübləndim. Sən demə, şagirdlərdən birinin evinə yığışblar, biri ucadan oxuyub, qalanları qulaq asıblar.

Şəfəq Nağıyeva

Ağsu rayonu, Təklə kənd məktəbinin müəllimi

- Bəzən düşünürəm ki, Siz sadəcə yazıçı deyilsiniz. Həm də insanların ürəyini oxuya bilən bir psixoloqsunuz.

Pərvanə Rzayeva

Azərbaycan Milli Konservatoriyasının tələbəsi

- Əziz və sevimli yazığımızın yeni kitabı da, əvvəlki üç kitabı kimi, çox maraqlıdır, insanı düşünməyə vadar edir. Hər zaman onun kitablarını oxuyandan sonra bir neçə gün təsiri altında oluram.

Əfsanə Qarayeva

*AR Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə
Dövlət Komitəsinin aparıcı məsləhətçisi*

- Kitablarınız superdir, xüsusən «Yetmiş yeddinci gün». Bizim tələbələr kimsəsiz uşaqlar haqqında yazdıqlarınızı oxuduqdan sonra uşaq evinə getdilər.

Leyla Əsgərova

Qərb Universiteti Həmkarlar İttifaqının sədri

- Həyatda ilk mükafatım Sizin kitabınız olub. Konfransda birinci yer tutmuşdum. «Sonuncu ölən ümidlərdir» kitabını hədiyyə kimi mənə verdilər və o gündən oxucunuz oldum.

Aytac Məmmədli

AR Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin əməkdaşı

- Burada, uzaq bir ölkədə «Yetmiş yeddinci gün» əsərinizi oxudum. Və qərara aldım ki, heç bir fikir bildirməyim. Çünki əsərinizin məndə yaratdığı təəssüratı ifadə etmək üçün leksikamızdakı sözlər kifayət eləmir. Sağ olun ki, varsınız, böyük ədəbi irsimizin layiqli varisisiniz.

Tural Ağarzayev

Sinqapur Respublikasından, «Azərsu» ASC-nin mühəndisi

- Biz tələbələrin Salyandan Bakıya Sizi görməyə gəlməkdə məqsədi əsərlərinizə və şəxsiyyətinizə olan sevgimizi bildirmək idi. Sizinlə görüşümüz zamanı bizdə xoş təəssüratlar yaratdınız, çox təşəkkür edirəm.

Rahil Rza

*Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu
Salyan filialının tələbəsi*

- İş yoldaşımın əlində gördüyüm kitab diqqətimi cəlb etdi, «Sonuncu ölənlərdir» sözləri qeyri-iradi qəlbimi göynətdi, məndə qəribə hislər yaratdı. Orta məktəb illərimə – 1998-99-cu illərə qayıtdım. O illərə ki, bu romanın hissələri sevdiyim «168 saat» qəzetində çixırdı...

Anar Ağayev

2 sayılı Bakı İnzibati-İqtisadi Məhkəməsinin əməkdaşı

- Çox valehedici yazırsınız. Oxuduqca sanki sakitləşirəm. Mən, adətən, təkrar əsər oxumağı sevmirəm, amma Sizin əsərləri təkrar-təkrar oxumaqdan zövq alıram.

Aləmzar Ələkbərova

Bakı Slavyan Universitetinin tələbəsi

- Mən bu yerə kimi yalnız dini kitablar oxumuşdum. Roman oxumağa neçə dəfə cəhd göstərmişdim, amma alınmamışdı. Heç üç vərəq də oxuya bilməmişdim. Ancaq «Sonuncu ölənlərdir»i dostlarımla məsləhətli ilə oxudum, çox bəyəndim. Müdhiş bir roman alınıb. Ömrümün sonunadək onu unutmayacağam.

Rafiq Lətifov

«Azərfon»un əməkdaşı

- «Sənə inanıram»ı xüsusi maraq və səbirsizliklə oxumuşam, heç təsirindən çıxıb bilmirəm. Baxmayaraq ki, üstündən bir ay keçib. Ətrafda heç kim bədii kitab oxumur, təəssüratlarımı bölüşməyə adam tapa bilmirəm, ürəyim darıxır.

Mahizər Əliyeva

Gürcüstan, Bolnisi rayonu, Faxralı kəndi

- «Yetmiş yeddinci gün»... Söz tapa bilmirəm. Fikirləşdiyim sözlər acizdir bu əsərin qarşısında. Bir cümlə ilə ifadə etməyə çalışacam: Varisin əsərlərini oxuyanda insanlığa yaraşmayan hislər insanı tərək edir.

Mehman Dilqəmoğlu

Azərbaycan Televiziyasının «İntellekt» proqramının aparıcısı

- Bu qısa həyatımın tam dörd saatını «Sənə inanıram» kitabına həsr etdim... Dərhal duydum ki, Əminənin – o məsum simanın arxasında bir iblis gizlənir. Gerçək həyatımızda belə qızlar o qədərdir ki! Bəşər yaranandan o qədər həmidlər əminələrin saxta sevgisinə qurban gedib ki... Mən çox mütalib edirəm, amma bu gün ilk dəfə belə hislər yaşayırdım: qışqırmaq, Həmidini silkələmək, «oyan» demək istəyirdim.

Fəridə Məmmədova

Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin tələbəsi

- Bütün diqqətçəkən yaxın və uzaq dövr ədəbiyyatını oxumuşam. Amma Sizin kitablar tamam fərqlidir. Elə bil, bütün bunları yaşamısınız. Hər kəsin də həyatında Sizin yazdıqlarınızdan az da olsa, nəşə var.

Anar Səfərov

Cəbhə xəttindəki hospitalın həkimi, tibb xidməti leytenantı

- Yeni kitabınızı da birtəhər əldə edib oxudum. Ancaq xaricdəyəm deyə hey qorxu hissi keçirirəm, birdən bundan sonrakını tapıb oxuya bilmərəm...

Şəhanə Talibova

İstanbul Universitetinin İktisadi və İdari Bilimlər fakültəsinin tələbəsi

- Hər bir romanınızı birnəfəsə, gecə yarıyadək oxumuşam, böyük maraqla, zövqlə. Sizin kitablarınız mənim şəxsi kitabxanamın ən dəyərliləri cərgəsindədir.

Günəl Zeynalı

Sumqayıt Dövlət Universitetinin müəllimi

- Bəzən insan öz hislərini ifadə etməkdə çətinlik çəkir. Nə deyəcəyimi bilmirəm. Ən ilahi sözlər belə əsərinizin qarşısında acizdir.

Ayşən Kazımova

Füzuli rayonu, 1 №-li tam orta məktəbin şagirdi

- Mən 6 yaşlı bir qız anasıyam. Bu gün «Yetmiş yeddinci gün» kitabınızı böyük həvəslə oxudum. O qədər təsirli yazmışınız, bugünkü yaşamı o qədər dəqiq təsvir etmişiniz ki, tam aludə olmuşdum, «Ana, mənə su ver» deyib hey məni səsləyən qızımı belə eşitməmişdim.

Xanım Hüseynova

Evdar qadın

- «Yetmiş yeddinci gün» adlı romanınız çox böyük diqqətimə səbəb oldu. Ehtiyac içində olan insanlar, yetim uşaqlar, repressiya qurbanı olan şair... Ümidlə sabahı gözləyənlərin müdhiş güzəranı... Həqiqətən, çox maraqlı və unudulmaz romandır.

Reyhan Nüsrətova

1 №-li Tibb Kollecinin tələbəsi

- 14 yaşında BDU-nun Mexanika-riyaziyyat fakültəsinə daxil olmuş, 18 yaşında oranı fərqlənmə ilə bitirmiş, magistr dərəcəsi almış, aspiranturanı bitirmişəm, hazırda dissertasiya üzərində çalışıram. Əsərlərinizi hədsiz dərəcədə bəyənmişəm. Dahi alman riyaziyyatçısı Veyer Ştrass deyib ki, qəlbən şair olmadan riyaziyyatçı olmaq mümkün deyil. Mən bunun üçün həm də ədəbiyyatçıyam. Düşünürəm ki, cəmiyyəti dəyişdirmək lazımdır, özü də ədəbiyyatla. Məhz bu səbəbdən də Sizinlə görüşmək istəyirəm.

Məhəmməd Məmmədov

Riyaziyyatçı

- Bəzən bizlər zəmanənin dəyişdiyindən gileylenirik, amma bunu dəyişkən insanların yaşadığı həyat təzi ilə bağlamırıq. Sizin bu romanlarınız bugünkü gəncliyə mövcud reallığı, bugünümüzü göstərdi.

Hüseyn Mirzəzadə

Ali Hərbi Təyyarçilik məktəbinin kursantı

- Həmişə yazıçılar güclü romanlarını fikirlərində canlandırdıqları hadisələrdən yazırlar. Bu, bizə real görünməyə bilər, amma Varis məhz içindəki dünyanın reallığından yazır.

Samir Ağayev

«RadioMOR»un direktoru

- İndiki zamanda ən problemlı bir şey vaxt itkisinə yol verməkdir. Mənsə sevinc hissiylə deyə bilərəm ki, Sizin kitablarınızla keçirdiyim saatlar ən xoş, yaşamağa həvəs yaradan saatlardır.

Məhərrəm Rzayev

AR Fövqəladə Hallar Nazirliyinin əməkdaşı

- Həyatda bir çətinliklə üzləşmişdim, həlli yolunu tapa bilmirdim. «Bir ovuc torpaq» romanından sonra bu problemimə asanlıqla cavab tapdım. Sadəcə olaraq, yazan əlləriniz var olsun!

Ələsgər Həsənov

Azərbaycan Aqrar Universitetinin tələbəsi

- Bu yaxınlarda xəbər saytlarında keçən ilin ən çox satılan kitablarının içində Sizin kitablarınızın adını gördüm, dərhal gedib 4 kitabınızı birdən aldım, demək olar ki, birnəfəsə oxudum... Hələ də onların təsiri altındayam.

Ceyhun Məmmədov

İş adamı

- Doqquz ildir ki, pessimizmlə yaxın dost olan mənə Yeni il günü dostum təbrik üçün zəng edəndə «Sonuncu ölən ümidlərdir» kitabını oxumağı məsləhət gördü. Dedi, oxuyandan sonra həyata tamamilə başqa gözlə, tam optimist baxacaqsan. Təbii ki, dediklərinə güldüm... Amma kitabı, hər halda, oxudum və doğrudan

da, mənə hədsiz təsir etdi. Demə, ümid etməyə, lap ümidcik etməyə dəyərmiş...

Yeganə Şirinova

Şəki rayonu

- Bütün kitablarınızı çox bəyənmişəm. Universitetimizdə baş vermiş terror hadisəsinə şahid bir tələbə kimi ölənlərin xatirəsinə ithaf etdiyiniz «Bir ovuc torpaq» əsərini də sevrək oxumuş, duyğulanmışam.

Aysu Cəbiyeva

Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının magistri

- Sizin fanatınız olan qızım mənə kitablarınızdan danışdı, dərhal dedim ki, Varisi tanıyıram, 90-cı illərin sonlarında onun qəzet peroseriallarının vurğunu idim. İllər ötür, Sizin əsərləri oxuyub zövq almaq estafeti nəsil-dən-nəslə keçir.

Tahirə Kədərli

Publisist

- Ümumiyyətlə çox kitablar oxumuşam. Öz yazıçılarımızdan, dünya ədəbiyyatı klassiklərindən, müasir yazarlardan... Amma Sizin kitablarınız tamam başqadır. Romanlarınızın hər bir cümləsində böyük məna, böyük həyat var. Məncə, yaxşı yox, əla yazırsınız.

İlkin Murad

Heydər Əliyev adına Ali Hərbi məktəbin kursantı

- Çox gözəl yazırsınız, heyran qalırım. Romanlarınızı bir-iki günə bitirirəm. Yəni, doğrudanmı, 77 gündən sonra insan həyatında hər şey düzələ bilər?

Nərgiz Osmanova

Wadköping's Utbildningscenter

Gy. Orebro Lan, İsveç

- Mən yalnız detektiv oxuyuram. Amma Sizin «Sonuncu ölən ümidlərdir» romanınızı oxumağa başlayanda kitabdan heç ayrıla bilmədim. O qədər xoşuma gəldi ki! Eləcə də «Bir ovuc tor-

paq»... Daim əsərlərin təsiriylə yaşadım, qəhrəmanların sonrakı taleyi barədə sualların içində azıb qaldım...

Könül Atakişiyeva

Xarkov Politexnik Universitetinin tələbəsi

- Sizin «Bir ovuc torpaq» romanınız «Əli və Nino»dan sonra oxuduğum yeganə böyük həcmli əsərdir. Bu kitabı evdə atam da, anam da – hamımız oxuduq və çox bəyəndik.

Zaur Məmmədzadə

Mərdəkan, 181 №-li məktəbin 8-ci sinif şagirdi

- Mən Sizin kitablarınızı oxuyan yüz minlərdən biriyəm. Nə buna qədər, nə də bundan sonra nə mən, nə də ətrafım hansısa yazıçının əsərlərindən bu qədər təsirlənə bilməmişik və bilməyəcəyik də! Siz bilirsinizmi yeni bir cərəyanın müəllifisiniz?!

Rəhilə Abdullayeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin tələbəsi

- «Sonuncu ölən ümidlərdir» kitabını oxuyarkən düşünmüşdüm ki, Sizin bütün kitablarınız bir-birindən maraqlı olacaq. Elə də oldu.

Novruz Mustafayev

«Rabitəbank»ın əməkdaşı

- Mən Sizin «Sonuncu ölən ümidlərdir» romanınızı çox bəyəndim. Nailə obrazı haqqında konfrans işi hazırlayıram. İnşallah, universitetdəki elmi konfransda çıxış edərək diktə edəcəyəm. Sizin əsərlər hər bir gəncin düzgün istiqamətdə tərbiyə almasında mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Sevinc Mürşidqızı

Qafqaz Universitetinin tələbəsi

- «Yetmiş yeddinci gün» romanını oxudum və heyran oldum. Mübaligəsiz deyirəm, şəxsən mən onu dünya ədəbiyyatı incilərindən hesab edilməyə layiq əsər sanıram. Haçansa, çox yəqin, bu əsər öz layiqli qiymətini alacaq.

Aydın Hüseynov

«Embawood» şirkətinin əməkdaşı

- Düzü, altı ildir ki, müxtəlif əcnəbi yazıçılardan ən müxtəlif əsərlərini oxumuşam, hətta bəzilərini dönə-dönə müraciət etmişəm. Azərbaycan yazıçılarının əsərlərini isə bəyənmemişəm. Bu yaxınlarda mənə yaxın olan bir insanın təkidi ilə kitablarınızı oxudum və... Heyran oldum. Yaddaşıma yazıldı kitablarınız.

Zülfiyyə Həsənova

*Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət
Universitetinin tələbəsi*

- Sizin əsərlərin necə dəyərlı, gözəl olduğuna xalqımız qiymət verib. Mənim yazacaqlarım sadəcə təkrarçılıq ola bilər. Cəmiyyət içindən, ətrafımızdan çıxmış insanları əsər qəhrəmanını kimi təcəssüm etdirməyiniz romanlarınızı bizlərə daha da doğmalaşdırır.

Gülşən Hüseynova

Şuşa şəhəri

- «Bir ovuc torpaq»ı bitirdim, hislərimi ifadə etməyə söz tapa bilmirəm. Kaş ki, Azərbaycanımızın biz gənclərə qələmiylə yol göstərən 10 Sizin kimi yazıçısı, kişilik təcəssümü olan 10 Mafiya Zaur kimi kişisi və Vətən qeyrəti göstərən 10 Balaca Zaur kimi gənci olaydı...

Həmidə Qoçəliyeva

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun tələbəsi

- Heç bir söz mənim «Yetmiş yeddinci gün» romanından aldığım təəssüratı ifadə edə bilməz. Romanı oxuduqca Sizin mənimlə iş yoldaşı olduğunuzu düşündüm.

Şahnaz Şahbazova

Uşaqlar üçün 1 saylı xüsusi internat məktəbin müəllimi

- Bizim bütün tələbələr Sizin fanatınızdır. Əsərlərinizi çox sevirik.

Ülvi Allahverdiyev

«Xəzər» Universitetinin tələbəsi

- «Sənə inanıram» romanını bir günə oxudum, bitməsini heç istəməirdim. Özüm qız olsam belə, qız qəhrəmanın etdiklərindən

utanc duydum. Bir şeyi yaxşı anladım – həqiqətən də bəzən qızlar çox vəfasızlıq edirlər.

Türkan Xəlilova

Qax rayonu

- Bilirsiniz, kitablarınız birnəfəsə oxunur, cümlələriniz bloknotlara köçürülür. İndiyə qədər yalnız xarici ədəbiyyata üstünlük verərdik. Azərbaycan ədəbiyyatının XX əsrdəki qüvvəsini itirdiyini zənn edirdik. Ancaq Sizin əsərlər fikrimizi dəyişdi. Çox xahiş edirik, bizi tək qoymayın!

Nigar Qurbanlı, Təhminə Cümşüdlü

Gənc İstedadlar Liseyinin (BDU-nun nəzdində) şagirdləri

- «Sənə inanıram» dəhşət maraqlı gəldi bizə, imkan düşdükcə hey oxuyur, oxuyurduq. Yazan qələminiz sonsuz bulaq olsun. Sərhədcilərdən atəşin salamları qəbul edin.

Ceyhun Rəsulzadə

Astara rayonu, sərhədçi

- Çoxdan idi ki, elmi fəaliyyətimlə əlaqədar bədii ədəbiyyatdan uzaqlaşmışdım. Əslində, heç oxunulması bir şey də yox idi. Son dəfə 2 il öncə Vidadi Babanlı'nın «Vidədan susanda» romanını təkrar oxumuşdum. Zəngin kitabxanam olsa belə, oxumağa bir şey tapmamağım üzücü idi. Çox yaxşı ki, bu boşluğu məhz Sizin kimi istedadlı yazıcının dəyərli romanları doldurdu.

Lamiyə Hacımuradova

Gəncə Dövlət Universitetinin müəllimi

- Respekt, aspekti ilə. Mən bütün ədəbi şedevrləri, həm klassikanı, həm müasir yazarları rus dilində oxuyuram. Ana dilində oxuduğum ilk kitablar Sizin bestsellerləriniz oldu. Və mübaliğəsiz deyim ki, «Sonuncu ölən ümidlərdir» paralel olaraq oxuduğum Koelyonun «Zair»indən və Kafkanın «Çevrilmə»sindən heç də geri qalmır. Bizim ədəbiyyatımızın təbliği çox qeyri-qənaətbəxş olsa belə, yazarlarımız dünya titanlarından heç də əskik deyillər.

Məftun Kərimov

Mütaliə həvəskarı

- Drayzerin «Dahi» əsərini yenidən bitirmişdim. Kitab oxumağa həvəsim yox idi. Bağda dincəlirdik, nənə-babanın yanında. Əlimə «Sonuncu ölənlərdir» keçdi. Oxumayacam desəm də, məni özünə necə cəlb etdisə, bir də gördüm gecə telefon işığında oxuyub tamamlamışam.

Pərvanə Əsgərova

Azərbaycan Texniki Universitetinin magistri

- İlk öncə Sizə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm yazdığınız «Sənə inanıram» romanına görə. Həyatda olan bütün həqiqətləri çox ustalıqla qeyd etmişiniz, çox məmnun qaldım. Böyük həvəslə yeni kitab gözləyirəm Sizdən.

Əlipənah Əsədzadə

«Bakcell LTD» MMC-nin əməkdaşı

- Çoxları belə düşünməyə də, mənə, «Yetmiş yeddinci gün» romanlarınızın içində ən gözəli, ən təsirliyədir. Günümüzdə baş verən hadisələri necə də canlandırmısınız... Hətta elə məqamlar oldu ki, gözlərim doldu da...

Fazil Balayev

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin tələbəsi

- Bəlkə də, bu gecə vaxtı Sizi narahat etdiyim üçün məni ən etikasız oxucu adlandıracaqsınız. Amma bilsəniz ki, mən «Sonuncu ölənlərdir» kitabını dayanmadan, ard-arda iki dəfə oxuyan, bəlkə də, ilk və tək oxucunuzam, yəqin, məni bağışlayarsınız. Deyilmi?

Hüseyn Abbasov

Şəki Apelyasiya Məhkəməsində hakim köməkçisi

- Ən çox sevdiyim bir yazıçının – İsmayıl Şıxlının xeyir-duasını almış növbəti sevdiyim yazıçı – Varis. Sizin əvəzsiz əsərlərinizi ona görə sevdim ki, cəmiyyətimizdə baş verənlər dolğun, düzgün əks etdirilir, yaşadıklarım ilə həyatda tək olmadığımı duyuram. Əsərlərinizlə məni yenidən həyata bağlanmağa vadar edirsiniz.

Könül Xəlilova

Sumqayıt şəhəri

- Və anladığım tək bir şey var: Müqəddəs «Bir ovuc torpaq» qədər «Sənə inanıram». Çünki insanları xoşbəxtliyə qovuşduran «Yetmiş yeddinci gün» inancını gözləməyə ümidliyəm. Axı «Sonuncu ölən ümidlərdir»...

Zöhrə Nəsimova

Azərbaycan Dövlət Dillər Universitetinin tələbəsi

- Yazan əlləriniz var olsun. Həvəslə oxuyuruq, zövq alırıq. Sanki o olayları, o anları öz gözlərimizlə görürük.

Səməd Cəbiyev

Xəzər Dəniz Neft Donanmasının əməkdaşı

- Mən kitab alarkən çox tərəddüd edirəm: müəllifi kimdir, mövzusu nədir? Hər dəfə kitab seçəndə, bəlkə, 10-15 dəqiqə onu vərəqləyir, mövzu ilə tanış oluram. Amma indi bənzər cildi, üzərinə Varis yazılmış kitab görəncə tərəddüdsüz-filansız alıram. Varisdirsə, deməli, yaradıb.

Şövkət Məlikova

Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin tələbəsi

- Sizə öz minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm ki, əllərinizdən gözəl kitablar işıq üzü görüb. 25 yaşım olmasına baxmayaraq, hələ indiyə qədər «Sonuncu ölən ümidlərdir» kimi maraqlı kitab oxumamışdım. Həqiqətən, çox duyğulandım. Ədəbiyyata çox gözəl əsərlər töhfə verirsiniz.

Rafiz Əliyev

«İmprotex Travel Tourism company»nin meneceri

- «Yetmiş yeddinci gün» - növbəti bir addım, növbəti həyata fərqli baxış nümunəsi və növbəti uğur... Siz, doğrudan da, gənclərin üreyinə gedən yolu tapmışsınız.

Zibeydə Cəfərli

Bakı İdarəetmə və Texnologiya Kollecinin tələbə-gənclər təşkilatının sədri

- Əsərlərinizi oxuyanda oxucu özünü hadisələrin tam mərkəzində hiss edir. Həqiqətən, çox maraqlı yazırsınız. Biz çox istəyirik

ki, televiziyanıza təşrif buyurub buradakı böyük oxucu kütlə-nizlə efirmiz vasitəsilə görüşəsiniz.

Əvəz Qubatov

Regional televiziyanın aparıcı-koordinatörü

- «Sənə inanıram»ı bitirsəm belə, hələ də ağlayıram. Doğrudan da, bədən arzu və ümidlər qəbiristanlığıdır. İnsan yaşadığıca həyatın mənasız, sevginin isə məhvedici olduğunu dərk edir.

Nərmin Ağazadə

Bakı Biznes Universitetinin tələbəsi

- «Sonuncu ölən ümidlərdir» kitabınızı ATV telekanalında gördüm, vərəqləməyə götürdüm. Onu gördüm ki, aludə olub oxu-yuram. Çox bəyəndim, necə gözəl yazmısınız. Minnətdaram Sizə.

Tahirə Məmmədqızı

«Şərq» qəzetinin əməkdaşı

- Fikrimcə, bu gün Azərbaycana Sizin kimi yazarlar çox lazımdır. Hətta heç zaman əlinə kitab almayan bəzi qrup yoldaşlarımin da əsərlərinizi sevə-sevə oxuduqlarının şahidi oluram. Mükəmməl əsərlərinizə görə Sizə minnətdarıq.

Elxan Məhərrəmov

Azərbaycan Dövlət Memarlıq və İnşaat Universitetinin tələbəsi

- Siz dəhşətsiniz, hələ də bir günə kitab oxuyub qurtardığıma inana bilmirəm. Dərslərdən nəfəs almağa belə vaxtım yoxdur, amma hər şeyi atıb oxudum. Bütün kitablarınıza heyranam. Necə yazırsınız axı bütün bunları?

Brilliant Zeynalova

Quba rayonu

- 18 yaşım olmasına baxmayaraq, bir çox qarışıqlıqlarla, ziddiyətlərlə üzləşmişəm. Mən insanları olduqları kimi deyil, gördüyüm kimi görürdüm. Amma «Sənə inanıram» kitabınızdan «Sən demə, hər şeyi öz rəngi ilə görmək lazımdır» cümləsi-ni oxuduqdan sonra anladım ki, böyümək, boş xəyallardan əl çəkmək lazımdır.

Ziba Hacınskaya

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecinin tələbəsi

- İnsan «Yetmiş yeddinci gün» romanını oxuyanda qarşısındakının hansı niyyət güddüyünü, nəyin dalınca qaçdığını aydınca dərk edir. Siz insanların iç dünyasını çox gözəl tanıdırsınız.

Nihad Süleymanov

Ali Hərbi Dənizçilik məktəbinin kursantı

- Bu ad günümdə qardaşım mənə hədiyyə olaraq Sizin «Yetmiş yeddinci gün» kitabınızı aldı. Bilir ki, imzanızı çox sevərək oxuyuram və bəyənirəm. Çox gözəl yazırsınız, daim belə qalın. Nə yaxşı ki varsınız.

Vüsalə İsfəndiyarova

Təfəkkür Universitetinin tələbəsi

- Gözlənilməz sonluq, hadisələrin sürətlə tərsinə fırlanması, sirlər, müəmmalar... «Yetmiş yeddinci gün»də bunlar olmadı, amma insan ruhuna musiqi kimi yayılan, onu həyatdan ibrət dərsi götürməyə çağıran, «inan və səbir elə, hər şey yaxşı olacaq» fikrini bizə improvizə edən bir əsər yarandı.

Məhəmməd İsmayılov

258 №-li məktəbin şagirdi

- Mən kitablarınızla qidalanıram. İnanın, şışirtmirəm, maraqlı kitab ruhumu qidalandırır...

Günay Məmmədova

Biləsuvar rayonu

- Nə yaxşı ki bunları yazırsınız. Bu gün gənclərimiz acınacaqlı vəziyyətdədir. Heç nə bizə maraqlı deyil. Amma əsərləriniz sanki ürəklərimizi oxuyur. Hər sıxılıanda kitablarınızda özümüzmə dayaq axtarıq...

Səbinə İsmayılova

Sumqayıt Dövlət Texniki Kollecinin tələbəsi

- Yeni kitabınızı da oxudum, çox bəyəndim, çox təsirləndim. Yazan əlləriniz var olsun. Allah Sizi bizə çox görməsin.

Sona Əliyeva

«Loğman» Tibb Mərkəzinin əməkdaşı

- Açığımı deyim ki, son illər ədəbiyyatda olan durğunluğa görə ya xarici ədəbiyyata, ya da yerli detektiv əsərlərə müraciət edirdim. Lakin Sizin «Sonuncu ölən ümidlərdir» əsəriniz mənim yerli ədəbiyyatla bağlı fikir və düşüncələrimi alt-üst etdi.

Xəyal Niftəliyev

C.Naxçıvanski adına hərbi liseyin kursantu

- Mən öncə «Sənə inanıram» kitabını oxudum, yenidən bir də, bir də oxudum, çox bəyəndim. Sonra «Bir ovuc torpaq» gəlib bura çıxdı, sonra da «Yetmiş yeddinci gün»... Oxudum, kədərləndim, üzüldüm, ağladım... Sayənizdə zəngin kitab dünyasına marağım artdı...

Bahar Bəxtiyarlı

Qəbələ rayonu

- Bu da «Yetmiş yeddinci gün»! Belə bir super romanı ancaq Varis yazı bilərdi. İndi də səbirsizliklə növbəti romanı gözləyirik.

Rəşad Musayev

*Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və
İdman Akademiyasının tələbəsi*

- «Yetmiş yeddinci gün»ü həddindən çox bəyəndim. Çox təsirləndim. Məndə belə bir ümid oyandı ki, hər qaranlıqda bir işıq yaşayır, yalnız səbir və mətanət lazımdır insana.

Şəbnəm Balayeva

Bülbülə qəsəbəsi

- Kitablarınızı oxuyub şərh yazmamaq mümkünsüzdür. Son dərəcə maraqlı və təsirli insan taleləri, istifadə etdiyiniz aforizmlər, sitatlar... Bir sözlə, çox rəngarəng kitablardır.

Rəhilə Əsgərova

«Atəşgah» Sığorta Qrupunun əməkdaşı

- Məktəbdə bütün şagirdlər Sizin kitabları həvəslə oxuyurlar. Allah köməyiniz olsun.

Nicat Məmmədoğlu

Ankara məktəb-liseyinin şagirdi

- Öncəliklə müasir Azərbaycan ədəbiyyatını biz gənclərə sevdirdiyiniz üçün Sizə minnətdaram. «Sənə inanıram» romanı bir çox düşüncələrimi dəyişdi.

Lalə Kərimli

Lənkəran Dövlət Universitetinin tələbəsi

- 2 gün bundan qabaq bir yerdə sorğu keçirdik ki, oxuduğunuz kitablardan hansını məsləhət görürdünüz? İnanmazsınız, o qədər adam Sizin kitabları qeyd etdi ki... Nə gizlədim, heç bu qədərini gözləməirdim... Fəxr etdim ki, mən də oxucunuzam.

Sevda Quliyeva

«BRES» MMC-də menecer

- Düşüncələrimi bir cümlə ilə ifadə etmək istərdim: Bu qədər oxucu kütləsindən qazandığınız rəğbət və sevgi Sizə halaldır.

Ülkər Əliyeva

Mingəçevir Müəllimlər İnstitutunun tələbəsi

- Əsərlərinizi oxuyanda xeyli müddət onların təsiri altında qalır, küçədə-bayırda gözüm qəhrəmanlarınızı axtarır. Əsərləriniz sanki canlı insandır, düşünür, düşündürür...

Ruslan Qəhrəmanov

Azərbaycan Milli Ordusunun zabiti

- Varisin yazdığı romanlarda maraqlı faktlar, duyğulu mövzular, həyəcanlı anlar və həyatı gerçəklər özünü göstərir. Qısa vaxt ərzində özünə bu qədər oxucu yığa bilməsinin səbəbi əsərlərinin misilsiz gözəlliyidir.

Sadiq Məmmədov

Naxçıvan Dövlət Universitetinin tələbəsi

- «Sənə inanıram»... Tam fərqli bir roman. Onu yalnız nəqliyyatda oxumaq imkanım olduğundan, fikirlərimin büsbütün kitabda olması çox vaxt məni elə aludə edirdi ki, düşəcəyim dayanacağı az qalırdı ki, ötürüm...

Gülnar Haşimova

M.Maqomayev adına 26 №-li uşaq musiqi məktəbinin müəllimi

- Mən çox oxuyuram, hər mövzuda, hər janrda. Həm də yazıram, kitabım da çıxıb. Təsir altında saxlamağı sevirəm. Bunu bacaranları psixologiya «xarakter» adlandırır. «Bir ovuc torpaq»ı 6 saata oxudum, artıq 5 gündür hər gün yenidən oxuyur, kədərli də olsa, verdiyi həzzi uzatmağa, yenidən yaşamağa çalışıram. Hər gün oxuyur və hər gün də ağlayıram.

Günəl Teymurşahova

Gənc yazır

- Həqiqətən heyranam. Necə də ürəkdən yazılıb romanlarınız. Kitablarınızın hər birini ən azı 10 dəfə oxumuşam.

Aylin Fərəcova

Bakı Sənaye Pedaqoji Kollecinin tələbəsi

- Bizim marketimiz var, H.Z.Tağıyev qəsəbəsində, orada satıcılıq edirəm. «Yetmiş yeddinci gün» kitabını oxuyurdum. Yaxınlıqda hərbi hissə çoxdur. Hərbçilər görəndə ki, Varisin kitabını oxuyuram, deyirdilər ki, o, çox gözəl yazır, hər bir təbəqənin insanı onu başa düşür, qavrayır... Buradakı bütün zavodlar SOCAR-ın tabeliyindədir. Fəhlələr, mühafizəçilər də gəlib alver edəndə Varisi oxuduğumu görüb hamısı tərifləyirdi ki, o çox əla yazır... Belə anladım ki, hamı Varisi oxuyurmuş...

Vüsal Səfərov

Satıcı

- Mən bədii kitab oxumağa «Sonuncu ölən ümidlərdir»lə başlamışam. İndi isə kitablarsız həyatımı təsəvvür edə bilmirəm.

Şəms Paşayeva

267 №-li məktəbin şagirdi

- Mənim gözlerimə çox oxumaq ziyandır. Amma belə gözəl kitabları oxumamaq mümkün deyil...

Asiman Hacızadə

Ordubad rayonu

- Mən, adətən, bədii əsərlərin köhnəsinə üstünlük verən insanam. Çünki orada psixoloji məqamlar, nüanslar çox olur... Təsadüfən

psixoloji əsər arayanda satıcı Sizin «Sonuncu ölən ümidlərdir» əsərinizi məsləhət bildi. İlk öncə ürəksiz yanaşdım, vərəqlədim və... Əsər məni çəkdi. Çox sağ olun belə bir əsərə görə.

Qənirə Bəxtiyar

Psixoloq

- İnanırsınız, bəlkə, 10 dəfə kitabxanaya getmişəm, hamısında da eşitmişəm ki, kitablarınız oxuculardadır.

Röya Əliyeva

AMİ Gəncə filialının tələbəsi

- Qəribə bir hiss var məndə. Artıq neçə vaxtdır «Sənə inanıram»ı oxumuşam, amma heç unuda bilmirəm. Bəlkə, məkanlar hər gün olduğum yerlərdir, ona görə? Hər balaca detal mənə qəhrəmanlarınızı xatırladır...

Pərvanə Məmmədzadə

«Green Apple and Travel»in əməkdaşı

- Əsərlərinizin elektron variantlarını yükləyib oxuyuram, çox bəyənirəm. Yəqin ki, Sizə çox insanlar həyatlarını danışirlar. Lütfən, mənim həyat hekayəmi də dinləyərsinizmi?

Banu Hacıyeva

Salyan rayonu

- Vaxt azlığından mütaliə ilə çox da məşğul ola bilmirəm. Bu yaxınlarda bir şagirdim Sizin dəyərli əsərləri mənə hədiyyə etdi. 2 gün evdə, işdə, metroda – harada vaxt tapdımsa, durmadan oxudum. Bu günə kimi belə orijinal əsərlər oxumamışdım... İndi kimi görürəm, Sizdən danışırım...

Lalə Kərimova

«Galaxy» Tədris Mərkəzinin müəllimi

- Ən çox sevdiyim əsəri soruşsalar, Varisin «Sonuncu ölən ümidlərdir» romanının adını çəkərdim. Məsləhətdir ki, hamı oxusun.

Səadət İsmayılova

*«Kempinski Hotel Badamdar»ın
genəl müdiri*

- «Yetmiş yeddinci gün» romanı həyatdakı mənfilikləri qabarıq şəkildə əks etdirdiyinə görə böyük oxucu kütləsi cəlb etməkdədir. Hər əzabdan məhz 77 günə qurtulmaq, ömrə əbədi günəş doğması ümidiylə yaşamaq illüziyası çox gözəldir. Ümid qapılarımızı daim açıq saxlayaq gərək...

Arzu Eyyubova

Sumqayıt Dövlət Universitetinin tələbəsi

- «Bir ovuc torpaq» kitabını dünən aldım. İnanın, kitab mənə o qədər maraqlı gəldi, işə çıxmadım ki, oxuyub qurtarım.

Tural Həsənov

«Qızıl qaya» restoranının işçisi

- «Bir ovuc torpaq»-ı bitirdim, çox maraqlı idi. Oxuduqca beynində sonrakı olacaqlar barədə təxminlər edirsən, ancaq əksi çıxır... Roman oxumağa elə də marağım yox idi, «Sonuncu ölən ümidlərdir»dən sonra yaxşı kitablara aşiq oldum...

Sədaqət Qaralova

Dmanisi rayonu, Gürcüstan

- Rektorumuz o gün bizə dərs keçirdi, ədəbiyyatdan sual verdi, dedi: «Heç kitab oxuyursunuz?» İnanın, uşaqlar bir ağızdan dedilər ki, Varisin əsərlərini oxuyuruq.

Gülüm Hüseynzadə

Bakı Avrasiya Universitetinin tələbəsi

- Bu kənddə - bu ucqar yerdə bir tanışım var, kitablarınızın dəlisidir. Yeni kitablarınızın elektron variantını necə əldə edə bilər? Qardaşı icazə vermir, ondan gizlin oxuyur kitablarınızı.

Məhərrəm Rzayev

Qusar rayonu, Kalanxur kəndi

- Bu günə qədər bütün kitablarınızı oxumuşam. Hamısını oxuyanda elə fikirləşirəm ki, orada yazılanları mən yaşamışam. Çox qəribə hislər keçirirəm.

Günay Ağazadə

Bakı Texniki Kollecinin tələbəsi

- «Sonuncu ölən ümidlərdir»... Ümidimi tam itirmişdim, qapı döyüldü, düzəldim yola. Adam əsgərlikdə həm də romantik olur axı bir az. Elə o ab-hava ilə də bitirdim əsəri. İndi – gəlməyimizə az qalmış yenidən oxudum. Daha romantik deyiləm, qəddarlaşmışam xeyli... Amma əsər yenə də mənə təsir etdi, bəzi hissələrini təkrar-təkrar oxudum...

Rəhim Bayramlı

«N» sayılı hərbi hissənin əsgəri

- Bütün təsvir edilən bədbəxtliklərə baxmayaraq, əsərləriniz nikbindir, gələcəyə ümid aşılıyır. Əslində, həyatımızda həmişə günəş var, amma bəzən qara buludlar onun qarşısını kəsir...

Müşfiq Həsənlı

İctimai-Siyasi Universitetin tələbəsi

- Bütün Azərbaycan gənclərinin Sizin əsərlərinizə ehtiyacı var. «Sənə inanıram»ı da, «Bir ovuc torpaq»ı da hədsiz bəyənmişəm. Ən böyük arzum odur ki, növbəti əsərlərinizdən birinin baş qəhrəmanı olum.

Əyyub Məmmədov

Ağcabədi rayonu, Təzəkənd kənd orta məktəbinin şagirdi

- Siz həyatı olduğu kimi qarşımıza qoyursunuz ki, buyurun, baxın! Bəlkə də, inanılası olmayacaq, amma yaşadığıca inanıram ki, ölmüş qəhrəmanınız Zaur bir gün yenidən həyata qayıdacaq.

Şəhanə Mustafayeva

«Novco» Şirkətlər Qrupunun meneceri

- Yazdığınız romanları çox böyük həvəslə oxuyuram, metroda, avtobusda... gözümlü belə qırpmadan. Hətta dörd aylıq körpəm qollarımda ikən birnəfəsə «Bir ovuc torpaq» romanını oxudum.

Nərgiz Məmmədova

«Qartal» Tikinti Firmasının əməkdaşı

- Varis bəy, Sizin heyranınızam. 3 kitabınızı hədsiz maraqla oxumuşam. Biz Sizi çox istəyirik.

Nigar Əlizadə

Sankt-Peterburq, Rusiya

*İçim üşüdü birdən,
Sənə yad əl dəydimi?
Burda bitdimi roman,
Bu, son səhifəydimi?*

Nəcibə Bağırzadə

Bəzən qorxu, bəzən həyəcan, bəzən ümitsizlik...
Sabahı düşünmənin kardioqramı...

Mən əvvəllər «sənsiz ölərəm» deyirdim. İndi «sənsiz
çətindir» deyirəm. Kim bilir, sabah nə deyəcəm...

1-ci hissə

ÜÇ MƏRASİMİ

Solmuş çiçək, sönmüş çıraq... Və ölmüş insan...

Yox... O uşaqlıqlarının rəng bolluğundan indi əsər-əlamət qalmamışdı... Elə bil, zülmət bir dünyada idi. Ha çabalayırdı, ha əl atırdı, qopa bilmirdi...

Ən pisi isə o idi ki, o işıqlı dünyada onlar iki nəfər idilər: bir almanın iki üzü kimi bir-birinin bənzəri olan iki bacı. İndisə o, tək-tənhaydı...

Uşaqılıq ağılıyla həmişə daim dördlүkdə olacaqlarını düşürdü: Atası, anası, bacısı və o... Ata işə gedəcək, ana ev təmizləyəcək, biş-düş edəcək... Onlar da bütün günü birlikdə oynayacaq, hey küsüb-barışacaqlar. Axşam hamılıqla şam edəcək, televizora baxacaqlar... İstirahət günlərində isə böyük həvəslə ya gəzməyə, ya da qonaq gedəcəklər...

Ataları həmişə evə gələndə onlara nəsə alıb gətirirdi... Müxtəlif ölçülü gəlinciklərdən tutmuş dadlı şirniyyatacan... Qızlarının arasında bir yaş fərq olsa da, aldıqlarını həmişə eyni edərdi ataları. O da bu eyniliyə görə özünü bacısıyla həmyaş sayardı...

İlahə birinci sinfə gedəndə o ağlayıb özünü yerə vurmuşdu ki, mən də gedirəm. Bacısı da iki ayağını bir başmağa dirəmişdi ki, İnarəsiz heç yana gedən deyiləm... Hətta ataları

məktəbin direktoru ilə razılığa gəlib bir müddət onların eyni parta arxasında əyləşməsini də təmin etmişdi.

Bacısı kimi, o da özünə ağ köynək, qara yubka və çiyindən asılan çanta aldirmışdı... Yalnız bir aya yaxın müddət keçdikdən sonra onu başa sala bilməşdilər ki, sən məktəbə hələ gələn il gedəcəksən, indilikdə isə İlahəgilin dərslərinə getməklə uşaqlara mane olursan...

Olduqca gözəl olsalar da, bacılar sısqa, fiziki cəhətdən zəif idilər. Valideynləri İnarənin bir il tez məktəbə getməsini sağlamlığına ziyan verəcəyindən qorxaraq özləri istəməmişdilər.

Yalnız universitet illərində İlahənin qəfildən Ramil adlı tələbə yoldaşına qoşulub Sumqayıta qaçması ailələrini natamam qoymuşdu. Bunu qəbul etməyən valideynləri böyük qızları ilə barışmamışdılar, get-gələ icazə verməmişdilər...

Yenə də iki-üç dəfə məqam düşmüşdü ki, İnarə sevimli bacısını görə bilsin, onu qucaqlayıb öpdükcə öpsün... Amma bu qəfil xəbər... Bu ağlasığmaz hadisə... Bu tükürpədən intihar...

Daha İlahə yox idi. Dünyanın ən gözəl, ən qayğısız, ən şən bir qızı heç kəsin gözləmədiyini halda həyata əlvida demişdi... Niyə, nə səbəbə - bəlli deyildi... Atasının yaxın qohumuna deyikli olduğu halda, firavan gələcəyinin zəmanəti ola-ola qəfildən yoxsul bir şəxsə qoşulub qaçmaqla özünü bədbəxt etmişdi, dünyanın naz-nemətlərinə həsrət qoymuşdu... Amma sevgisi böyük idi axı Ramilə. O böyük sevginin belə bir sonu olmamalıydı... Bəs niyə, nə səbəbə bu, baş vermişdi?

...Həyətdə iri çadır qurulmuşdu. Ehsan verilirdi.

Beşmərtəbəli binanın 2-ci blokunun 4-cü mərtəbəsindən ağlaşma səsi gəlirdi.

Bu gün İlahənin üçü idi...

Bacısını itirməsi azmış kimi, İnarə indi də atasıyla anasının arasında qalmışdı. Valideynlərinin halı yaxşı deyildi. Qorxurdu onlara görə. Xüsusən ürəyi xəstə olan atası üçün narahatlıq keçirirdi. Onsuz da dünyası daralmışdı, valideynlərinə də nəşə olsaydı, daha niyə yaşayırdı ki?!

Otaqlardakı şkafın, dolabın, servantın, televizorun üstü ağ mələfə ilə örtülmüşdü. Yerə xalça-palaz döşənmişdi. Divar boyu qadınlar oturub ağlaşırdı. Anası Güllü hər içəri girib-çıxana qoşulub hönkürür, az qala havalanmış kimi təkrarlayırdı:

- İnsafsız köpəyuşağı, bədbəxt etdilər balamı. Acından köpük qusan alçaqlar, öldürdülər qızımı...

İnarə anasını sakitləşdirməyə cəhd edir, ona suya damcıladığı valerian içirdirdi.

Güllü özünü unutsa da, arabir ağlamağa ara verəndə qızını həyətdəki çadıra yollayırdı:

- Get gör kişi neynəyir?! Ondan nigaranam.

İnfarkt keçirmiş ömür-gün yoldaşı Rais üçün belə ağır dərdi çəkmək, təbii ki, müşkülə dönmüşdü. Hər an nəşə baş verə bilərdi...

İnarə də cəld həyətdə düşür, çadırdə lap ayaqda oturmuş atasına dəyib yenidən yuxarı çıxırdı...

Özü daha ağlaya bilmirdi. Üç günə bütün göz yaşını axıtmışdı, deyəşən...

...Kostyumda, qalstukda bir kişi çadıra girəndə Rais ayağa durdu, qucaqlaşdılar. İnarə tanımadı gələnı. Ancaq münasibətlərindən gördü ki, araları çox yaxındır.

Atası neft şirkətində işləyirdi, həmişə geyinib-kecinir, xidməti maşınla gedib-gəlirdi. Amma indi sanki kişinin beli bükülmüşdü. Hər dəfə tərtəmiz taraş edilən üzünü ağ tükərlər basmışdı.

İnarə aralıda olsa da, onların nə danışdıqlarını eşidirdi.

- Ay Rais, bağışla, indicə xəbər tutmuşam... Moskvada idim... Bu nə iş idi, heç ağılıma sığışdıra bilmirəm...

- Demə, ay qardaş, demə. Belim qırıldı...

- Səbəb nədir bəs, ay Rais?

- Vallah, heç nə bilinmir. O oğraşı basdırmışdım içəri, dedim, yəqin, qızı incidib-eləyiblər, onçun bu işi tutub. Narkoman idi də alçaq. Gül kimi qızı bədbəxt elədi...

Molla səsgücləndirici ilə danışmağa başladı və onun səsi bütün digər səsləri batırdı... Şiə məzhəbini tərifləyir, üstün cəhətlərini ortaya qoymağa çalışırdı...

İnarə atasına yaxınlaşa bilmədi, geri qayıtdı... Bu «narkoman» söhbəti, görən, haradan çıxdı? Axı Ramilin narkoman olması barədə heç vaxt evlərində söhbət getməmişdi.

Beton pillələrlə qalxmağa başladı. Bu pillələrdə o qədər ötüşmüşdülər ki, İlahəylə... Kim tez həyəət düşəcək, kim tez evə çıxacaq... Gah bu onu keçmişdi, gah o bunu... Bəzən biri büdrəyib yıxılmışdı, bəzən biri dəmir məhəccərə dəyib əzilmişdi... Amma bu məşğuliyyətlərindən heç vaxt qalmamışdılar... Ta ki böyüyənədək çığırışa-çığırışa beləcə yarışmışdılar...

Ayaq saxladı... Hər addım bir xatirə idi. İnsan yaşa dolduqca ölmüş uşaqlığını, ölmüş gəncliyini xatırlayır, için-için ağlayır... Amma ölmüş yaxınının xatirəsi qədər ürəyi dağlayan heç nə ola bilməzmiş, sən demə...

Blokun divarları yarıyacan yaşıl rənglə rənglənmişdi, yuxarı hissəsinə əhəng vurulmuşdu. Əhəngli yerdə divar cızılaraq yazılmışdı: «Nabran super idi. İ². 24 iyul 1995-ci il».

Bunu o vaxt Nabrandan qayıdanda əyri, iri mismarla İlahə yazmışdı. İşə bax, üstündən artıq iki ilə yaxın vaxt keçib həmin günün. Elə bil dünən idi. Ataları məzuniyyət götürüb

ailəni «Dostluq» turist bazasına aparmış, düz bir həftə ləz-zətlə istirahət etmişdilər. Dəniz, qızmar günəş, sıx meşə, kükürlü bulaq... Səhər günəşin doğmasına, axşam batması-na birlikdə tamaşa etmələri... Atalarından üzməyi öyrənmək cəhdləri... Hər dəfə turbazadan çıxanda dikdirdən üzüaşağı qaçaraq yarışmaları... Muxtadırdan gəlmiş ləzgilərdən al-dıqları alça lavaşını dişlərini qıçayaraq yemələri... Meşədə ocaq qalayıb nə-rə balığından kabab çəkmələri...

Heç evə qayıtmaq istəmirdilər...

Qayıdan günü hər iki bacı burunlarını sallayıb ata-analarından küsmüşdü ki, bizi niyə aparırsınız, getmək istəmirik...

Divara yazılmış $\hat{I}^2$ işarəsi onlara - bacılara işarə idi. On-lar özlərini belə adlandırırdılar. Bir də görürdün, atalarına deyirdilər:

- Ata, $\hat{I}$ kvadrat dondurma istəyir.

Yaxud analarına gileylənirdilər:

- Ana, bəsdir də $\hat{I}$ kvadratı istismar etdin! Adamı nə qə-dər işlədərler e!

Nabrandan qayıtdıqdan sonra da bir müddət dillərində «Nabran» bitib qalmışdı... Çox xoşlayırdılar Nabran xatirə-lərini yaxınlarıyla bölüşməyi...

Təkcə xatirələrdən birini gizləyirdilər hamıdan. Onu yal-nız öz aralarında yada salırdılar. Bir dəfə ata-anaları yemək-xanaya getməmişdilər, bunlar ikilikdə gedəsi olmuşdu. İki oğlan yeməkxanadan ta ki qaldıqları otağın qapısına qədər bunlardan əl çəkməmişdi. Onlardan biri dil boğaza qoyma-dan zarafatla deyirdi:

- Qızlar, istəyirsiniz, sizin üçün bazarı bağlatdıraq? İstəyir-siz, texnikuma girək? İstəyirsiniz, göydən ulduz də-rək?

Gərək ki, bu sözləri «Alma almaya bənzər» filmindən gö-türmüşdü...

O birisi isə hey «Leyli və Məcnun» deyə qışqırırdı...

O oğlanlarda nəşə bir şirinlik vardı. Növbəti günlərdə bacılar onları harada görürdülərsə, pıqqıldayıb gülüşürdülər. Dəhşət gülməli hərəkətlər çıxarırdı onlar, sanki komik aktyorlar idilər. Uzaqdan-uzağa biri ürəyini tutub bürəyirdi, guya, sevgidən birtəhər olub... O biri gözlərini bərəldir, ovurdularını şişirdirdi. Barmaqları ilə də özünə buynuz qoyurdu...

«Kişi tayfası ilə» elə də arası olmayan İlahə etiraf edirdi ki, onları görməyəndə darıxır... Hətta bir dəfə onlardan biri İlahənin ovcuna sevgi məktubu da basmışdı... Adları da qərribə idi oğlanların: Elvar, Elqal.

Dəhşətdir, o vaxt, o nabranlı günlərdə kimin ağlına gələ bilərdi ki, İlahə heç iki il keçməyəcək, həyatla vidalaşacaq...

...Blokla qaçısan uşaqlar yüngülcə toxunaraq İnarəni xatirələrdən ayırdılar.

O, yuxarı çıxmağa davam etdi...

Açıq qapının qabağında o qədər ayaqqabı düzölmüşdü ki, hər dəfə içəri girib-çıxanda boş yer tapıb ayaq qoymaq çətinlik törədirdi ona.

Anası sakit-sakit ağlayırdı, ara-sıra da təkrarlayırdı:

- Acından köpək qusanlar... Bədbəxt etdilər balamı...

İçəri qara örpək bağlamış bir hamilə gəlin girdi. İnarə key kimi idi. Gəlin onu qucaqlayıb öpdü, hönküdü. Sonra da özünü Güllünün üstünə atdı:

- Ay Güllü xala, bu nə iş idi başımıza gəldi?!

Güllü əməllicə qıyya çəkdi:

- Ay İlahə, Reyhan gəldi üstüvə, Reyhan!!!

Qucaqlayıb ağlaşdılar.

İnarə Reyhanı tanıya bilməməsinə təəccübləndi. Bacısının ən yaxın rəfiqəsi idi. İlahədən bir ay sonra ərə getmişdi...

Ailə həyatı onların get-gəllərini kəsmişdisə də, hər ikisi İnarəni görəndə bir-biri üçün burunlarının ucunun göynədiyini söyləyərdi...

Rəyhan dəfnə gəlməməsini nənəsinin xəstələnməsi səbəbindən rayona getməsiylə izah edib üzrxahlıq dilədi...

Güllü isə dil deyirdi:

- İlahəylə həmişə bəhsə girərdiz. Biriniz təzə geyinəndə, o biriniz də geyinərdiz. Biriniz beş alanda, o biriniz də almaq istəyərdiz. Sənin qismətin yaxşı gətirdi. Qızımşa bədbəxt oldu...

...Xəbər çatan kimi ata-anası gedib meyiti gətirmişdilər. Ramillə anası Mələykə qızı orada dəfn edib ehsan vermək istədikləri üçün etiraz bildirdikdə Güllü qadının saçlarından yapışib onu sürümüşdü. Çığırmışdı ki, balamı urvatsız elədik, ac-susuz, geyim-kecimsiz saxladız, indi də ölüsünü urvatsız eləmək istəyirsiniz...

Rais isə başını yerə vurub ağlayan Ramili təpikləmiş, ürəyini ovuşdura-ovuşdura onu söymüşdü... Sısqa, ovurdları çıxmış Ramilin yəndəmsiz görkəmi kişini lap özündən çıxartmışdı. İndiyə kimi heç şəklini belə görmədiyi kürəkəninin barı hündürboy, enlikürək, gözəl-göyçək olmaması ona əlavə əzab vermiş, iç dünyasını darmadağın etmişdi...

Gör bir İlahə onun başını yerə soxaraq kimə qoşulub qaçıbmış, İlahi!

Meyit gətiriləndə dili tutulmuş İnarə bayılmışdı. Dəfndə isə tabutdan zorla qoparmışdılar onu.

...İnarəyə bir şey də yer eləyirdi ki, bacısından heç bir yadigar qalmamışdı. Övlad yadigarı bir yana, son günlərinin heç bir əşyası, əmanəti yox idi. Ata-anası meyiti gətirəndə qızın əşyalarını tələb etməmişdilər nədənsə Ramilgildən... Görünür, həmin an onların gözlərinə heç nə görünmürmüş... Əşya deyəndə ki, qızlarına cəhiz vermədiklərindən, onun əş-

yası bir-iki paltar, xırda-para məişət şeyləri ola bilərdi. Amma nə olursa-olsun, heç olmasa, təsəlli olardı...

Dünyada ən sirli-sehrli an intihar qərarı verən insanın son anıdır. Elədiyi son söhbət, yazdığı son məktub, xatırladığı son adam, baxdığı son mənzərə və ən nəhayət, beynindəki son düşüncə...

...İlahəni Yasamal qəbiristanlığında dəfn etmişdilər. Dəfnə gələn Mələykəylə Ramili Güllü həyətlərindən də qovmuşdu. Camaatın içində olmazın sözlərlə təhqir etmişdi...

İnarə baxışlarını anasına zillədi. Anası Reyhanın yanında oturmuşdu, başını yelləyə-yelləyə ağlayırdı. İnarə bilirdi ki, indi anasının qəlbindən nələr keçir...

İlahə siniflərindəki qızların hamısından üstün idi. Həm gözəl-göyçəkliyinə, həm savadına, həm də imkanlarına görə. Reyhanın həyat yoldaşı Azər o vaxt İlahədən ötrü dəli-divanəydi. Nə səbəbdən axı İlahə Azəri bəyənməyib Ramilə getdi, bədbəxt oldu? Azər, bəlkə də, məhz İlahənin acığına onun ən yaxın rəfiqəsini aldı, xoşbəxt elədi. Özü gömrükdə işləyir, şəhərin lap göbəyində üçotaqlı gözəl bir mənzili, altında son model «Mercedes»i var... Gör bir Reyhanı necə geyindirib-kecindirib! Necə də xoşbəxt ailələri var. Reyhan hamilədir, bu gün-sabah da evlərindən körpə qığıltısı eşidiləcək... İlahə isə cavan yaşında torpağa yem oldu. Ər evində bircə xoş gün görmədi yazıq... Özünə qıydığı gün qəfildən ertədən gəlmişdi. Bir saatlıq. Nə günə düşmüşdü, ay Allah. O gözəlliyi necə də soldurmuşdu həyat. Keşke İnarə biləydi ki, bacısı gedər-gəlməzə gedir, tutub saxlayardı, qoymazdı o xarabaya qayıtmağa...

Dünyada insana özü qədər heç kəs pislik eləyə, qənim kəsilə bilməz...

...Anasının səsi onu fikirlərindən ayırdı:

- Məni ən çox o yandırır ki, heç bir yadigarı qalmadı balamın. Elə bil, bir qonaq idi, gəldi, beş-on gün yaşadı, getdi... Barı bir körpəsi qalaydı... Onunlarsa təsəlli tapaydıq...

Küncdə oturmuş Sərvnaz bibisi qıyqa çəkdi:

- Balasız gedən balam, vay!!! Nişanəsiz gedən gözəlim, vay!!!

İnarə anasının halının yenə də pisləşdiyini görüb ona valerian içirtirdi... Sonra yenə həyəətə düşdü, çadıra yaxınlaşdı. Atasının bayaqkı tanışını getmişdi, indi kişi əllərini masaya dirsəkləyib başını ovuşdururdu. İnarə ona toxundu:

- Ata... Qurban sənə, bir az toxta. Axı sənə olmaz...

Ömründə ilk dəfə atasının ona zillənən baxışlarında bir yazıqlıq, ümitsizlik sezdi...

Həyat necə də qəribədir. Bir gün səni təltif edir, sevinçə bələyir. Başqa gün isə hər şeydən məhrum edərək dərdlərinlə baş-başa qoyur...

Çadıra bir neçə şəxs daxil oldu, böyük qardaşı Raisə «Gələnlər var, qarşıla» söylədi...

İnsanlar dəstə-dəstə gəlib-gedirdilər. Qadınlar evə, kişilər çadıra... Hamı düşünürdü ki, bununla ölənin ailəsi qarşısında öz borcunu verir...

Yenə yaxşı ki, bu yas mərasimi var. Atasıyla anasının başı qarışmışdı...

Ölüm sənədlərini düzəltmək, ölünü məsciddə yudurdub kəfənləmək, savadlı molla tapmaq, qəbiristanlıqda yer götürmək, qəbir qazdırmaq, həyətdə çadır qurmaq, ayın-oyun alıb ehsan süfrəsi açmaq... Sonradan üçə, yeddiyə, cüməaxşamlarına, qırxa hazırlaşmaq... Qəbrin üstünü götürmək... Bütün bu məcburi və zəruri proseslər itkiyə düşər olmuş ailənin üzvlərini, bir növ, itkinin ağırlığı ilə təkbətək qalmaqdan uzaqlaşdırır... Bir növ, onların başını qatır... Qoy ölümü

yaxşı götürək... Qoy ehsan süfrəmiz hamınınkindən üstün olsun... Qoy başdaşı bahalı mərmərdən düzəldilsin... Qoy bunu edək... Qoy onu edək...

Və beləcə, özləri də hiss etmədən, yaraları qaysaqlanır...

...İnarə evə qayıdanda anasını hıçqıra-hıçqıra ağlayan gördü:

- Küsülü idik. Mən də, kişi də onun o ac köpəyoğluna getməsinə razı deyildik. Sən ki bilirsən, Ayaza vermək istəyirdik qızı. Kişinin xalası nəvəsinə. Lap o ac köpəyoğluna qoşulub qaçandan sonra da deyirdim ki, ay qızım, daşı tök ətəyindən, qayıt gəl evimizə. Biz də səni bağışlarıq, Ayazın da qəbulusan. Deyirdi, yox, ay ana, mən onu sevirəm. Deyirdim, ay qızım, acqarına, cındır pal-paltara nə sevgi?! Bəyəm atan səni belə böyüdü?! Bəyəm indiyənətən bir ehtiyac görmüsən?! Şahzadə kimi yaşamısan. Bəs indi bu nə dilənçilikdir, nə rəzalətdir?! Məni ələ almaq istəyirdi. Deyirdi ki, uşaqlarımız olandan sonra ata da, sən də bizimlə barışacaqsız... Vay-vay-vay! Balasız qalan balam! Nakam, bədbəxt balam!..

İnarə nə qədər dilə tutsa da, anasını sakitləşdirə bilmədi. Axırda Reyhanı çəkib otaqdan çıxartdı ki, bəlkə, anası onu görməsə, sakitləşər...

Həyətə baxan eyvana çıxdılar. Bir müddət çadıra gəlib-gedənlərə tamaşa etdilər.

- Niyə öldürdü ki özünü?

Reyhanın bu sualına İnarə çiyinlərini çəkdi:

- Nə bilim... Ayın on dördü qəfil gəldi. Qoşulub getməsinin düz bir illiyi idi. Gəldi, küçə eyvanına çıxıb yenə də, uşaqlıqdakı kimi, yoldan keçən maşınlara «Bu mənim», «O mənim» dedi. Ana yarpaqdolması bişirmişdi, qazandanca bir-ikisini iştahla yedi. Nə üçün gəldiyinin səbəbini, nə illah eləsək də, demədi...

İçini çəkə-çəkə davam etdi:

- Qəfil gəldiyi kimi, qəfil də getdi. Bilsəydik belə olacaq, heç qoyardıqmı getsin?! Nə biləydik ki, ölümə gedir...

Hıçqırdı...

- Bir ildə cəmi-cümlətanı üçcə dəfə görmüşdüm onu. Bir dəfə universitetə, diplomu üçün gələndə, iki dəfə də yoldaşı poliklinikaya gətirəndə... Bu, dördüncü dəfə idi. Yaman sınıxmışdı... Dərddli idi. Əyin-başı da pis gündə... Ana nə qədər elədi ki, eyibdir, küçəyə çıxırsan, İnarənin paltarlarından götür geyin. Gülümsədi, dedi, lazım deyil...

Reyhan da ağlaya-ağlaya söhbətə qoşuldu:

- Mayın iyirmi beşində filarmoniyanın qabağına yığışanda ürəyim ağrıdı onu görəndə. Yazıq qız, süzülmüş kalqotka geyinmişdi... Ramilə deyən görə, saxlaya bilməyəcəkdinsə, niyə alıb bədbəxt edirdin yazıq qızı...

...Həyətdəki maşınlara ikisi də əlavə olundu: bir «Volvo» və bir «QAZ-31». Onlardan beş kişi düşüb çadıra girdi.

Reyhan gərginliyi səngitmək üçün soruşdu:

- Onlar kimdir?

İnarə könülsüz-könülsüz: - Ata qohumlarımızdır, - dedi.

Reyhan çadırın girəcəyində durub gələnləri qarşılayan gənci göstərdi:

- O da, yəqin ki, Ayazdır, hə?

İnarə başını tərpətdi.

Reyhan Ayazı xeyli süzdü:

- Gül kimi oğlandır. Ay İlahə, sən bunu bəyənməyib gör kimi seçdin... Elə bil vərəmlidir o Ramil. Adam qorxur baxmağa...

İnarə ah çəkdi. Ürəyində dedi ki, Ayaz o yana, Azəri bəyənsəydi, indi sənın xoşbəxtliyin onunku olardı...

...Adamlar gəlib-gedirdilər. Sayı-hesabı yox idi gələnlərin.

Bu dəfə İnarə soruşdu:

- Azərlə gəlmisən?

- Əlbəttə. Yəqin, çadırda olar Azər.

Sonra bir müddət susdular. İnarənin gözləri yol çəkdi. Yəni, doğrudan, bir də heç vaxt İlahəni görməyəcəkdi? Uşaq vaxtı evcik-evcik oynayanda bir-birinə gəlinciklərinin dili ilə «xala» deyərdilər... Demək, İnarənin uşaqlarının xalaları olmayacaq... Onlar xala sevgisindən, xala əzizləməsindən məhrum yaşayacaqlar...

Bu vaxt həyətdə alışıb-yanan qara rəngli «Range Rover» avtomobili göründü. Avtomobil lap asta sürətlə irəliləyib yas çadırına yaxınlaşdı, sırada boş yer tapıb bir yanını səkiyə qaldıraraq dayandı.

- Ay da, nə qəşəng cipdir, - söyləyərək Reyhan diqqətlə avtomobili süzməyə başladı. İnarə də maraqla baxdı. Hamının diqqətini cəlb edən avtomobilin ətrafı bir anda uşaqlarla doldu. Onlar ağızlarını açıb bu «möcüzə»yə dörd tərəfinə dolaşmaqla baxmaqda idilər.

Nəhayət, qapı açıldı, içəridən qara eynəkli, yaraşqlı bir gənc çıxdı, çadıra keçdi. Reyhan dərhal soruşdu:

- O kimdir?

İnarə indiyə qədər nə bu cipi, nə də bu gənci görmüşdü.

- Tanımıram, - dedi, özündə də maraq oyandı ki, bu, kim ola bilər.

Reyhan baxışlarını heç cür avtomobildən ayıra bilmirdi:

- Necə də mənə tanış gəlir...

Avtomobil elə parıldayırdı, deyərdin, zavoddan bu dəqiqə çıxıb. Görünür, təzəcə yuyulmuşdu...

Bir oğlan uşağı gəlib İnarəni səsləməsəydi, onun baxışları heç cür ciptən qopmayacaqdı:

- İniş, anan səni çağırır.

Ağlaşma olan otağa keçəndə anasının ağlamaqdan qızar-

mış gözlərini görüb yenə narahatlıqla deyilməyə başladı...
«Olmaz axı sənə... Bir az toxta da»...

Anası Reyhanı soruşdu, cavabı gözləmədən də söylədi:

- Düş gör kişi necədir. Dərmanlarının vaxtı keçir. Tovla, çıxart yuxarı. Ac-susuzdur. Bir loxma da çörək yedirt ona...

Dəhlizə keçəndə İnarənin gözü ayaqqabısını geyinən Reyhana sataşdı, ondan nə əcəb belə tez getməsinin səbəbini soruşdu. O da bunu hamiləliyi ilə, halsızlığı ilə izah etdi, söylədi ki, Azər məni yola salıb özü hələ burada olacaq. İnarə «Gəl, səni həyətcən ötürüm» dedi.

Pilləkənlə yenicə düşməyə başlamışdılar ki, birdən Reyhan ayaq saxladı:

- İstəyirsən deyim, o ciplə gələn oğlan kimdir. Biz yığışan gün İlahə onun maşınına minib getmişdi.

İnarə yerindəcə donub qaldı, təəccüblə Reyhanın gözlərinin içinə baxdı:

- Nə?! Ola bilməz! İlahə nəyə görə onun maşınına minməliydi ki?!

Reyhan sözlərini isbatlamağa başladı:

- Allah haqqı düz deyirəm! Biz filarmoniyanın yanında görüşəndə hiss etdim ki, o maşın bizi izləyir. Oğlan şüşəni salıb baxanda ürəyimdə dedim ki, nə gözəl oğlandır... Maşını da redkiy maşındır, o dəqiqə gözə çarpır...

İnarə çaşqınlıq içində qalmışdı...

Bacısının intiharı tam müəmma idi. Hansı səbəbə özünə qıyması ağla belə gəlmirdi. Ehtiyac içində yaşadığı üçün? Yox! Özü seçmişdi də bu həyatı. Əri incidirdi? Heç vaxt! O mülayimlikdə olan və o cür sevgi ilə sevən şəxs heç vaxt incidə bilməzdi. Əri, atası demiş, narkoman imiş? Bu da ağlasığmazdı. Belə olsaydı, indiyədək mütləq bu məsələ açılardı. Görünür, atası söz-söhbət yaranmasın deyə bu bəhanəni uy-

durmuşdu. Ağzıgöyçəklər deyə bilərdilər ki, Allah bilir, nə zibili olub, özünü öldürüb.

Bəs onda niyə, hansı səbəbə İlahə bu addımı atmışdı?

İndi də Reyhanın söylədikləri... Bu da başqa müəmma idi. Bu gələn şəxs qohum-əqrəbalarından deyildi, bu, aydındır. Olsaydı, İnarə onu tanıyardı. Eləcə də ailəvi tanışlarından deyildi. İlahə Reyhanla həm sinif, həm də tələbə yoldaşı olduğundan, təbii ki, Reyhan bütün sinif və tələbə yoldaşlarını tanıyırdı. Demək, o oğlan bu sıradan da deyildi. Ramilin dostlarından, qohum-əqrəbasından da ola bilməzdi. Ramilgin cındırından cin ürkür... Onlar hara, bu imkanı bərq vuran oğlan hara?! Bəs onda kim idi o? İlahə nə səbəbə onun maşınına minmişdi?

- *Bildiyim kimi, Siz həyatınızın otuz ilindən çox bir dövrünü intihar probleminə həsr etmisiz. Bir çox elmi məqalələrin müəllifisiz. Hər halda, nədir axı intihar?*

- Mən bu suala qısa olaraq həmişə belə cavab verirəm: İnsan vəfat edərkən ölüm ona qonaq gəlir. İntihar edərkən isə əksinə, o, ölümə qonaq gedir... İnsan orqanizminin imkanları sonsuzdur. Bu imkanlar özlərini stress hallarında xüsusən qabarıq büruzə verir. İntihar cəhdi də həmin stress hallarının mütləq yox, əksər sonuclanmasıdır. Az hallarda bu cəhdlər öz bəhrəsini verə bilər, çox halda isə nəticəsiz başa çatır. Amma hər halda, qismən nəticə mütləq olur: ölə bilmirsənsə, ya ağır zədə alır, ya da şikəstə çevrilirsən... Mən intihara başqa bir tərifi də vermək istəyərdim: intihar həyatın qanunlarına tabe olmaqdan imtina edərək onlara qarşı çıxmaqdır.

Bunun elmi tərifi də var: İntihar - sosial səbəblər ucba-tından insanın öz mövcudiyatını dayandırmasından ibarət sosial fenomenə deyilir. Dini tərifi isə belədir: İntihar etmək - Tanrıya qarşı çıxmaqla insanın Tanrı tərəfindən verilən ömrü yarımçıq kəsməsidir.

- *Bəs niyə axı bu ömür yarımçıq kəsilir? Hansı sehrli qüvvə insana daxilən dedizdir ki, həyatını qır, bu gözəl, işıqlı dünyaya vida et? Beşerel söyləyir ki, intihar edən kəs - döyüş qurtarmamış qaçan qorxaqdır. Bu, həqiqətənmə belədir? Həqiqətənmə intihara qorxaqlar əl atır? Axı gəlin razılaşağ, hər adam özünə qıya bilməz. Hər adamın zoru çatmaz ki, özünə qəsd etsin. Bu, çox böyük cəsarət tələb edir, mənca.*

- Ölüm nədir? Bu, ilk baxışda adi, sadə sualdır, ancaq özündə bir çox qeyri-adilikləri, mürəkkəblikləri ehtiva edir. Ən adi və ən məlum olanı odur ki, insan heç bir səbəb olmadan, heç bir xəstəlik-filan keçirmədən, qocalaraq ölməlidir. Yəni bioloji varlıq olaraq insan doğulur, böyüyür, qocalır və ölür. Ölüm - qocalığın sonucu olaraq bədənin bütün orqanlarının və beyinin işləməsini dayandırır... Amma gəlin görək, əksəriyyət ölümə bu təbii yolla gələ bilirmi? Gələ bilmir. Ölümə bu cür gəlmək üçün bütün həyatını təbii axarda keçirməlisən, stressiz, depressiyasız, başqalarının zərəri və xəteri, kənar mühitin, təbiətin təsiri olmadan yaşamalısən... Hirs-lənmədən, kədərlənmədən, əzab və sıxıntı çəkmədən, ağrımadan, ağlamadan ömür sürməlisən...

Bu isə, təbii ki, qeyri-mümkündür. Demək, ölüm əksər vaxtlarda ya vaxtsız gəlir - qəzalarla, bədbəxt hadisələrlə, təbii fəlakətlərlə, cinayət qurbanı olaraq... Ya da vaxtına az qalanda gəlir - saysız xəstəliklərdən əziyyət verə-verə...

Amma bəzən ətrafımızdakı iqtisadi-sosial proseslər, əhatəmizdəki doğma və yad adamların münasibətləri bizi həyat platformasında dayanıb ölüm qatarını gözləyən sənişin olmaqdan daşındırır... Biz bu qatarı gözləmədən özümüz onun dalınca yollanırıq... Bütün şüurlu həyatımızda, o həyatımızda ki sevirik, sevilirik, dünyanın rənglərinə sevinirik, ləzzət duymağı, həzz almağı bacarıırıq, o həyatımızda ki xoşbəxtik, yaxud da xoşbəxtlik axtarışına çıxmışıq, onda ölüm bizim ən qatı düşmənimiz sayılır. Onun adı belə çəkiləndə qorxur, sarımızı udur, özümüzü heç cür ona təslim təsəvvür etmək istəmirik...

Amma o həyatımızda ki ehtiyac, qorxu, təqib, təşviş, həyəcan içində çabalayırıq, o həyatımızda ki əzabdan qovrula-qovrula bütün ümidlərimizin dəfn olunmasına dözür, bütün

arzularımızın yanb cızdağı çıxmasını seyr edirik, onda ölüm bizim ən yaxın dostumuza çevrilir. Xilasolmanın, qurtulmanın, rahatlanmanın yeganə yolunu məhz onda görürük...

- *Düz buyurursuz. Mən də məhz bu cür düşünürəm.*

- Uşaq vaxtlarımda anam müəyyən bayramlarda şamlar yandırardı. Onların alov dilimini süzə-süzə yanma müddətini ömrümə bənzəyərdim. Bu şamların bəziləri öz-özünə cızıldayıb sönər, bəziləri hansısa ötüb keçən ev adamının yelindən yanmağını dayandırardı. Bu təsadüfi sönmələri vaxtsız ölüm sanardım.

Bəzi şamlar sonadək yanır, nələkinin dibində sönüb qurtarırdı. Bu tamamlanmanı təbii ölüm, əcəlin köməyi ilə ölmək hesab edərdim.

Hərdən də olurdu ki, maraq xatirinə barmaqlarımı tüpürçəkləyib şamlardan ən gur yananının alovunu söndürür, onu sonadək yanmağa qoymurdum.

Bax bu işə intihar idi...

2-ci hissə

HƏDSİZ BƏNZƏRLİK

Çadırdə adam həddindən artıq çox idi. İyun olsa da, havalər sərın keçirdi. Heç deməzdin ki, yayıdır.

Bayaq parıldıdan bərğ vuran avtomobildən düşmüş və hamının diqqətini cəlb eləmiş gənc keçib içəridə əyləşmişdi. 24-25 yaşlı olardı. Üstündə mavi xətləri olan ağ yay kostyumu geyinmişdi. Altından da yaxalıqsız qara köynək. «Marlboro» qutusunu, qızılı alışqanı, avtomobilinin açarlarını və mobil telefonunu masanın üstünə qoymuşdu. Siqareti ağzına aparıb gətirdikcə qolundakı enli, qızıl bilərzik alışıb-yanırdı.

Son dərəcə gözəl qoxusu olan ətir vurmuşdu. İstər-istəməz, çadırdakıların əksəriyyəti ona diqqət yetirməkdə idi...

Gənc içəridəkiləri süzür, baxışlarını mollada dayandırıb onun nə danışdığının fərqinə varmağa çalışırdı. Amma fikrini cəmləyə bilmirdi...

Qapının lap ağzında əyləşmiş Rais kişinin İlahənin atası olduğunu təxmin edib ona göz qoymağa başladı. Düşündü ki, valideyn üçün övlad itkisindən ağır nəsə ola bilərmı dünyada? Bir anlıq gözünün qabağına eynən bu vəziyyətə düşmüş - bükülmüş, üzü tükələnmiş atasını gətirdi. Ya özünün, ya da bacılığı Aynurənin öldüyünü təsəvvür etməyə çalışdı... İnsan bu işıqlı dünyaya axı necə əlvida deyə bilər?! Bu gözəllik - son dəblə geyinmək, ən bahalı avtomobilə, mobil

telefona sahib olmaq, ən gözəl mülkdə yaşamaq, sağa-sola pul səpələyərək əsl həzz görmək - yəni bütün bunlara necə əlvida demək olar?!

Bu fikirlərdən ürəyi sıxıldı...

- Siqaretinizdən olar?

Yanında əyləşmiş gəncin sualı onu fikirlərindən ayırdı. Azər idi, Reyhanın həyat yoldaşı. Bayaq qəbir üstündə heç kəsdən utanıb-çəkinmədən hönkürərək ağlamışdı. Dalbadal siqaret çəkməklə nisbətən yüngülləşəcəyini düşünüb cibindəki siqaret qutusunu boşaltmışdı. Odur ki, indi tanımadığı masa qonşusunun çəkdiyi bahalı siqaretdən dadmaq istəyirdi.

Oğlan «Marlboro» qutusunu ona uzatdı. Azər bir siqaret götürüb yandırdı, dərinə qullab vurdu. Nədənə yanında əyləşmiş, ilk baxışdanca maddi zənginliyi hiss olunan bu şəxslə ünsiyyət qurmaq, dərini bölüşmək istəyi yarandı onda. Ah çəkib söylədi:

- Heç adamın inanmağı gəlmir... Dünən sən vardın, bu günə yoxsan. Nəyə lazımdır ki insan?! Heç nəyə!

Yenə də gözləri doldu. Qəhərli səsle: - Heyif İlahədən, çox heyif. Tər bir çiçək idi, solmamış məhv oldu, - deyərək başını yana çevirdi ki, oğlandan gizlin gözünün yaşını silsin.

Oğlan da nəyə demək istədi, sadəcə, «Hə, gözəl qız idi rəhmətlik» sözləri ilə kifayətləndi.

Süfrəyə çay düzülürdü. Molla İranın yeritdiyi dini siyasəti tərifləyir, dini dövlət qurmağın vacibliyindən danışırdı... Bir kostyum-qalstuklu kişi isə mollayla razılaşmır, İranı molla rejimli, geritəfəkkürlü ölkə adlandırır. Deyirdi ki, indi 3-cü minilliyin astanasındayıq, biz sivil, dünyəvi dövlət qurmalıyıq... Amma molla israr edir, fikirlərini məclisdəkilərə yeritməyə çalışırdı. Qarşısında olan mikrofon isə əksər hallarda rəqibini susdurmaq üçün yetərli olurdu...

Azər bir qədər toxtayıb masa yoldaşına «Heç tanış olmadıq axı, mənim adım Azərdir, gömrükdə işləyirəm, İlahənin sinif yoldaşı olmuşam. Həyat yoldaşım da onun ən yaxın rəfiqəsi idi» söylədi.

Masa yoldaşı qısaca «Adım Rzadır» dedi.

Azər Rzadan sözü kəlbətinlə qopardığını görüb məyus oldu. Amma içindəkiləri mütləq ona danışmaq istəyindən heç cür vaz keçə bilmirdi.

Çəkib qurtardığı siqaretin kötüyünü külqabıya basıb Rzanın icazəsiylə daha bir siqaret götürüb yandırdı. İçini çəkib danışmağa başladı:

- Biz on il bir sinifdə oxumuşduq, yeddi il bir parta arxasında oturmuşduq. Pəncərə tərəfdən üçüncü partada otururduq... Arabir dayanır, sonra da asta-asta davam edirdi...

- ...Qızlarımızın ən gözəli idi. Səkkiz martda ən çox hədiyyə o alırdı. Hamı onu çox istəyirdi... Hamı...

Bir istədi öz cavabsız sevgisindən də danışsın, vaz keçdi...

- ...Osa heç kimi bəyənmirdi. Heç kəs onun ürəyinə yol tapa bilmirdi... Bizim sinif çox mehriban sinif idi. Məktəbdən sonra hərə bir ali məktəbə girsə də, yenə əlaqələrimiz qalırdı... Eşidəndə ki tələbə yoldaşına - yoluğun birinə qoşulub qaçıb, hamımız şoka düşdük...

Bu siqareti də çəkib qurtarıb kötüyünü külqabıya basdı:

- ...Özünü heyif elədi. Əyninə şalvar ala bilməyən qisməti olub həyatını məhv etdi... Heç ölməli qız deyildi. Heç...

Ara verib Rzanın gözünün içinə baxdı:

- ...Bəlkə, siz bilərsiz, bu hadisə niyə baş verib? Nə məcbur edib ki, İlahə damarını kəssin? Əri narkomandır ki?

Rza çayını təzələyən oğlana «Sağ ol» deyib stəkana limon atdı, ağzına bir qaşq halva qoyub çayı qurtumlamağa başladı, içə-içə: - İnan ki, bilmirəm, - söylədi.

Dərhal da əlavə etdi:

- Sən düz deyirsən, heç ölməli qız deyildi İlahə. Biləndə ki, özünə qəsd edib, tamam dilxor oldum. Əri maygülüyə deyirəm hüsr yerinə birlikdə gedək. Deyir, bizi ora qoymurlar. Soraqlaşıb birtəhər tapmışam buranı...

Çadıra hey girib-çıxırdılar, molla da yeri gəldikcə «Fatihə» verirdi. Rza qaşının ağzında oturmuş Rais kişinin imkanlarını, vəzifəsini təxmin etməyə başladı. Gəlib-gedənlərin sayından, sanbalından hiss edirdi ki, İlahənin atası heç də kiçik adam deyil, müəyyən vəzifə sahibidir. Masanın üstünə qoyduğu mobil telefon da imkanlı olmasına işarə idi. İndi hələ-hələ adamda mobil telefon olmazdı... Ancaq kişi yaman düşüb. Üz-gözünü tük basıb, gözləri çuxurdadır. Hey ah çəkir...

Azər durub çıxdı, az sonra qayıtdı... Çay paylayan oğlan məcməyini əlindən saldı, nə qədər stəkan-nəlbəki qırıq-qırıq oldu... Molla ilə kostyum-qalstuklu kişinin mübahisəsi atışmaya keçdi, axırda Raisin böyük qardaşı qoluna girib kişini çadırdan çıxartmalı oldu...

Rza diqqətlə ətrafa göz qoyur, qulaq yetirirdi... Sol böyründə əyləmiş arıq, qızıldış kişi və onun yanındakı sarışın kişi pıçıldışırdılar:

- Ə, sən öl, onlarlıq deyil. O gədə fağırın biridir, nə nar-komanlıq, nə döyüb-öldürmə?! Anası da ipək kimi mülayim qadındır...

- Bəs ölü yiyəsi niyə heylə deyir?

- Ə, bə nə desin?!

Azər siqaret almaq üçün duranda Rza «Götür çək, məndə maşında da var, sonra gedib alarsan» söylədi. Azər üzrxahlıq edə-edə siqaretlərdən daha birini götürüb yandırdı.

Böyük qardaşı Raisə yaxınlaşıb qulağına nəsə dedi... Rais başını tərپətdi... Qardaşlar oxşar idilər. Fərqləri cüzi idi...

Rza darıxdığını hiss etdi, pəncəyinin qolunu çəkib saatına baxdı. İkiyə işləyirdi iyirmi dəqiqə. Həç vaxt saati bilmək üçün mobil telefona baxmazdı, çox xoşlayırdı bu polad korpuslu, ilk baxışda kor-kobud görünən saatını seyr etməyi. Əqrəblərin və saniyəölçənlərin hərəkətində bir məğrurluq, yenilməzlik duyurdu...

Kifayət qədər bahalı olan bu saati ad günündə atası hədiyyə etmişdi, demişdi ki, «Certina» dünyanın ən zərbəyədavamlı saatlarından, ən ekstrim şəraitlərə hesablanıb. Arzum budur ki, sən də hansı şəraitə düşməyindən asılı olmayaraq həmişə dözümlü, möhkəm olasan...

Rza birdən-birə atası üçün bərk darıxdığını hiss etdi. Xüsusən Sumqayıtda villa tikdirəndən sonra onu az-az görürdü...

Telefonunu götürüb atasının nömrəsini yığdı, telefon söndürülmüşdü... Düşündü ki, yəqin iclasdadır, ya da qonaqları var.

Birdən-birə elə burada, bu hüznü insanların arasında atasını necə çox istədiyinin fərqi vardı. Nüfuzu ilə hər yerdə hörmət-izzət qazanan, çoxları üçün zəhmli, quru, hətta kobud olan Məcid müəllim onunçün dünyanın ən doğma, ən sevimli insanı idi. Atasının bəxş etdiyi təmtəraq, təminlik sayəsində Rza özünü yenilməzlərin yenilməzi sayırdı... Lap qolundakı saati kimi...

Yenidən saatına göz gəzdirdi. İkinin yarısı idi... Bəlkə, durub getsin? Gəldi, yasda iştirak etdi, borcunu verdi. İndi rahat gedə bilərdi.

Azərə tərəf çevrildi:

- Siyahını kim yazır? Pul yazdırmaq istəyirəm.

Azər başını buladı:

- Yox, siyahı-zad yoxdur. Rais əmi imkanlı adamdır, durub pul yığmayacaq ki...

Rza yenidən baxışlarını İlahənin atasına yönəltdi... Ölüm heç vaxt imkanlıya-imkansıza baxmır... Baxsaydı, onda həyat qəfil dəyişib başqa məcraya düşərdi... İmkanlılar pul verib ölümsüzlüyü özlərinə təmin edər, imkansızlar isə bilmərrə qırıldılar...

Rais kişi gözünü sonsuzluğa dikib oturmuşdu...

Elə bu vaxt İnarə içəri girib atasının qulağına nəsə pıçıldadı. Rzanın üzündəki ifadə dondu. O, təəccüblə öz-özünə «İlahə?! Bu ola bilməz!» - deyə təkrarladı. Rza Raisə xeyli yaxın oturmuşdu deyə İnarəni tam olaraq seyr edə bilirdi.

Eynən həmin boy-buxun, həmin arxaya atılmış şabalıdı saçlar, həmin qonur göz... Həmin mimika, həmin təkrarsız bədən quruluşu... Yeni Tanrı bütün gözəllikləri əsirgəmədiyi İlahənin birəbir oxşarını da yaratmışdı?

«Bu ola bilməz... Bəlkə, məni qara basır?» tərəddüdləri ilə bir müddət baş-başa qaldıqdan sonra, nəhayət, ağıl emosiyaları üstələdi, özlüyündə təxmin etdi ki, demək, İlahənin eynən özünə bənzər bacısı var imiş...

İnarə atasını dilə tutur, ancaq heç cür evə gedib dərmanlarını içməyə razı sala bilmirdi.

Rza siqaret yandıranda əllərinin əsdiyini hiss etdi. Toxtaya bilmirdi. İlahə bütün gözəlliyi ilə sanki yenidən onun qarşısında dayanmışdı. Bütün ecazkarlığı, füsunkarlığı, sirri və sehri ilə...

İnsan da insana bu cür oxşayarmış! Sanki bir almanı iki yerə bölmüşdülər. Bu oxşarlığa başqa bir bənzətmə tapa bilmədi. Məhz elə bu cür: sarılı-qırmızılı, parıltılı, iri, ilk baxışdan adamın ağzını sulandıran bir almanı sanki tən ortadan ikiyə bölmüşdülər...

Rza çətinliklə Azərdən: - O qız kimdir? - soruşdu.

Azər: - İnarədir, rəhmətliyin bacısı, - söyləyəndə Rza bayaqdan öz-özünə təkrarladığı sözləri dilinə gətirdi:

- Tanrım, adam da adama bu cür oxşayarmış...

Azər ah çəkdi:

- Hə, çox oxşayırdılar bir-birinə. İnarə bir yaş balacadır İlahədən. Məktəbdə elə olurdu, onları səhv salırdıq... Bir dəfə...

Azər dodağına təbəssüm qonmuş halda nəsə danışmağa başladı. Ancaq Rza onu eşidəcək halda deyildi. Ömründə İlahə qədər aqlını başından alan qadın olmamışdı. Boy-buxun, ayaqlar, saçlar, duruş, gülüş... Hər şeyi məhz o, arzuladığı kimi idi İlahənin...

Onu tapanda özünü o qədər xoşbəxt sanmışdı ki... Əfsus ki, qəfil tapdığı kimi, qəfil də itirdi. İlahəli günlərinin eforiyası yenidən yeknəsəqliklə əvəz olundu...

Demək, dünyada İnarə adlı bir qız da varmış...

İnarə çadırdan getmişdi. Atasını özüylə aparmağa, nəhayət ki, müvəffəq olmuşdu.

Rza ehtiyatla Azərdən soruşdu:

- İnarə ərdədir?

Azərin «Yox» söyləməsi sanki içinə sevinc doldurdu. Ba-yaq beyninə həkk olunan «Demək, dünyada İnarə adlı bir qız da varmış» cümləsini tamamladı: «Özü də İlahədən gənc, üstəlik, hələ ailə qurmamış...»

İlahəyə olan hisləri bir andaca bu hüznü görkəmdəki, bu qarqara geyimdəki İnarəyə ötürüldü sanki... Onu xəyalən qucdu, saçlarını qoxladı, yüngül öpüşlə dodaqlarına toxundu...

Bir andaca bütün əzalarında xoş gərilti hiss etdi... Möcüzədir, hə, dəfn etdiyini hislər yenidən geri qayıdır? Özü də daha güclü, daha əhatəli...

...Durub çadırdan çıxanda Azərlə sağollaşmağı da unutdu...

«Görəsən, İnarə həyətdədir, yoxsa evə çıxıb?»

«Hansıdır, görən, binaları?»

«Yeni bir daha onu görə bilməyəcəm?»

Azərin onun ardınca çadırdan çıxıb «Gedirsiz ki?» soruşmasını eşidəndə səhv etdiyini anladı:

- O qədər fikirliyəm, sağollaşmaq yadımdan çıxıb, - söylədi.

Gözləri dörd tərəfi dolaşib İnarəni axtarmaqda idi. Ətrafdakı adamların arasında onu görməyib bu dəfə binaların eyvanlarına tərəf boylandı.

Bu vaxt Rais kişinin yenidən çadıra qayıtdığını gördü, Azərdən aralanaraq ona yaxınlaşdı. Əl uzadaraq «Allah rəhmət eləsin, axır qəminiz olsun» söylədi.

Rais kişi onun əlini sıxdı, «Çox sağ olun, Allah önlərinizə rəhmət eləsin» dedi.

Rza nədənsə bu hüzdən qəddi əyilmiş kişiylə doyunca söhbətləşmək, dərdləşmək istədi.

- Yəqin, məni tanımırırsız, ağsaqqal. Mən İlahəgilin qonşusuyam.

- Qonşusunuz?! - deyib Rais kişi bir anlıq donub qaldı.

Rza dərhal hiss etdi ki, Rais kişi nəsə demək istəyir. Və sövq-təbii duydu ki, kişi, yəqin, təəccüblənib, ev sahibi yasa gəlmir, onun qonşusu gəlir...

- Atamı tanıyarsız. Məcid müəllimin oğluyam. Məcid Şamxaloviçin.

Rais kişi lap təəccübləndi:

- Məcid müəllimin oğlusuz?!... Hə... Məcid müəllim tanınmış şəxsiyyətdir. Bəs axı... Axı..

Rza onu qabaqladı:

- Hə, demək istəyirsiniz ki, Məcid müəllim hara, o ucqar qəsəbə hara?! Siz, yəqin, orda olmusuz da. Rəhmətlikgilin evinin yanındakı villa mənimkidir. Biz təzəlikcə ordakı toxuculuq fabrikinə aldım. Mən işlədəcəm. O villanı da onun üçün orda tikdirmişik...

Rais kişi başını tərپətdi:

- Hə, yüngül sənayeyə qoyulan kapital heç vaxt batmaz.

Sonra onun qolundan yapışdı:

- Yaxşı, bəs içəri niyə keçmirsiz? Gəlin keçək, bir stəkan çay için, bir loxma çörək kəsin.

Rza: - Oturmuşdum içəridə, yenicə çıxdım, - dedisə də, Rais kişi onu öz ardınca içəri çəkdi:

- Gəlin, bir az da söhbətləşərik.

Azərin yanından keçəndə Rza: - Mən içəri qayıdası oldum, - söylədi.

Rais kişi Azəri də səslədi:

- Oğlum, siz tanışsınız? Gəl də, biz içəri keçirik.

Azər: - Yox, Rais əmi, siz keçin, mən burdayam, - dedi.

Öncə Rais kişi, ardınca da Rza çadıra daxil oldular. Rais kişi lap başdakı yerinə keçib yanında əyləşənin qulağına nə sə pıçıldadı, o da durub yerini Rzaya verdi.

Rza əyləşdi.

Dərhal qarşılmasına çay qoyuldu.

Rza Rais kişinin nə sə soruşmaq istədiyini duyurdu, ancaq görürdü ki, kişi nədən, necə başlamaqda çətinlik çəkir. Odur ki, söhbətə özü başladı:

- Biz martda köçmüşük, cəmi üç aydır. Amma bu az müddətdə rəhmətliklə bacım da, mən də dostlaşmışdıq. Çox tərbiyəli, mədəni, gözəl qız idi, o dünyası gözəl olsun.

Rais kişi ah çəkdi.

Rza səsini lap yavaşidaraq sözünə davam etdi:

- Ağsaqqal, bilmirəm bunu deməyin yeridirmi, ancaq rəhmətlik o ailədə heç də xoşbəxt deyildi, sıxıntı çəkirdi.

- ...

- Vallah, ürəyim ağrıyırdı. Sizinlə küsülü olduğunu da bilirdim. Arada əri may...

Ramilə yapışdırdığı «Maygülü» ayamasını az qala yenə işlədəcəkdi, birtəhər özünü saxladı.

- ...Arada ərinə əl də tuturdum, iş-zad tapır, puldan, paradan verirdim... Düzü, inanmazdım ki, İlahə özünə qıysın.

Rais kişi, nəhayət ki, danışa bildi:

- Hə, bala. Heç kim inanmazdı. Tam gözlənilməz oldu bizimçün İlahənin bu addımı.

Rza ağzına bir qaşığı halva qoyub çayını qurtumlayıb içdi. Rais kişi «Yenə də gətirsinlər?» deyəndə əlini stəkanın ağzına qoydu, «Yox, çox sağ olun, bəsdür» dedi. Ardınca soruşdu:

- Bir çətinlik-filan yoxdur ki? Bizə dair bir qulluq?!

Rais kişi razılıq bildirdi:

- Çox sağ olun, əziyyət çəkib gəlmisiz. Hər şey qaydasındadır.

Rza qol saatına baxdıqdan sonra: - İndi, icazənizlə, mən gedim, - söyləyib yerindən durdu.

Rais kişi də durdu, «Maşınlasız?» soruşdu. Rza «Hə, maşınlayam» dedi.

Çadırdan çıxanda Rza «Siz əyləşin, əziyyət çəkməyin» dedisə də, Rais kişi onu ötürmək istəyindən vaz keçməyib avtomobilinə qədər müşayiət elədi.

Rza Rais kişiylə sağollaşdı avtomobilinə mindi. Yenə gözü ətrafı gəzdi, İnarəni görmək istəyi bütün varlığına hakim kəsilmişdi.

Avtomobili yerindən tərpedib çox asta sürətlə küçəyə çıxartdı. Ancaq hiss etdi ki, ürəyi arxada - yas verilən o həyətdə qalıb.

...Yox, gedə bilmirdi heç cür. Saxlayıb düşdü, siqaret yandırdı, piyada həyətdə qayıtdı. Bu dəfə gözləri ilə Azəri axtırdı. Nəhayət, onu iri samovarı qaynatmaqla məşğul olan

şişman bir kişinin yanında gördü. Cəld yaxınlaşdı, qolundan tutub kişidən bir qədər araladı:

- Mən gedirəm. İlahənin atası məndən bir şey xahiş etdi. Ancaq «hə-yox»unu demək üçün telefon nömrələrini soruşmağı unutdum. Deməzsən mənə nömrələrini?

Azər cəld: «Mobil telefonu sıfır əlli, iki yüz on...» - söyləyirdi ki, Rza onun sözünü kəsdi:

- Yox, mobil lazım deyil. Ev nömrələrini de. Ev nömrəsi daha etibarlıdır. Həmişə işlək olur.

Azərin dediyi rəqəmləri telefonunun yaddaşına yazdı. Sonra xudahafızlaşib dərinədən nəfəs aldı, iti addımlarla avtomobilinə sarı getdi.

Belə... Demək, İlahə özünü öldürdü... İşə bax... Kimin ağılına gələrdi ki, o adi qız bu cür qeyri-adi iş tutsun...

- *Amma şamlarla bənzətməniz çox gözəldir.*
- *Ola bilər.*
- *Heç bilirsiniz Sizə nə qədər sualım var?!*
- *Bilməsəm də, təxmin edirəm.*
- *Mən Sumqayıtda doğulub boya-başa çatmışam, 8-ci mikrorayonda. Təqribən 13-14 yaşımız olanda Valera adlı bir rus həmyaşımız var idi, eşitdik ki, özünü evlərinin hamamından asıb. Buna kimi bilmirdim ki, insan özünə qəsd edə bilərmiş...*

Xatirimdədir, onlar 10v binasında yaşayırdılar, 5-ci mərtəbədə. Valeranın ata-anası yox idi, təqaüdcü nənəsi saxlayırdı onu. Tay-tuşları kimi geyinə bilməməsi, maddi sıxıntılar həmişə əzab verirdi ona. O vədələrdə «krossovka» dediyimiz idman ayaqqabısı dəbdə idi. Həyatimizdə təkə Valeranın «krossovka»sı yoxuydu. Bir dəfə gördük ki, qara çəkmələrini ağ boyayla boyayıb, üstündən də eninə üç dənə qırmızı xətt çəkib...

Valeranın ölümünə hamımız çox sarsıldığımız. Bir neçə gün özümüzlə gələ bilmədik. İnsanın özünü öldürə bilməsi faktı beynimi hədsiz məşğul etmişdi. Saatlarca bu barədə düşündüm... İndi illər keçib. Ancaq bu romanı yazdıqca yenidən intihar barədə düşünməyə başlamışam.

Bilmirəm, bəlkə də hislərə qapılıram. Ancaq həyatım boyu intihar etmiş tanışlarımla simasını gözümün önünə gətirdikcə, xasiyyətlərini, davranışlarını yadıma saldıqca, mənə elə gəlir ki, onların hamısı bizdən fərqli olub.

Valeradan danışdım. Onun əsas fərqli cəhəti bilirsiniz nə idi? Güləndə elə zənn edərdik ki, ağlayır.

Qonşuluqda başıaşağı, olduqca tərbiyəli bir qız var idi. Həmişə kədərli olardı. Halbuki onun kədərinə heç bir səbəb görmürdük, ailələrində, şəxsi həyatında hər şey öz qaydasında idi. 80-ci illərin sonlarıydı, bir dəfə 9-cu mikrorayondan - xalasıgildən qayıdarkən naməlum şəxslər onu qaçırdılar. Sonradan məlum oldu ki, narkomanlar qaçırdılar, ləkələyib buraxıblar. O da özünü asdı...

«Azərbaycan» nəşriyyatında 2000-ci ilin əvvəlində bir tərcüməçi var idi, Elçin adında. Qəzetə gələr, rus dilindən tərcümələr edib beş-on manat pul qazanardı. Bu adam deyib-gülən idi, amma zarafatlaşıb gülərkən belə ağladığını zənn edirdim... Və təsəvvür edirsinizmi, mən onu eynən Valeraya bənzətmişdim ilk dəfə görəndə...

- Ardını danışmasanız da, bəlli oldu hər şey. O da intihar etdi, deyilmi?

- Bəli.

- Bilmirəm bu fikirlərimə necə baxacaqsız. İntiharın səbəbləri barədə çox danışılır. Bunlar - üzde olan səbəblərdir. Ancaq üzde olmayan bir səbəb də var. İş ondadır ki, hamı problemdir, hamının dərdi var. Bəs niyə hamı yox, yalnız müəyyən insanlar intihar etmək istəyirlər? Dinə görə, xüsusən təkallahlıq dinlərinin təlimlərinə görə, intihar edən şəxslərin qəlbine şeytan girir, bütün işıqlı duyğularını əllərindən alaraq onları məhvə sürükləyir... Amma mən məsələyə bir qədər ateistcəsinə baxıb belə deyərdim: Necə ki hər kəs başqasını öldürməyə qadir ola bilməz, eləcə də hər kəs özünü öldürməyə qadir ola bilməz... Onlar da fərqli insanlardır, bunlar da...

Hərdən qərribə bir fikir gəlir beynimə. Mən intihar edən şəxsləri yarımkillərlər hesab edirəm. Onlar potensial killer

olaraq dünyaya gəlir, ancaq öz istedadlarından xəbərdar olmayaraq heç bir peşəkar fəaliyyət göstərmirlər. Heç bir peşəkar fəaliyyət göstərməmələri isə ona dəlalət edir ki, bu şəxslərə heç kim heç kimi öldürməyi sifariş etmir. Və nəhayət, onlar özləri özlərini sifariş etməli olurlar...

3-cü hissə

ANOMİK İNTİHAR

Yəni, doğrudanmı, həyat eləcə üç mərhələdən ibarətdir? Gəldin, gördün və getdin? Mübarizə meydanına atılmağın, sonadək amansız və səndən qat-qat güclü olan Şərait adlı düşmənle vuruşmağın deməkmiş yaşamağın, sadəcə olaraq. Yer üzündəki bütün canlı-cansız varlıqları özündə birləşdirən, bir yerə toplayıb üzərlərində hökmranlıq edən bir nəsnəymiş həyat. Beş hərfdən ibarət bir isim. Ölüm isə bir hərf ondan kiçik olsa da, ona qalib gələ bilməsinə görə ondan da qat-qat böyük imiş... Əslində, qrammatik qaydaları pozaraq həm isim, həm fel, həm də digər nitq hissələrini özündə daşıyan bir məfhummuş o...

Abbasovlar ailəsinin mənzilinin qızlara ayrılmış otağı... Daha bu otaqda İlahəni xatırladacaq heç nə qalmamışdı... Yalnız fotoalbomdakı ailəvi şəkillər idi, vəssalam...

Raislə Güllü indi qan ağlayır, qızları ilə bərişmədiqlərinə görə özlərini qınayırdılar. Vaxtilə bu otaq ağzına kimi İlahə üçün alınmış cehizlə dolmuşdu. İynə-sapından tutmuş hələ qurulmamış, qablaşmış vəziyyətdə yumşaq mebelinəcən hər şey İlahəylə Ayazın toy gününü gözləyirdi...

İlahənin gözlənilməz hərəkətindən sonra Rais bircə günə evi boşaltdırmış, aldığılarının bəzilərini geri qaytarmış, xırda-xuruşları imkansız qonum-qonşuya paylamışdı...

İlahənin öz əşyalarını da bir andaca yük maşınıyla evdən çıxartdırmışdı. Çarpayısını, pal-paltarını, şəxsi əşyalarını...

Güllü öncə buna razılıq verməsə də, Raisin qan daman gözlərini görəndə çar-naçar razılaşmışdı... Qızın xırda-para şeyləri var idi - yarıdan çox işlənmiş «Iceberq» ətri, nazik boyunbağısı, təkqaş üzüyü, kosmetik vasitələri, kitab-dəftəri, diş fırçası... Güllü, heç olmasa, bunları qorumaq istəmişdi, bir torbaya yığıb baş verənləri hıçqıraraq seyr edən İnarəyə «Apar gizlət» demişdi, ancaq Rais xəbər tutmuş, bu torbanı da yük maşınına tullamışdı...

İlahə «İris» konfetlərini çox sevərdi. Hər dəfə özünə «İris» aldırardı, ciblərinə doldurub bütün günü yeyərdi. Evin hər küncündən, hətta döşəyinin altından konfet kağızları yığışdıran anası onu hey danlayardı...

Mətbəxdəki iri qənddan onunku idi, həmişə içi «İris»lə dolu olardı...

Və həmin gün Rais qəzəblə həmin qənddanı da götürüb evdən çıxarılan əşyalara qatanda İnarə hönkürtüsünü saxlaya bilməmişdi...

...İndi onların yeganə təsəlliləri bir qəbir idi, bir də fotosəkillər.

İnarə ağlaya-ağlaya onları əlindən yerə qoymurdu: Böyükü-küçüklü, rəngli və ağ-qaralı, köhnə və təzə fotosəkillər. Özlərində bir insan anını qoruyub saxlayan, ya sevinci, ya kədəri, ya qayğısızlıq rahatlığını, ya çətinliklər məngənəsində boğulmanı əks etdirən qeyri-adi kağız parçaları...

İlahə bütün şəkillərdə gülümsəyirdi... Ölümünə gülümsəyirmiş kimi...

Bu Şaxta babayla olan şekli bacılar sirkdə çəkdimişdilər. Həmin gün ataları işdə olduğundan Yeni il şənliyinə anaları ilə getmişdilər. Şaxta baba ən yaxşı şeir söyləyəne, rəqs eləyəne, mahnı oxuyana hədiyyə verəcəyini elan edəndə İnarə dərhal səhnəyə qaçmış, «Kukla» mahnısını oxumuşdu:

*Ay uzunsaç, qaragöz,
Ağıllı kuklam mənim.
Gəl əlifba oxuyaq,
Sən şagird ol, mən müəllim...*

O, hədiyyəsini alıb çıxandan sonra səhnəyə o qədər uşaq cummuşdu ki, Şaxta baba müsabiqəni dayandırmalı olmuşdu. Bağçada öyrəndiyi «Nazilə» rəqsini ifa edə bilməyib hədiyyəsiz qalan İlahə isə yanıqlı-yanıqlı ağlamağa başlamışdı, onu uzun müddət ovundurmaq mümkün olmamışdı... Nəhayət, İnarə öz hədiyyəsini bacısıyla bölüşdürmüşdü...

Bu ailəvi şəkli 3 il əvvəl, Sərvinaz bibilərinin böyük oğlunun toyunda çəkirmişdilər. Baho, necə də hazırlamışdılar o toya. Yeni paltar almaq, salona getmək... İlahə sinəsi və kürəyi açıq, uzun, qara, İnarə tünd göy rəngli parıltılı, dizdən bir qədər yuxarı don geyinmişdi... İlahə saçını çiyinə atmışdı, İnarə kəsdirmişdi...

Hələ bu şəkil... Bulvara ailəvi gəzintiyə getmişdilər. Ağ atlı qədimi faytonu görəndə qızlar cumdular ki, biz faytonda gəzmək istəyirik... Onda İlahə universitetə yeni qəbul olunmuşdu, birinci kursda idi. İnarə isə məktəbdə, buraxılış sinfində oxuyurdu... Qızlar faytona minən kimi çiyindən özündən böyük çanta asılmış fotoqraf peyda oldu ki, gəlin şəklinizi çəkim...

...Telefonun zəngini eşidib şəkilləri masanın üstünə qoydu, dəhlizə keçdi. Ağ rəngli dəstəyi qaldıranda öncə sükut, sonra da kəsik siqnal səsləri eşidib onu yerinə qoydu. Mətbəxə adladı. Ata-anası evdə yoxuydular. Gecə Raisin ürəyi necə sancmağa başlamışdısa, təcili yardım gəlib onu xəstəxanaya aparmışdı. İlahənin tutduğu iş kişini yaman sarsıtmışdı... Qoşulub qaçmağıyla atalarını sanki daş qalağının al-

tında qoyduqdan sonra yazıq kişi birtəhər bu bir ildə oradan çıxıb bilmişdi. İntiharını ilə isə bacısını qayanı atalarının başına uçurtdu...

Güllü də həyat yoldaşıyla birgə getmişdi.

Səhər ertə İnarə onlarla zəngləşmişdi, anası demişdi ki, kişi nisbətən babatdır. Bircə kişiyyə bir şey olmayaydı...

İnarə pəncərəyə yaxınlaşıb həyəətə boylandı. Baxışları qeyri-ixtiyari dənən gördüyü yaraşlıq avtomobili və onun yaraşlıq sahibini axtardı. Kim idi o, görən? İlahəylə tanışlığı necə baş tutmuşdu? Bircə bu sirri bilsəydi... Bütün gecəni nədənsə fikirlər onu tərək etməmişdi. Hətta o oğlan yuxusuna da girmişdi. Şırıltı ilə axan şəlalənin altında dayanıb onu yanına səsleyirdi...

Dənən çadır qurulan yerdə indi uşaqlar qaçdı-tutdu oynayırdılar. Biri - şortik-maykada olan oğlan uşağı yaman cığal-lıq edirdi, səsi həyəti başına götürmüşdü...

Telefon yenidən zəng çaldı. Bu dəfə danışdılar, xəttin o üzündən tanımadığı kişi səsi gəldi:

- Alo, İnarədir danışan?

- Bəli, kimdir ki soruşan?

- Bilirsiniz... Mənim adım Rzadır. Mən dənən bacınızın yasına gəlmişdim. Sizi gördüm... Və...

İnarə əvvəlcə söhbətin nədən getdiyini anlamadı. Ancaq zəng edən səsindəki təkəbbür sövq-təbii ona anladı ki, bu, onun düşüncələrini alt-üst edən, ona rahatlıq verməyən həmin şəxsdir.

Oğlan danışmaqda idi:

- ...Sanki bir almasız, yarı bölüblər sizi... Mən heç vaxt...

İnarə hiss etdi ki, içinə sevinc doldu:

- Tanıdım sizi. Qara cipdə gəlmişdiz, hə? Çıxanda da atam ötürdü sizi.

- Hə, hə. O mən idim. Şadam ki, diqqətinizi cəlb etmişəm... Necəsisiz, nə var, nə yox?

- ...

- Deyəsən, evdə təksiz, hə?

- ...

- Nə əcəb evdən çıxmırsız, dörd divar arasında dərd adamı öldürər e, lap.

- ...

İnarə ürəyinin döyüntüsünü eşidirdi. Dünən onu görəndə bir də heç vaxt görə bilməyəcəyi qənaətindən məyus olmuşdu, ümitsizliyə düşmüşdü...

Düşünmüşdü ki, son dərəcə qapalı olan, oğlanlarla heç vaxt dostluq münasibəti qurmayan, onlardan daim uzaq qaçan bacısının ərə getdikdən sonra kiminləsə yaxın əlaqəyə girməsi, hətta onun maşınına oturması müəmması heç vaxt açılmayacaq.

Amma budur, Rza adlanan o oğlan zəng eləmişdi. Dil-boğza qoymadan danışdı:

- ...Bilirsiz, çox ağır dərddir. Sizi başa düşürəm. İlahə kimi bir bacını itirmək sizinçün çox ağırdır. Onunçün də indi kəlmə kəsmək istəmirsiniz.

- ...

- Ancaq mənimlə bölüşə bilərsiz, ürəyiniz boşalar, dərdiniz yüngülləşər...

- ...

İnarənin aləmində bu adam kim idisə, yalnız var-dövlət üstünlüyünə malik deyildi. Çünki bacısı dünya malına baxan olsaydı, heç Ramilə getməzdi. Demək, onun başqa müsbət cəhətləri bacısının diqqətini cəlb etmişdi...

- ...Alo. Yaxşı. İstəmirsə, daha zəng edib sizi narahat etmərəm. Mən, sadəcə, zəng etmişdim ki...

İnarə qorxdı. Qorxdı, birdən Rza dəstəyi atar, daha zəng eləməz. Sonra gəl onu tap görüm, necə tapırsan. Həyəcanla «Siz İlahəylə dostluq etmisiz?» deyə soruşdu. Onun, nəhayət ki, danışıdığına sevinən Rza nə dediyinin fərqinə varıb təəccübləndi:

- Bunu siz hardan bilirsiniz ki?

İnarənin cavabı ani gəldi:

- İlahənin sinif yoldaşı Reyhan dedi.

Rza İlahəgəlin ailəsinin onların münasibətlərindən xəbər tutmalarını heç istəməzdi. Odur ki, İnarə o sözləri deyəndə sandı, yəqin, İlahə olanlar barədə evdə danışib. İçindən bir nigarançılıq keçdi dərhal. İlahə münasibətləri harayacan danışmışdı, görəni? Nələri söyləmiş, nələri gizlətmışdi?

Amma İnarə Reyhanın adını çəkəndə Rza nisbətən sakitləşdi. Demək, ailələri bunların münasibətləri barədə heç nə bilmirmiş... Yaxşı, bəs Reyhan kim idi? O, haradan bilirdi bu gizlinləri?

Odur ki, dərhal soruşdu:

- Yaxşı, bəs o haradan bilir ki?

İnarənin səsi də İlahənin səsinin bənzəri idi. Azacıq cingiltisi vardı ki, bu da nisbətən gənc olmasıyla, yaşıyla, bəlkə də subaylığı ilə bağlıydı, yəqin.

- ...Onlar son zəng günü həmişə yığışırılar axı. Bu il yığışanda siz İlahəni cipinizə mindirib aparmısınız. Reyhan görüb. O bunu mənə deyəndə çox təəccübləndim.

- Niyə ki?!

- İlahənin sizinlə tanışlığı, münasibətdə olması mənə çox təəccüblü gəldi. O mənim bacım idi, beş barmağım kimi tanıyırdım onu. Subay vaxtı oğlanlardan qaçan birinin ərdə ola-ola kiminləsə oturub-durmasını heç ağılıma belə gətirə bilməzdim... Axı bu, necə olmuşdu?

- Nə?

- Sizin tanışlığınız.
- Bizim tanışlığımız deyəndə ki... Nə bilim, olmuşdu da.
- Harda tanış olmuşduz ki?
- Harda deyəndə... Biz axı qonşu idik.
- Qonşu idiz?
- Əlbəttə, hasar qonşusu idik. Onların evinin yanında mənim villam var.
- Siz orda qalırsız ki? Anam bir-iki dəfə ora gedib, deyir ucaq bir yerdir.
- Bakıda da iki evimiz var. Əsas evimizdə - Molokan bağının yanındakında papa, mama və bacım qalır. Bu qəsəbədə villanı ona görə tikdirmişik ki, ordakı toxuculuq fabriki bizimdir. Ancaq mamanız heç düz demir. Bura mənzərəli yerdir, dənizin bir addımlığındadır. Bu ev mənim daha çox ürəyimə yatır. Həm də burda asudəlikdir. Papa-mama nəzarəti olmayanda adam istədiyi kimi yaşaya bilir. Bir də ki...
- Bir də nə?
- Əvvəllər bura tək bu dediklərimə görə mənə əziz idi. Amma indi İlahəyə görə də burdan aralana bilmirəm. Hər addımda onun xatirəsidir. İndi sizinlə danışırım, pəncərədən isə onların həyətlərinə baxıram. Elə bilirəm ki, indicə onu görəcəm...
- İnarə hıçqırmağa başladı...
- Rza isə danışmaqda idi:
- Mən uşaqlıqdan adam ölməsindən qorxmuşam. Həmişə ölü aparılmasını görəndə qaçıb gizlənmişəm... İlahənin ölümü çox gözlənilməz oldu, çox... Orda, o darvazanın ağzında bacımla söhbət edərdi. Orda dayanıb dənizə baxardı. Orda, tut ağacından asılmış yelləncəkdə yellənərdi. Özü də gecələr yellənməyi xoşlayardı. Aya baxa-baxa... Bəzən olurdu, saatlarla pərdə arxasından gizləncə ona göz qoyurdum...

İnarə hıçqırmaqda idi... Çətinliklə «Heç vaxt onu ər evində görə bilmədim» söylədi. Sonra da qırıq-qırıq cümlələrlə sözüünə davam etdi:

- Ramilə qoşulub qaçmışdı deyə ailəmiz onunla küssülü idi... Tam müəmmalı qaldı mənə onun son bir ili... Tam müəmmalı... Bircə bilsəydim ki, ömrü belə tez qırılacaq... Bilsəydim, ata-anamın ayağına düşərdim, yalvar-yaxar edərdim ki, yazıq bacımı bağışlasınlar...

Rza xəttin o biri ucunda siqaret yandırdı:

- Hə, həyat belədir də. Çox qəribədir. Adam gözləmədiyi şeylərlə üzləşir...

- ...Ramil indi neynəyir? Onlar dəhşət sevirdilər bir-birlərini. Amma kaş ki heç sevməyəydilər... Həyət-bacada gör-sənirmi Ramil?

- Yox, nəse görsənmişlər. Dünəndən elə bil qeyb olublar. Sən, doğrudan da, çox şeyləri bilmirsənmiş.

Rza «siz»dən «sən»ə keçmişdi artıq.

- Nəyi bilmirəm ki?

- Sənə elə gəlir ki, İlahə o maygülünü sevib. Əslində, nifrət edirdi ona.

- Bu ola bilməz! Siz səhv edirsiniz! Həm də, xahiş edirəm, təhqirə keçməyin.

- Nifrət etməsəydi, mənimlə oturub-durardı məgər?!

- Mən yüz faiz əminəm ki, siz səhv edirsiniz. O, sizinlə ancaq bir dost kimi yaxınlıq edə bilərdi. Əslində, mən heç buna da inanmıram.

- İnarə... İlahə məni sevirdi.

İnarə quruyub qaldı:

- Nə?!

- İlahə məni sevirdi...

Çətinliklə dedi:

- Siz düz danışmırsınız.

- Niyə düz danışmıram axı?! Sevirdi. Bütün varlığı ilə seviridi. Ona isə nifrət edirdi. Çünki o, İlahəni ac-susuz, cırcındır içində saxlayırdı. Yazıq qız həyatından bezmişdi... Deyirdi, kaş sənə tez rast gələydim...

- Bu ola bilməz.

- Bu, həqiqətdir. O, əzab çəkirdi, ağlayırdı. Səhv addım atdığı üçün rahatlıq tapa bilmirdi. Amma deyirdi ki, artıq nəyisə dəyişmək gecdir. Eh... Kaş ki biləydim özünə qəsd edəcək... Kaş ki biləydim...

İnarə yenə hıçqırdı:

- İnanmağım gəlmir bütün bunlara.

Rza daha bir siqaret yandırdı, dərin qullab vurdu:

- İnşallah, haçansa görüşəndə sənə baş verənləri danışaram. Mənim hər şeyim var, milyonlarım, obyektlərim, villalarım, maşınlarım, nə bilim e, hər şeyim. Təkcə İlahə yoxdur. Sən bil-məzsən mən onu necə sevirdim. Həyatımda rastıma çıxan ən gözəl xanım olub İlahə... Onun yoxluğuna, inan ki, dözə bil-mirəm...

Siqaretin tüstüsünü ciyərinə çəkib davam etdi:

- Səni görəndə əvvəl elə bildim, məni qara basır. Sən eynən ona bənzəyirsən... Mənə elə gəlir ki, sən həssas qızsan. Mənim necə dərqli olduğumu duyursan. Görüşsəydik, dərdimi sənə danışardım, yüngülləşərdim. Haçan görüşə bilərik?

İnarə tutuldu:

- Bu, vacib deyil.

Rza həmləyə keçdi:

- Niyə? Sən İlahə haqqında həqiqəti bilmək istəmirsən? Onu itirmisən, ağırdır səninçün. Ancaq bura gəlsən, bu yerlərdə olsan, elə biləcəksən ki, yenidən onunlasan. İlahənin ruhu bu həyətdədir, gəzib-dolaşır. Dedim sənə bayaq, bacım

Aynurəylə rəfiqə idilər. Elə bizi də bacım tanış etmişdi. Gəlsən, Aynurə sənə İlahə barədə danışar...

İnarə Rzanın həmləsi qarşısında çaş-baş qalmışdı, bilmirdi nə cavab versin. Bilmirdi razılaşsınmı, razılaşmasınmı. Axı onun ən böyük arzusu idi bacısının özü ilə qəbrə aparacağı sirrini bilmək. Ancaq ata-anasına nə desin? Desin hara gedirəm? Desin İlahənin ərindən başqa da görüşdüyü olub, onunla danışmağa gedirəm?

- Bilirsiniz, Rza, bu, düzgün çıxmaz. Mən axı necə gəlim?!

- Nə düzgün çıxmır e?! Bacının evinə gəlirsən də. Onun sevdiiylə söhbətləşməyə gəlirsən də.

- Yox, Rza... Ümumiyyətlə, bu, düzgün deyil. Bacım rəhmətə gedib. Onun kiminləsə münasibətdə olmasından dəm vurmaq səhvdir axı. Əxlaqa ziddir. Siz bizim ailəmizi, atanamı da düşünün. Onsuz da ürəkləri yaralıdır. Xahiş edirəm, gəlin bu söhbəti bağlayaq. Bir bacı kimi sizdən rica edirəm, əgər İlahəni doğrudan da sevmisizsə, onun ruhu xatirinə, bu söhbəti heç yerdə eləməyin. Yazıqdır, qoyun o dünyada rahat yatsın, lənətlənməsin.

İnarə hıçqırdı, əlləri ilə gözünü sildi.

Rza isə heç cür təslim olmaq istəmirdi:

- Canım, burda nə var axı?! Söhbəti onsuz da hamıdan gizləyirik də. Aləmə car çəkəsi deyilik ki?! Nə papan biləcək, nə maman. Təbii, istəməyəm bacın barədə həqiqətləri başqaları bilsin. Amma sən bilsən, yaxşıdır. Bizim sirrimizi, sevgi dolu dünyamızı, istəyirəm, sənə açıqlayım. Sən sevgilimin bacısısan, mənə özünə qardaş say. Heç nədən çəkinib eləmə.

- Yox, bilirsiniz...

- Səninçün də rahat olacaq. Gəlib İlahənin ruhuyla danışarsan, yüngülləşərsən.

- Yox, axı...

- Mənə də səni görmək bir təsəlli olar...
  - Bilirsiniz...
  - Sən vaxtını və yerini de, gəlib səni götürüm, cəmi üç-dörd saata da geri qaytarım.
  - Rza, yox. Evdə nə deyəcəm?
  - Birlikdə bir bəhanə fikirləşib taparıq. Sabah gəlim?
  - Yox, sabah yox.
  - Onda birisi gün. Saat neçədə və harada?
  - Siz lap...
  - Saat on bir səni qane edir?
  - On birdə universitetdə olacam. Sessiyamız başlayıb.
  - Bəs neçədə?
- İnarə təslim olması ilə razılaşıaraq astaca dedi:
- Saat birdə.
  - Harada?

Azacıq düşünüb bu dəfə lap pıçıldadı:

- «İyirmi yanvar»da «Şollar» suyunun yekə reklamı var e, onun qarşısında.

...Yalnız Rzayla sağollaşıb dəstəyi yerinə qoyduqdan sonra İnarə nə iş tutduğunun fərfinə varmağa başladı. Bacısı rəhmətə gedib, hələ heç yeddisi çıxmayıb, ancaq o özü də deyikli ola-ola başqasıyla görüşür, ona qoşulub Sumqayıtın hansısa bir qəsəbəsinə gedir... Ən pisi də odur ki, həmin başqası bundan öncə onun ərdə olan rəhmətlik bacısıyla da görüşürmüş... Hələ, deyilənə görə, aralarında dostluq da yox, lap sevgi əlaqələri var imiş...

Eşidən-bilən olsa, nələr baş verər? Adamın üzünə tüpür-məzlərmi?

İnarə fikrini dağıtmaq üçün yenidən şəkillərə üz tutdu.

Bu şəkli Reyhanın ad günündə çəkirmişdilər. İlahə Ayazla deyikli olduğu üçün valideynləri İnarəni də ona qoş-

muşdular ki, tək getməsin... Bütün məclis boyu Azər gözü-nü İlahədən çəkməmişdi. O necə sevirdi İlahəni... Cavabsız sevgidən necə əzab çəkirdi, necə şam kimi yanıb əriyirdi...

Bu da Nabran şəkilləri... Turist bazasının girəcəyində çəkirdikləri şəkil. O, atasının boynunu qucaqlayıb. İlahə isə anasının qoluna girib... İndiki kimi yadıdadır, yayın qızmar günündə qəfil göyün üzünü qara buludlar almış, şı-dırğlı yağış yağmağa başlamışdı... Bunlar yenicə şəkil çəkdi-rib dənizə enmək istəyirdilər ki, yağışa düşdülər, təpədən-dırnağa islandılar... İlahənin ayaqqabısının altı qopdu, otaq-larına ayaqyalın, palçığa batmış halda qayıtmalı oldu...

Nə yaxşı, ataları İlahəylə bağlı hər şeyi evdən çıxaranda ailəvi şəkillərisə saxlamağa qərar vermişdi, onları İlahənin tək çəkdiydi, sinif yoldaşları, tələbə yoldaşları, rəfiqələriylə çəkdiydi şəkillərə qatıb məhv eləməmişdi...

İnarə telefona yaxınlaşıb atasının mobil telefonunu yığdı, zəngə cavab verən anasından hal-əhval soruşdu. Atasının və-ziyyətinin bir qədər yaxşılaşması ona ümid verdi. Tanrıya yalvardı ki, valideynlərini ona çox görməsin...

Anası ilə vidalaşdıqdan sonra dəstəyi xeyli müddət yerinə qoymadı, əlindəcə saxladı.

...Səni görəndə əvvəl elə bildim mənə qara basır...

...Sən eynən ona bənzəyirsən...

...Mənə elə gəlir ki, sən həssas qızsan...

...Mənim necə dərddi olduğumu duyursan...

...Görüşsəydik, dərdimi sənə danışardım, yüngülləşərdim...

Rzanın səsi qulaqlarından çəkilmirdi ki, çəkilmirdi...

- *Demək, intihar edənlər özləri özlərini sifariş edən killərlərdir? Qəribə bənzətmədir.*

- Qəribə olduğu qədər də həqiqətə uyğundur.

- *Mən bilən, intihar problemini öyrənən xüsusi elm də var. Adı...*

- Bəli. Əsasını Dyurkheym qoyan suisidologiya.

- *Təbii ki, intiharın təsnifatı da aparılıb və o öz xarakterinə görə, gərək ki, üç yerə bölünür. Bu barədə danışarsız mı?*

- Xahiş edirəm diqqət edəsiniz. Bütün özünəqəsdlər iki şərti növə bölünür: həqiqi və nümayişkaranə. Bunlardan birincisi parasuisid, digəri psevdosuisid adlanır. Gəlin, öncə bunlardan başlayaq, sonra isə siz deyən üç növə toxunarıq. Psevdosuisid affekt halında baş verir, özünü həyatdan məhrum etmədən daha çox kömək üçün harayqoparma xarakterində olur, ətrafdakıları özünə, öz problemlərinə cəlb etmək məqsədi daşıyır. Siz, yəqin, bu yaxınlarda qanunsuz olaraq magistral neft və qaz kəmərlərinin, dövlət əhəmiyyətli yolların yaxınlığında, yüksək gərginlikli elektrik xətlərinin altında tikilən evlərin kütləvi uçurulması proseslərini izləmişiz. Evləri uçurulanların bəziləri intihara cəhd edərək prosesin qarşısını almağa çalışırdı...

Bu şəxslər öncədən intiharı planlaşdırmırlar, qəfildən, ani düşüncəylə bu addımı atırlar və xilas olunacaqlarına inanmaları da onlara cəsarət verir. Axı nümayişkaranə intihar cəhdi zamanı - buna daha çox özünüyandırma formasında təsadüf edilir - ətrafda insanlar çox olur, demək, potensial xilaskarlar da mövcud olur.

Parasuisid isə əsl suisiddir. Məqsədi - hansı vasitəylə olursa-olsun, doğma və yaxınlarının nə düşünəcəklərindən asılı olmayaraq, öz həyatına qəsdədir. Belə intihara bir müddət hazırlaşır, həyata keçməsinə cidd-cəhdlə təmin edirlər. Bu hazırlaşma hətta bəzən bir neçə ilədək davam edir. Özü-nə qəsd edən bu hərəkətinin müxtəlif nəticələrini götür-qoy eləyir, intihar növlərini analiz edir, ən effektivini və etibarlısını seçir, intihar prosesinin ssenarisini hazırlayır.

- *Çox maraqlıdır. Mən bir dəfə oxumuşam ki, özünə qəsd ərəfəsində bəziləri həyatlarını sahmana da salırlar, yəni hər kəsə borclu qalmamalarını təmin edirlər. Maddi və mənəvi cəhətdən.*

- Bəli, belə hallara çox rast gəlinir. Bunu intiharedənin terminal davranışı adlandırırlar. Dünyadan köçmək ərəfəsində o, bank hesablarını bağlayır, gizli saxlanclarını üzə çıxarır, borclarını qaytarır, küsülü qaldığı şəxslərlə barışır, pislik etdiklərindən üzr istəyir. Hətta belə bir hal da olub: Qadın intihar ərəfəsində mənzili başdan-başa, dərindən təmizləyib. İllərdir ki, kirli qalan pəncərələrin çöl üzünü belə silib.

Özünü öldürmək istəyən şəxsin psixoloji durumunun başqa bir cəhəti - insanların gözüne son dəfə yaxşı görünmək cəhdi, onları əlavə qayğı ilə yükləməmək istəyidir. Son olaraq bədənin bütün fizioloji tələbatlarını ödəmək, çimib tər-təmiz olmaq bunun nəticəsidir. Bəzi qadınlar intihar edərkən saçlarını səliqə ilə daramış, dodaqlarını boyamış, bahalı ətir də vurmuşlar...

- *Hətta bu qədər...*

- Bəli. O ki qaldı sizin qeyd etdiyiniz üç növə, bunlar intiharın sosial xarakterinə görə təsnifatıdır. Üç növ bunlardır: eqoistik, altruistik və anomik intihar.

- *Zəhmət olmasa, bu növləri açıqlayın da.*

- Açıqlayacam. Egoistik intiharı o kəslər həyata keçirir ki, onların arzuları cəmiyyət tərəfindən məhv edilir, yaxud, sevimlilərini itirirlər. Daha çox apatiyaya düşən insanlar həyata keçirirlər egoistik intiharı. Arzuları puç olduqca, sonda bu şəxsləri yaşamaq arzuları da tərk etmiş olur.

Altruistik intiharda artıq individlər yox, qruplarda, kütlələrdə təmsil olunanlar, öz müqəddəratlarını deyil, təmsil etdikləri toplumun müqəddəratını düşünənlər özlərini öldürürlər.

Ən nəhayət, anomik intiharda fərdlər tərəfindən aldadılan, istismar edilən, hüquqları pozulan, tapdanan, içini həyəcan, qorxu və nifrət çulğayan şəxslər həyatlarıyla vidalaşırlar.

- *Belə qənaətə gəlmək olar ki, roman qəhrəmanımın illər öncə baş tutmuş intiharı məhz anomik intihar idi?*

- Bəli, düz buyurdunuz. O, nə cəmiyyətlə vuruşurdu, nə də hansısa toplumda təmsil olunurdu. Demək, intiharı məhz anomik idi...

4-cü hissə

ZÖVQSÜZLÜK «ETALON»U

Yaşamaq bir roman, sevgisə onun kulminasiyası... Nə yazıq ki, kulminasiyadan dərhal sonra final gələcək. Xoşbəxt, yaxud bədbəxt sonluqlu final... Bəziləri qəsdən bu kulminasiyadan qaça bilirlər, göz yaşlarını, iztirablarını sığortalayırırlar... Onda onların romanları heç bir maraq kəsb etməyən adi kağız parçasına çevrilir...

Əlbəttə, digər ədəbi terminlər də var bu romanda. Epiloq var, «zavyazka» var, «razvyazka» var, hadisələrin öz məcrasından nisbətən çıxması, gərginləşməsi var... Amma kulminasiya - bunun pik həddidir... Sevgi - o, gözlənilmədən, bəzən lap qəfildən gələcək, bəzənsə onu özün sifariş verib çağıracaqsan... Və heç vaxt da fərfinə varmayacaqsan ki, arxasınca kölgə kimi gizlənən ayrılıq də gəlib. Fərfinə varmayacaqsan ki, onlar qoşa yaranıblar, qoşa da gəzirlər...

Sevgi və ayrılıq... Bir-birini məhz tamamlamağa xidmət edən həyat səhnələri. Bir halda ayrılıq sevgini məhv edir, digər halda onu xilasın yeganə yoluna çevrilir...

Vüsəl gətirəcək sevgini ayıranla dərd, iztirab, peşmançılıq gətirəcək sevgini ayıran ayrılıqlar həmişə fərqli olur...

Uşaqlıqdan İnarə eşitmişdi ki, sevginin gözü kordur, qu-lağı da kar. İlahə o ağılsız hərəkəti edib Ramilə ömür-gün yoldaşı olanda bu məsəli ata-anasının, əmi və bibilərinin di-

lindən də tez-tez eşitmişdi. Onlar bir ağızdan deyirdilər ki, sevgi - insanı uçuruma aparən mənasız bir şeydir.

Ata-anası bir-birini toylarına qədər heç tanımamışdılar da. Valideynlərinin təhrikiylə ailə qurmuşdular. Və bu faciəyə qədər bütöv bir ömrü xoşbəxtcəsinə yaşamışdılar.

Rais qızı İlahənin də xoşbəxtliyini qəfil gələn yox, əvvəlcədən planlaşdırılmış kürəkənlə görəcəyinə əmin idi. Xalası nəvəsi Ayaz ailəcanlıydı, İlahədən beş yaş böyük idi, pis vərdişləri yoxuydu, böyük-küçük sayan idi. Ən əsası, evi var idi, cibi qazanc tanıyırdı. Rais böyük qızının xoşbəxt olacağına o qədər əmin idi ki... Amma bütün bu imtiyazları qoyub Sumqayıtın ucqar bir qəsəbəsindəki «mal tövləsi»nə yaşamağa gedən qızının qəfil hərəkəti onunçün gözlənilməz və anlaşılmaz olmuşdu...

Düzdür, İnarə sevgiyə inanırdı, onun müqəddəs bir duyğu olduğuna əmin idi. Özü ötəri bir sevgi yaşamışdı, hələ altıncıda oxuyanda Azərbaycan dili-ədəbiyyat müəlliminə vurmuşdu. Braziliya seriallarının qəhrəmanlarına bənzəyən müəllimini özlüyündə o qədər ideallaşdırmışdı ki... Məktəbə yalnız onu görməyə gedir, onun dərslərini böyük həyəcan və həsrətlə gözləyirdi... Daim dəhliz boyu gözləri müəllimini axtarırdı... Hətta bir dəfə necə olmuşdusa, müəllim uzun barmaqları ilə onun saçına sığal çəkəndə həyəcədən hönkürərək ağlamışdı da...

Cəmi bir dərslər ili onlara dərslər keçən Elşad müəllim növbəti sentyabrda sinif otağına daxil olmadı. Üç aylıq yay tətillində onu görmək eşqiylə alışıb-yanan İnarə ürək döyüntülərinin müşayiəti ilə Azərbaycan dili dərslərinin başlanmasını gözləyərkən sinfə gözü eynəkli qadın daxil oldu, tələsik nitqiylə İnarəni tam məyus etdi:

- Salam. Mən Elşad müəllimi əvəz edəcəm. O, qeyri-müəyyən vaxtda olmayacaq. Əminəm ki, bizim sizlərlə dostluğu-

muz baş tutacaq. Məsmə Cavadovayam. Bundan qabaq otuz beş saylı...

O gündən Məsmə müəllim İnarənin gözünün düşməninə çevrildi. İçində ona qarşı bir nifrət var idi. Sonsuz bir nifrət... Bu nifrət İnarənin qiymətlərinə də təsir etdi. O, Məsmə müəllimin tapşırıqlarına əməl etmir, verilən dərsləri öyrənmirdi. İş o yerə çatdı ki, bütün qiymətləri əla olan İnarə bu iki fəndən «2» almaq təhlükəsiylə üz-üzə qaldı. Valideynini məktəbə çağırdılar...

Gərək ki, 1-ci rübün son günləri idi, bəlli oldu ki, Elşad müəllim bir daha bu məktəbdə dərs deməyəcək. Məsmə müəllimin onu əvəzləməsi də sona çatdı, 7b-nin müəllimi - Afaq xanım daimi olaraq onları - 7a-nı da götürdü...

Beləcə, bir də heç vaxt İnarə Elşad müəllimi görə bilmədi, onun yoxluğu ilə barışıb qiymətlərini də düzəltdi...

Maraqlıdır ki, indiyə kimi orta məktəbdəki, həyətlərindəki, qohum-əqrəbalarındakı, universitetlərindəki saysız-hesabsız oğlan ona ürəyini açmışdı. Amma İnarə hamıya ağız büzmüşdü, heç kəsi bəyənmemişdi. Bugünün özündə də sevgi etirafını dalbadal eşidirdi... Bezmişdi bu sırtıq oğlanlardan...

Nədənsə ona elə gəlirdi ki, sevgi limiti Elşad müəllimlə tükənib, bir də heç kimi sevməyəcək. Əmin idi ki, bir də heç kəs onun ürəyinə yol tapa bilməyəcək...

Bəzən buna sevinirdi də. İlahə kimi son dərəcə imkansız, həyat yoldaşına bədbəxtlik gətirən birisini sevib neyləyəcəkdi ki? Bacısı kimi o da bədbəxt olacaqdı da. Yaxud sevdiyinin sonradan qəddar, tündxasiyyət olması üzə çıxsaydı, ya da ki, qumarbaz, narkotik və ya içki düşkünü olması bəlli olsaydı, neyləyəcəkdi?

Lap elə sevgilisi ideal olsaydı belə, valideynləri izdivaca razılaşmasaydı, bunun, ya da oğlanın ata-anası dirəniş göstərsəy-

di, nə olacaqdı? Sevə-sevə ayrılmaq necə fəsadlar gətirəcəkdi həyatına? Param-parça olmuş qəlbi nə ilə məlhəm tapacaqdı?

Bəs aldanış olsaydı, onda nə edəcəkdi? Tam bir-birinə bağlandıqdan, məhrəm görüşlərdən sonra qəfildən oğlanın soyuyaraq aradan çıxması, başqa birisiylə münasibət qurması onu nə hala salardı? Ona əzab verib həyatını puç etməzdimi büsbütün?

Elə bu cür yaxşı deyilmi, heç kəsi sevməyəsən. Öz romanını kulminasiyasız yazasan...

Cəhənnəmə ki, darıxdırıcı olacaq. Olsun da! Bu, hər halda, əzab çəkməkdən daha yaxşıdır.

İlahənin Ramilə qoşulub qaçmasından cəmi bir neçə gün sonra - onda ki, atası qızın cəzalarını, şəxsi əşyalarını artıq evdən çıxartmışdı, çox gərgin ab-hava hökm sürürdü, qəfildən belə bir söhbət başladı evdə: Eybi yox, İlahə olmadı, qoy İnarəyə Ayazın həyat yoldaşı olsun. O cür oğlanı əldən buraxmaq olmaz... Rəsmən nişanlanmasalar da, hamı Ayazla İlahəni nişanlı hesab edirdi. Ayaz bu evə gəlib-gedir, evin bir üzvü hesab olunurdu. Raisin də, Güllünün də üzgözü ona öyrəşmişdi.

İlk dəfə söhbət açılanda İnarə şoka düşmüşdü. Valideynlərinə qəti etirazını bildirmiş, yüz il öncənin «O olmasın, bu olsun» filminin müasir dövrdə təkrarını gülünc, ağlasığmaz adlandırmışdı... Sonradan bu mövzu vaxtaşırı ailə söhbətlərinin mərkəzində dayanırdı.

İnarə bacısı tərəfindən əzaba düçar edilmiş valideynlərinə təkrar əzab verilməsini istəmədiyindən çıxılmaz vəziyyətdə qalsa belə, ən azı etiraz etməməyi qərarlaşdırdı...

Və artıq İnarənin əsəbiləşib valideynlərinə cavab qaytarması, durub hikkə ilə öz otağına keçməsi baş vermirdi. Güllü və Raisdə İnarəni razı sala bildiklərinə əminlik yaranmışdı.

Bu gün günorta İnarənin boynuna qoymuşdular ki, onu universitetdən məhz Ayaz gətirəcək. Rais xidməti avtomobilinin nasaz olduğunu, sürücünü qızının dalınca göndərə bilməyəcəyini söyləmiş, Ayazın gələcəyini bildirmişdi. İnarə «Uşaq deyiləm ki, özüm gələrəm» demiş, ancaq atasının sifətinin ifadəsini görəndə çar-naçar razılaşmışdı... İlahəni itirəndən sonra onun həyatda yeganə doğmaları saçları çallaşmış, üzlərində artıq qırıqlar peyda olmuş valideynləri idi... Nə etməli? Onların üzülmüş ürəklərini bir az da üzməyə nə lüzum var idi axı?!

Universitetdən çıxarkən qızlardan ayrılıb onu öz «07»-nə söykənərək gözləyən Ayaza yaxınlaşanda nədənsə içindən gözləmədiyi bir hiss keçdi. Ağ «07» onun gözlərində parıltılı, qapqara ciplə əvəzləndi. Bıçlı, bəstəboy, dolu Ayaz isə avtomobilə dirsəklənərək onu gözləyən hündür, yaraşlıq Rzaya çevrildi. Biləyindəki qolbağının parıltısı ilə əlində tutduğu metal korpuslu mobil telefonunun işıltısı bir-birinə qarışdı, Rzanı daha gözəgəlimli göstərdi...

İnarəyə elə gəldi ki, Ayazın onu qarşılamağa gəlməsinə tam etinasız yanaşan rəfiqələri Rzanı görcək ağızları açıq, gözlərində də parıltı donub qalardılar...

...Ayazın «Salam»ına «Salam»la cavab verib sonrakı «Necəsən» sualını cavabsız qoydu. Onunçün açılmış arxa qapıdan keçib əyləşdi, qapını da çırpıb bağladı.

Ayaz mühərriki işə salıb universitet yolunda əsl tıxac yaranan avtomobil sürücülərinin dalınca gileyləndi. Sonra salonda güzgüsündən İnarəni süzdü:

- İmtahan idi, zaçot?

İnarə mızıldandı:

- Zaçot.

- Qiymət ala bildin?

- Hm.

- Çətindir dərslərin?
- Hm.
- İxtisasın nədir, müəllim olacaqsan?
- Nç.
- Bəs nə?
- ...
- Sizde də qiymət almaq pullandı?
- Nç.
- Yəni sizdə biliyə qiymət verirlər?
- Hm...

Ayaz İnarənin danışmaq istəməməsini utancaqlığı ilə bağladı. Yadına İlahəni saldı, İlahə də beləydi, kəlmə kəsmirdi adamlarla... Yüz suala bir cavab verərdi, ya verməzdi...

Amma bir dəfə... Evdə anasına qızın utancaqlığını, dinib-danışmadığını söyləyəndə anası tapşırırmışdı ki, bu gün-sabah ailə qurursuz, bir-birinizin xasiyyətinə mütləq bələd olmalısınız. Ailə belədir ki, biri sol ayaqdan axsayanda o birisi də sağ ayaqdan axsamalıdır ki, tarazlıq bərpa olunsun... Bəri başdan, nə qədər müddətiniz varsa, bir-birinizə uyğunlaşmalısınız. Çox vaxt gənclər bir-birini yaxşı tanımadan ailə qururlar, amma zaman keçdikcə xasiyyətlərindəki tam fərqlilik onlara birgə yaşamağa aman vermir...

Universitetin qabağında İlahəni həmişəkindən xeyli artıq gözləməli olmuşdu. Nəhayət, qız yaxınlaşıb ona demişdi ki, siz çıxın gedin, mən qızlarla gedəcəm. İlahə də İnarə kimi onunla həmişə «siz»lə danışardı, amma o, «sən» deyə müraciət edərdi İlahəyə. Necə ki, indi də İnarəyə «sən» deyir...

İlahə maşına oturmaq istəməyəndə Ayaz dirəniş göstərmişdi, demişdi, necə yəni qızlarla gedəcəm, olmaz qızlarla getmək! İlahə and-aman eləmişdi ki, vacibdir, mütləq qızlarla getməlidir, Reyhanın bir problemi var, onu həll etməlidirlər.

Belə olduqda Ayaz bu dəqiqə gedib Rais dayısına zəng edəcəyini, İlahənin dərsdən çıxarkən bir saata yaxın yubandığını, üstəlik də qızlarla getmək istədiyini söyləyəcəyini demişdi, İlahə də bir müddət donub qalmışdı. Başa salmaq istəmişdi ki, xəbərçilik yaxşı şey deyil, adamın adama işi düşər də, başa düş, bu, çox lazımdır, çıx get, qoy biz işimizi həll edək...

Amma kimə deyirsən?! Ayaz yumşalmaq əvəzinə daha da inadçı olmuş, üstəlik, İlahəyə indiyə kimi içində yığılıb qalan sözləri də söyləmişdi:

- Bu nədir, gah dar şalvar geyinirsən, gah gödək yubka... Harda görünüb belə geyinmək?! Hələ bir dodağının kraskasına bax! Ona görə də gədə-güdələr marıtlayıb sənə baxırlar. Yığışdır bunları!

Sonra da qızın əlindən yapışaraq onu zorla maşına oturtmağa cəhd etmişdi:

- Otur gedək! Bu gündən mən deyən olacaq.

Və bu vaxt təbdən çıxan İlahə ağızına gələni demişdi Ayaza:

- Sən kimsən mənə əmr verəsən?! Nə istəyirəm geyinəcəm, nə qədər istəyirəm kosmetika işlədəcəm. Niyə gedib öz tayını tapmırsan? Bir geyiminə bax, qara kostyumla ağ tuffli geyinmişən. Kim belə zövqsüz geyinir axı indiki zamanda? Heç elə bil şəhərdə yaşamırsan, kənddən təzə gəlmişən...

Ayaz onun əlini buraxmadan səsini qaldırmışdı:

- Ağzıva gələni danışma, otur maşına!

- Oturmayacam!

- Necə yəni oturmayacam? Tez elə, otur!

- Dedim oturmayacam, əlimi burax, camaat görür.

- Ay qız, məni cin atına mindirmə. İstəyirsən dalaşaq, aramız dəysin?

- Hə, istəyirəm! Valideynlərin deyiblər bu qızı al, sən də gəlib yapışmışsan xirtdəyimdən. Öz istəyinlə get özünə tay

birini tap, məni rahat burax. Xahiş edirəm, əl çək məndən!
Mənim istədiyim var! Başa düşürsən?!

...Ayaz sürəti azacıq artırdı. Düşündü ki, o vaxt İlahəylə aralarındakı həmin söhbəti görək Rais dayısına deyəydi. Dərinə getmədi, dedi, yəqin, İlahə əsəbiləşib belə deyir...

Bəlkə də, o vaxt dayısına hər şeyi açıb desəydi, İlahənin üstünə düşərdilər, ona asudəliyini qadağan edərdilər, qoşulub qaçacağı gədəni də tapıb cəzalandırardılar ki, camaatın nişanlısını niyə yoldan çıxarırsan...

Ayaz sürəti yenidən azaldı, işıqfora yaxınlaşırdılar... Görək o vaxt Rais dayısına mütləq açıb deyəydi bu söhbəti. Bəlkə də, onda İlahəni itirməzdilər...

Avtomaqnitolanın səsini qaldırdı. İki meyxanaçı - biri cır, o biri xırıltılı səslə deyişirdi. Bir neçə şəxs onları musiqi ilə müşayiət edirdi. Hiss olunurdu ki, meyxana hansısa bir məclisdə deyilir, ətrafdakılar da «Bərəkəllah!», «Afərin!» söyləyir.

*Gəl sənə söyləyim sözün düzünü,
Yığışdır üzümdən o çəp gözünü.
Bu qədər gəl öymə özün özünü,
Çürük marmelata sən bənzəyirsən,
Dominoya, şahmata sən bənzəyirsən...*

Səs-küy, uğultu o qədər idi, maşını sanki titrədirdi...
İnarə istədi ki, bu bayağı musiqini eşitməmək üçün qulağını qapasın. Səs beyninə girir, onu rahatsız edirdi.

*Bəsdir, kəsginən sən bu boş sporu,
Səni kor edəcək gözünün toru.
Budey, qapaz gəlir, başını qoru,*

*Sınıq kravata sən bənzəyirsən,
Dominoya, şahmata sən bənzəyirsən...*

Bu da insanın zövqü... Maraqlıdır, axı necə bu bayağılıqdan, bu əttökənlikdən həzz almaq olar?
Ayaz lap cuşa gəlib çırtma da çalırdı arada...

*Tövləmdəki ata sən bənzəyirsən,
Dominoya, şahmata sən bənzəyirsən...*

İnarə arzuladı ki, bircə ata-anası Ayazın nə dinlədiyini eşidəydi, hansı zövq yiyəsi olduğunu, səviyyəsini görəydilər...

- Onun səsini kəsə bilərsiz?

İnarənin bu sözlərindən Ayaz diksindi:

- Bəyənmirsən? Super meyxanadır ki.

- Başım ağrıyır.

- Kəs deyirsən, kəsim də.

İçəridə sükut hakim oldu, bir müddət sakitcə getdilər. İnarə Rzanı fikirləşirdi. Görəsən, onun cipinin avtomaqnitolasında hansı musiqi səslənir? Görəsən, İlahəylə birgə yol gedəndə onlar hansı musiqini dinləyirdilər?

Yox, nə illah eləsə də, Rzanı beynindən çıxara bilmirdi...

...Evə çatan kimi bütün diqqətini telefona yönəltdi. Rza bu gün zəng etmişdimi? Bəlkə, bundan sonra zəng edəcəkdi?

Atası işdən gəlməmişdi hələ. Üç və yeddini bir yerdə verib yasdan çıxmışdı, bir gecə də xəstəxanada qaldıqdan sonra üz-gözünü qırxıb bu gün işə getmişdi. Anası mətbəxdə oturmuşdu, gözləri yol çəkirdi. Gəlib ehmalca anasını qucaqladı, başından öpdü. Onun «Yemək qızdırım» sualına «Yox, nəsə iştahım yoxdur» cavabını verərək öz otağına keçdi, əynini dəyişib üzünü üstə çarpayısına uzandı...

Sabah Rzayla görüşməli idi... Həm Rzanı, həm də İlahənin yaşadığı evi, həyət-bacalarını görmək həyəcanı bədəninə bir üşütmə gətirdi...

Həm istəyirdi sabah tez açılsın... Həm də sabahın açılmasından qorxurdu...

Görəsən, İlahəni Rzayla nə bağlamışdı? Görəsən, İlahə doğrudanmı Rzanı sevmişdi?

Əgər sevmişdisə, sevgi onun ömrünə yenilik gətirməli idi. Hisləri, duyğuları büsbütün yenilənməliydi. Ümidləri, arzuları aşıb-daşmalı, məcrasına sığmamalıydı... Tam adiləşmiş, bayağılaşmış həyatına bunca rəng qatıldıqdan, ölü sükutu bunca pozulduqdan sonra birdən-birə hər şeyə son qoyub, hər şeyi yarıda qırıb intihar etməyə axı adamı nə sövq edə bilərdi?

- *Demək, anomik intihar...*

- Bəli, məhz anomik...

- *Bəs ümumən götürsək, intihar hallarının əsas səbəbləri, Siczə, hansılardır?*

- Ölkənin baş psixiatri Gəray müəllim deyir ki, insan öz problemləriylə tənha qalanda intihara daha çox meyilli olur. Azərbaycan da dünyanın bir parçası olduğundan, dünya üz-rə suisidin təsnifatı aparılarkən əsas səbəblər kimi nələrin göstərilməsinə diqqət edək: nakam sevgi, şəxsi həyatdakı düzəldilməz hesab edilən problemlər, mənəvi və fiziki təz-yiqlərə məruz qalma, özünü öldürməyə təhrik edilmə, ətraf-dakılar tərəfindən dərk edilməmə, cinsi münasibətlərdə to-tal uğursuzluq, tənhalıq...

- *Yəqin, maliyyə problemləri də ilk sıradadır.*

- Əlbəttə, iş və maliyyə problemləri də ilk sıradadır. Bə-zən ailə başçısı evə çörəkpulu gətirə bilməyəndə də çıxış yo-lunu intiharda görür...

- *Sözünüzü də kəsirəm, mənə, bu, kökündən yanlış bir hə-rəkətdir. İntihar hər bir halda yanlışlıqdır. Bu halda isə ələ-xüsus. Ailə başçısı intiharla canını qurtarır, amma həyat yol-daşının, dünyaya gətirdiyi övladlarının taleyini əsla düşün-mür... Mən bunu daha çox qorxaqlıq, acizlik sayardım...*

- Mən sizinlə razıyam. Ailəni taleyin ümidinə buraxıb öz canını qurtarmaq, əlbəttə ki, yanlışlıqdır.

İntihar səbəblərini sadaladıqda xüsusən namusu qoruma da ön sıralarda yer alır. Elə biz azərbaycanlıların Qız qalası

əfsanəsini götürək. Gözəl bir qız ismətini qorumaq üçün özünü 28 metrlik qaladan dənizə atır, bir anda sulara qərq olur... Belə misallar, əlbəttə ki, çoxdur.

Sonra, intihara başqa bir səbəb də var - cəzalandırılmaq qorxusu. Bu, daha çox müəyyən xidməti cinayətlər törətmiş vəzifəli şəxslərə xas intihar növüdür... Yadıma düşdükcə bir-bir deyirəm. İdeoloji səbəblər də bəzən insanı intihara gətirir. Hakimiyyətin siyasi baxışları ilə razılaşmamaq, sossiumun dəyərlərə qiymət verməməsi... Bunlardan əlavə, yaxın və doğma adamların, tanınmış simaların ölümünə dözməyərək özünüöldürmə hallarına da praktikada rast gəlinir...

- *Sözünüzə qüvvət. Tanınmış şair Əliağa Kürçaylının qızı Ülkər atasının vəfatına dözməyərək özünü dənizə ataraq öldürmüşdü...*

- Bəli, xatırlayıram o hadisəni. Və əlbəttə ki, dastana çevrilmiş İlham-Fərizə sevgisi. İşğalçı sovet ordusu əsgərləri tərəfindən 1990-ci ilin 20 Yanvarında Bakıda dinc əhali gülləbaran edilərkən gülləyə tuş gəlmiş İlhamın həyat yoldaşı Fərizə intihar etməklə bütün imperiyalara, militarist hakimiyyətlərə, bir növ, üsyan etmiş oldu...

- *Düz buyurursuz.*

- Həyatda öz yerini tapmamaq da bəzən intihara gətirib çıxarır. Mən N sayda yaradıcı insan adı sadalaya bilərəm ki, öz yaradıcı potensiallarını üzə çıxara bilməmələri səbəbindən həyatlarına qıyblar. Bayaقدan intihar səbəblərindən danışırıq, amma bu səbəblərdən ən vacib birisinin adını çəkməyi unutmuşuq. Bu, sağlamlıqla bağlı problemdir. Sağalmaz xəstəliyə tutulanlar, ömürlük şikəst olanlar bəzən bununla barışa bilmir, ölümü bu cür yaşamaqdan üstün tuturlar.

- *Dünyada rüsvayçı dərəcədə mənfi reputasiyalı alim sayılan Gevorkyanın evtanaziya təlimi - sağalmaz xəstələrin*

ağrıdan hifz edilməsi üçün öz xahişləri ilə öldürülməsi də intiharın bir formasına çevrilib, yeri gəlmişkən. Oxumuşam ki, ABŞ-ın Florida ştatında, qanunvericiliyə görə, ölmək istəyən xəstə zəhərli preparatı öz bədəninə özü yeridir...

- Bəli, bu, həqiqətdir. Mən intihar səbəblərindən danışanda, həmişə bir fakta da diqqət yetirirəm. İntiharetmə qabiliyyəti ilə doğulmuş insanlar, sanki həyatları boyu intihar etmələri üçün nəsə səbəb axtarırlar. Bir amerikalı qadın yazmışdır: "Yaşayışım ötən əsrin ortalarında - Silviya Plat. Təsəvvür edə bilərsiniz, ailə qanunları, valideyn nəzarəti, azadlıq çərçivəyə alınması səbəbindən artıq on yaşında o, zəhər içərək özünü öldürmək istəyib, təsadüfən sağ qalıb. Cəmiyyətdəki təbəddülatlar, Böyük Amerika depressiyası dövrünün ümitsizlikləri səbəbindən iyirmi yaşında ikinci dəfə intihara cəhd edib - məşini yüksək sürətlə sütuna çırpıb. Yenə sağ qalıb. Nəhayət, həyat yoldaşının xəyanəti ucbatından otuz yaşında üçüncü dəfə intihar etmək istəyib, başını qaz sobasına salıb... Və bu dəfə intihar baş tutub.

5-ci hissə

XATİRƏLƏR DƏNİZİ

Dalğalar kükrəyir, qıjıltı ilə sahilə doğru gəlir, sahili yalaya-yalaya xeyli irəli gedir, sonra da heç nə olmayıbmiş kimi, geri qayıdırdı.

Ramil əlində çubuq tutaraq ləpədöyəndə dayanmışdı. Cıza-cıza qumun üstünə yazdı: «İlahə+Ramil=sevgi». Sonra ox batmış ürək şəkli çəkdi. İçinə ilıq hislər doldu. Titrək barmaqları ilə İlahə sözünü tumarlamağa başladı. Elə bil, barmaqları İlahəyə toxunurdu...

Gülümsədi, «Canım, sevgilim, birdənəm» söylədi. Sanki bir qədər rahatlandı bu an.

İçində müdhiş bir yorğunluq, ümitsizlik var idi. Tüklü üzü, çuxura düşmüş, altı qaralmış gözləri, əzik-üzük paltarını onu o qədər dəyişmişdi ki...

Bu gün İlahəsiz keçən altıncı günü idi. Cəhənnəm əzablı bu altı gündə o necə yaşamışdı, bunu bircə Allah bilirdi... Bakı ilə Sumqayıtın, Yasamal qəbiristanlığı ilə qəsəbələrinin arasında qalmışdı... Ora gedir, üstünə gül-çiçək düzölmüş məzarın yanında əyləşib İlahənin ruhunu çağırırdı. Ruhu görməyəndə düşünürdü ki, yəqin, evimizə qayıdıb... Sonra gəlib evlərində, həyət-bacalarında İlahənin ruhunu gəzir, onun indi də qəbiristanlığa yollandığını zənn edib yenidən Bakıya üz tuturdu...

Dəlilər kimi öz-özünə danışıır, hərdən gülümsəyib qəhqəhə çəkirdi...

Bu görkəmdə onu avtobuslarına buraxan sürücülər səfil biri hesab edərək gedişhaqqı istəmirdilər. Sürücülərin əksəriyyəti isə onu qovur, avtobusa buraxmırdı...

* * *

...Oğlunun halı Məleykəni çox üzürdü. Ailələrinə üz vermiş qəfil bədbəxtliyi yatsa, yuxusuna belə gətirə bilməzdi. Düzdür, ehtiyac içində yaşamışdılar, istedikləri kimi yeyib-içməmişdilər, geyinib-kecinməmişdilər, ancaq buna baxmayaraq, evlərində elə bir ciddi söz-söhbət olmamışdı... Həmişə bir-birini başa düşmüş, mehribanlıqla yaşamışdılar... Bəs bu nə bəla idi gəldi onları tapdı? Nə səbəb oldu bir ilin gəlini özünü öldürdü?

Nə dəhşətli gün idi həmin gün...

Bu evə gəlidiyi bir il ərzində həmin gün ilk dəfə İlahə Bakıya getdi, anasıgilə. Ondan əvvəl də neçə gündü tutqun idi, heç kimlə danışmaq istəmirdi. Ramil yazıq nə qədər eləyirdi, könlünü ala bilmirdi. Həmin gün isə ən əziz adamını itirmiş kimi dərddi idi. Getdi anasıgilə... Heç nə vaxt qayıdacağını da bilmədilər...

Ramil işdəydi, Famil küçəyə çıxmışdı, oynamağa. Məleykə evdə yır-yığış elədi, sonra Ramiləyə dedi ki, gəl lobyaya arıtlayaq, qoyaq bişməyə, bir azdan İlahə də gələcək... Elə bıçağı əlinə götürmüşdü, gördü tamam korşalıb. Ramiləyə dedi, qaç, tövlədən bülöv daşını gətir, bir az itiləyim bıçağı. Sonra da dedi, dayan, sən tapa bilməyəcəksən, lobyanı yu, özüm gedib gətirəm...

Tövlənin qapısını aralamağıyla qan gölməçəsinə uzanmış İlahəni görməyi bir oldu... Necə çığırdısa, səsinə iki-üç ev o

yandan qonşular tökülüşüb gəldilər... Ay Allah, necə dəhşətli anlar idi... Zalımın qızı, necə güc tapmışdı ki, biləyindən damarını o cür dərindən doğrasın... Canını tapşırmışdı, ancaq qan köpükcükləri hələ də pıqhapıq partlayırdı...

İlk anlarda hər şeyi İlahənin evə getməsiylə əlaqələndirdi. Düşündü ki, orada nə söhbət olubsa, ondan sonra qız gəlib özünü öldürüb. Amma sonradan belə yəqin etdi ki, nə baş vermişdisə, bu son günlərdə baş vermişdi. İlahənin davranışında açıq-aşkar hiss olunurdu ki, dərin bir sıxıntı keçirir, əzab çəkir... Çox adi hallarda ağlaması, hönkürməsi, bir müddət yatağa düşməsi... Hətta bir dəfə Ramilə «Gəl burdan köçək, canımızı qurtaraq» demişdi...

Birillikləri günündə - məhz həmin gündə İlahə artıq intihar etməyi qərarlaşdıraraq anasıgilə də vidalaşmağa getmişdi...

Bu, indi aydınca duyulurdu...

Bəs nə səbəbdən qız qəfil dəyişdi, içindəki həyat eşqini, sabaha ümidi nə aldı ondan? Nə baş verdi ki, bu hallara düşdü? Heç kəslə də heç nəyi bölüşməzdi. Nə Ramillə, nə Ramiləylə, nə də ki Məleykənin özüylə...

Qudalarigil isə qızın sağlığında qansızlıqlarını ölümündən sonra daha da artırdılar. Gəlib burada nə oyun çıxartdılar, bu yazıqlar yas məclisi vermək istəyərkən meyiti götürüb apardılar. Güllü onun saçını yoldu, Rais də oğlunu təpiklədi...

Hələ bunlar Bakıya - dəfnə gedəndə nə həngamə qopardılar?! O qədər adamın içində rüsvayi-cahan elədilər hər ikisini... Rais əclaflıq edib oğlunu içəri də saldırdı. Yazıq uşağı bir neçə saat incidib sonra buraxdılar...

Məleykə bütün bunları düşünə-düşünə ağlayırdı... Özünü yiyəsiz, arxasız sanır, min bir zillətlə böyütdüyü üç uşağının taleyinin yaxşı olacağına heç bir inamı qalmadığından əlacsız-ələcsiz ağı deyirdi. Ramilin gah evdə, həyəət-bacada, gah

dəniz kənarında dəli kimi vurnuxduğunu, öz-özünə nəşə danışdığını, qəbiristanlığın yolunda qaldığını görəndə ürəyinin başı sancırdı. Hiss edirdi ki, oğlu havalanmaq üzrədir...

Nəhayət, dünən uşaqlarını da götürüb bir müddətlik Sitalçay qəsəbəsinə, bacısıgile yollanmışdı...

Elə bil həyət-bacada İlahənin ruhu gəzirdi, onların heç birinə rahatlıq vermirdi. Ramilin vəziyyəti elə, o biri oğluyla qızıninki da belə. Biri daim diksinir, qorxudan qışqırır, o biri də bütün günü ağlayır...

Başlarını götürüb getmişdilər bu həyət-bacadan. Ramili zorla dilə tutub avtobusa mindirə bilmişdilər. Amma bu gün o, yenidən qaçıb gəlmişdi...

İndi əlində çubuq ləpəddöyəndə israrla «İlahə+Ramil=sevgi» yazırdı. Dalğalar gəlib yazdıqlarını yuyur, o isə təkrarən, bir daha yazırdı...

İlahənin yenidən dönəcəyi, arxadan yaxınlaşıb onun göz-lərini qapayacağı, o da əllərin istisindən və qoxusundan göz-lərini qapayanın İlahə olduğunu duyacağı xülyası beynindən qopan kimi sanki səmalardan yerə enir, həyat yoldaşının öl-məsi reallığı ilə bərişib xatirə dənizinə qərq olurdu.

Unutmaq mümkündürmü? İri magistral su borusunu ad-layıb bax bura - 20-30 addım aralıdakı sahilə gələrdilər. Bir tərəfi tamamilə ovulmuş bax bu iri daşın üstündə əyləşib nə-hayətsiz dənizə baxardılar. İlahə Ramilə sığınardı. Ramil də gözlərini yumub ona ən çox bəyəndiyi sevgi şeirlərini söylə-yərdi:

*Soyuq sözlərini
xatırlayarkən,
Soyuq baxışınla
dolan duman, çən,*

*Yenə varlığımı
atəşə saldı.
Sevgini qəlbimdən
qoparmaq çətin,
Sən getdin... Görünür,
eşqin, həsrətin
Əbədi od olub
sinəmdə qaldı...*

Sən demə, dünyada ən mümkünsüz şey unutmaq imiş...
O necə gözəl idi. Hissiyatlı, ağıllı, incə, zərif... Necə şirin idi... Ah, necə nəvaziş göstərir, necə əzizləyirdi onu... Ah, necə sevirdi... Dünyada heç kəs onun kimi sevə bilməzdi...

Haradan gəldi axı ölüm, bu amansız düşməni?! Gəldi, ayırdı onları. Bir-birindən doymadılar, içlərinə yığılan sevgi dolu sözlərin yüzdə, mində birini söyləyə bilmədilər... Xoşbəxt olmağa macal tapmadılar...

* * *

Dəniz kənarına düzülmiş bu yastı-yapalaq evlər göz işlədikcə uzanırdı. Buranın sakinləri, görünür, bu binsiz-bərəkətsiz yeri məskən seçməklə özlərini rahatlıqdan və firavanlıqdan uzaq salmışdılar. Sovetlər dövründə qəsəbənin kişiləri, əsasən, Sumqayıtda və Bakıda, qız-qadınlar isə buradakı toxuculuq fabrikində çalışırdı. Amma iqtisadi xaos əksər müəssisələr kimi, bu müəssisəni də iflic halına saldı. Az qala, hər ailə fabrikdən çörək yeyirdi, çörəksiz qaldı.

Ramilgilin evi bu evlərin arasında heç bir qeyri-adiliyyətlə fərqlənmirdi. Anası, qardaşı, bacısı və həyat yoldaşı İlahə ilə birtəhər dolanırdılar. İlahə onun tələbə yoldaşı olmuşdu. 1996-cı ildə universiteti bitirən kimi onu Bakıdan bura

qaçırıb gətirmişdi. Üstündən cəmi bir il keçsə də, o vaxt dolanışqları indiki kimi acınacaqlı həddə deyildi. Qapılarında hələ mal-qaraları da var idi. Məleykə arvad borca girib Ramilə toy elədi, ancaq pul az yığıldı, ziyana düşdülər. Atadanqalma digər birotəqlı evi satıb ikiotaqlı bu evə sığındılar...

Yenə də dolanmağa ümidləri çox idi. Ramilin nəsə bir işin qulpundan yapışacağını, evə qazanc gətirərək qapı-qapı gəzib ona-buna hambalçılıq eləyən Məleykə arvada dəstək verəcəyini səbirsizliklə gözləyir, buna inanırdılar...

O vaxtlar Ramil ümidlə iş axtarmağa girişmişdi. Səhər ertə evdən çıxır, axşam gəlirdi. Bəzən hamının gözündən oğurlanıb qara üzlü gündəliyində qeydlər aparırdı...

«18 mart 1997-ci il.

Bu gün Şərif müəllim sonuncu ümidlərimi yerə vurdu. Düz bir ay idi ki, onun məni hansısa xarici firmaya işə düzəldəcəyinə inanır, olan-qalan qəpik-quruşumu da verib az qala hər gün burdan vurub Bakıya - metronun «Neftçilər» stansiyasına gedirdim. Şərif müəllimin «sabah»ları qurtarmaq bilmirdi... Çox şükür, bu gün qurtardı. Qəti olaraq «İşin düzəlmədi» söylədi. Ümitsiz halda «Neftçilər»ədək uzanan daha bir inam marşrutumu qırıb evə qayıdıram. Evdə isə məni boş soyuducu, boş qazan, anamın, bacı-qardaşımın kədərli sifətləri, bir də İlahə adlı peşmançılıq gözləyir. Mən o qızı - universitetin ən gözəl qızını hamıdan güclü çıxıb özümə həyat yoldaşı edə bildim.

İndi hiss edirəm ki, onu xoşbəxt yox, bədbəxt etmişəm...»

Məleykə arvad, 15 yaşlı Ramilə və 12 yaşlı Famil ömürlərinin bu ağır mərhələsini birtəhər keçirirdilər. Çalışdırdılar ki, onsuz da dərd çəkən Ramilə əlavə dərd verməsinlər. İlahə isə hər şeyə çətin alışırdı. Bir yandan da ayda bir-iki dəfə Bakıdan vurub gələn anası onu yoldan çıxarır, boşatma-

ğa çalışırdı. Hansısa ucqar bir qəsəbəyə, «lütün birinə» ərə gedən qızlarını bağışlamırdılar ki, bağışlamırdılar...

Rais «Mənim o adda qızım yoxdur» fitvasını verib yerli-dibli İlahəni unutmuşdu. Amma Güllü «Ziyanın yarısından da qayıtmaq xeyirdir» düşüncəsi ilə hərdən gəlib bunlarla kəlmə kəsmədən İlahəni danlayır, onun saralıb-solduğuna, bir dəri, bir sümük qaldığına xüsusi eyhamlar vururdu...

İlahə heç vaxt Ramilə nədənsə şikayətlənməzdi, dərini içində çəkərdi... Əgər dərdi yoxsulluq idisə, bu həyatı özü seçdiyinin məgər fərqudə deyildi? Yox, yoxsulluq deyildisə, bəs onda nə idi? Hansı səbəb onu məcbur etmişdi ki, özünə qıysın?

...Ramil hönkürtü ilə ağlayır, «quduz dalğalar»ın pozduğu hərfləri yenidən bərpa etmək istəyirdi...

- Ay bala, dur gedək...

Dalınca gəlmiş anası biləyindən yapışdı:

- Sən niyə axı yenə bu xarabaya qayıtmısan?

Biləyinin ağrısından ufuldadı. O gün polisler apararaq incitmişdilər, soruşmuşdular ki, arvadını nəyə görə intihara təhrik eləmişən? Evi də ələk-vələk eləyib narkotik maddə axtarmışdılar...

And-aman eləmişdi ki, narkotik maddənin indiyədək heç üzünü də görməyib. Arvadını isə heç vaxt incitməyib, ona güldən ağır söz deməyib. Qolunu necə burmuşdularsa, biləyinin şişi hələ də çəkilməmişdi...

- Dur gedək, bədbəxt balam, dur gedək...

Anası hıçqırırdı.

Bir qədər aralıda bacısı Ramilə qonşuları Tubu arvada danışırdı:

- Nə bilim, ay Tubu xala. Yaşca məndən böyük olsa da, rəfiqə idik. Tələbəklik illərində Bakıda qısa yubka, şalvar geyinərmiş, bəzənib-düzənərmiş. Mənə danışardı ki, bütün günü

qızlarla Tarqovıda gəzərmişlər... Bura, bu qəsəbə həyatına öyrəşə bilmirdi heç cür. Bütün günü ev, həyəət...

Anası Ramili çəkib aparmaq istəyirdi, amma o dartınıb anasının əlindən qopmağa çalışırdı.

Ramiləsə danışmaqda idi:

- ...Anam qıymırdı onun ev işləri görməsinə. O da işsiz-gücsüz darıxırdı, bilmirdi gününü necə keçirsin. Mənə hey bacısı İnarə ilə keçirdiyi xoşbəxt uşaqlığından, atasının xidməti məşinından, bağlarından, Tbilisi prospektindəki evlərindən, muzikalniy sentrlərindən, videokameralarından danışardı... Nabranda dincəlməklərini hər dəfə yada salardı... Deyərdi, həmin günlər o qədər xoşbəxt idim ki... Evlərinin, bacısının yaman xiffətini çəkirdi.. Ancaq yenə də...

Ramilə hıçqırdı:

- ...Yenə də Ramili sevirdi. Özü də dəhşət sevirdi...

Ramil anasına barmağını dodağına gətirərək «sus» işarəsi verib bütün diqqətini bacısının söylədiklərinə yönəltdi.

- ...Beş il bir qrupda oxumuşdular. Bir-birlərinə tam öyrəşmişdilər. Onların sevgisi dəhşət sevgi idi. Bütün universitet bu sevgidən danışdı...

Bu yerdə Ramil hönkürərək qışqırdı:

- Mən İlahəsiz necə yaşayım, ay ana, de mənə?! Axı ürək-siz insan necə yaşaya bilər?!

Dalğalar qıjıltı qopararaq gəlib ləpədöyənə çırpılır, sonra da köpüklərini saxlayıb geri qayıdırdı.

Növbəti dalğa Ramilin əlindən yerə saldığı çubuğu özüy-lə aparıb görünməz etdi...

...Bu neçə gündə içini bürüyən cavabsız suallar bir an da olsa, ona rahatlıq vermirdi. Harada səhv buraxmışdı, kobudluq etmişdi, qəlbinə dəymişdi İlahənin? Axı onu əllərinin üstündə saxlayırdı. Yox, əllərinin üstündə yox, ürəyinin ba-

şında saxlayırdı... «Can» deyirdi, bütün arzularını yerinə yetirməyə çalışırdı... Düzdür, maddi imkansızlıq ucbatından çox vaxt istədiklərini reallaşıdır bilmirdi...

Xatırlamağa başladı. Bir dəfə yağışlı gün idi, gərək ki, oktyabr ayıydı, aşağı məhəllədən olan Nicat adlı oğlanla «Betonzavod» deyilən ərazidəki gecəqondulardan birinə xərəklə mişar daşı və qum daşdılar, pul qazandılar... Evə gəlib bir qədər yorğunluğunu çıxarandan sonra anasından soruşdu ki, bazara gedirəm, nə alım. Anası dedi, evdə heç nə yoxdur, nə istəyirsən al, ətdən, yağdan, kartof-soğandan...

İlahədən soruşdu ki, bəs sən nə istəyirsən, meylin nə çəkirsən? O da dedi «İris» istəyirəm.

Getdi, bazarlıq elədi, sonra da ərzaq mağazasından çörək aldı. Yağ çəkdirəndə cəmi yarım kilo dedi, ancaq satıcı kərə yağ parçasının səkkiz yüz qram olduğunu və kəssə, yerdə qalan hissənin alınmayacağını söyləyərək hamısını büküb verdi. O da çarəsiz qalıb pulun hamısını yağa verəsi oldu, «İris» ala bilmədi. Düşündü ki, İlahə uşaq deyil ki! İndi də «İris» olmasın. Ancaq yağ mütləq olmalıdır, onsuz xörək bişməz axı...

Evə gələndə İlahəni artırmada Ramiləylə oturan gördü. İlahə onu görcək dərhal qabağına yüyürdü, «Ver mənə «İris»imi» dedi. Sifətində bir uşaq təbəssümü, sevinci var idi.

Yalnız bu anda Ramil İlahənin arzusunu yerinə yetirməməsinin peşmançılığını duydu, bu ilk baxışda əhəmiyyətsiz görünən arzusunun onun üçün necə önəm daşdığını anladı...

Həmin gün İlahə çox məyus oldu, nə illah elədi, günün sonunadək qanqaralığını gizləyə bilmədi...

Amma bundan da çox İlahənin xətrinə dəydiyi olmuşdu... Təzə qonşularının həyətlərindəki məclis zamanı içib sərxoş olaraq oynayanda...

...Biləyinin ağrısını hiss etdi, düşüncələrdən ayrıldı. Anası onu çəkib aparmaq istəyir, yalvar-yaxar eləyirdi. Ramilə hıçqıra-hıçqıra onlara sarı baxırdı. Tubu arvad çıxıb getmişdi...

Bayaq güclü bir dalğa Ramilin ləpədüyənə yazı yazdığı çubuğu aparmışdı, indi o çubuq suyun üzündəydi, yırgalanırdı...

- *Hər halda, mənimçün ən təsirli intihar sevgi yolunda olan intihardır... Çünki Siz deyən çıxılmaz vəziyyət, bütün digər hallardan fərqli olaraq, burada olmur. Bütün digər hallar səni konkret olaraq təsirə, təhlükəyə məruz qoyursa, bu hal qarşında heç bir çıxılmazlıq yaratmır... Amma vaz keçmirsən...*

- *Daha doğrusu, vaz keçə bilmirsən...*

- *Bir dəfə şairə Günay Ümid «Facebook» sosial şəbəkəsində bir şəkil paylaşmışdı. Lövhə qarşısında dayanmış gənc oğlan lövhəyə büsbütün ürək şəkilləri çəkmiş və «Bu da sonum» yazmışdı. İlk baxışda bu şəkil heç nə vəd etmirdi. Amma Günay xanımın yazdıqlarından məlumatlandım ki, bu gənc cavabsız sevgisinin müqabilində son şəklini çəkdirib və sonra intihar edib. Mən şoka düşdüm. Son şəkil... Həyatın ən son anları. İndi şəkil mənə tam fərqli gəldi. Oğlanın əyin-başına diqqət etdim. Cins şalvar, qara, boğazlı köynək və cinsdən yüngül ayaqqabı... Baxışlarına diqqət etdim. Bayaq görmədiyim bir hüzn, imdad gördüm bu baxışlarda... Xəttinə baxdım. Ürək rəsmlərində, hərflərdə bir titrəyiş, əyri-üyrülük sezilmirdi...*

- *Bəli, uğursuz sevgiyə görə intihar edən çox sayda insan görmüşəm. Mən bu insanların motivlərini dərk edirəm. Onlara çox ağırdır sevgilərinə cavab almamaq. Bu addımı atmaqla sanki hislərinin necə saf olmasını bəyan etmiş olurlar. «Səni sevdim, inanmadın, səninçün ölürəm, bəlkə, bundan sonra inanasan...» Sadə, uğursuz sevgi postulatı məhz budur... Bilirsizmi, uğursuz sevgi ona düşər olan insanın*

xarakterinə uyğun olaraq ən müxtəlif nəticələr verməyə qadirdir. Sevgisinə cavab ala bilməyən şəxs mənən tam güclüdürsə, öz gələcək xoşbəxtliyi ilə, quracağı gözəl ailəsi ilə bir vaxtlar onu sevməyə cavab vermiş olur. Mənən qismən güclüdürsə, təsəllisi ömrünün sonunadək onu sevmək, ailə belə qurmadan onun xəyalı ilə yaşamaq olur. Hətta bir çox istedadlı, yaradıcı şəxslər məhz uğursuz sevgilərinin müqabilində sonradan şair, bəstəkar, rəssam və s. olaraq ömürlərinin sonunadək əlçatmaz sevgilərini vəsf ediblər... Bir də var uğursuz sevgiyə məruz qalan şəxs mənən zəif olur. Mən buna başqa bir ad da qoyuram, - ola bilsin ki, ilk iki haldakı «həmkar»larından fərqli olaraq, o, daha inadla, daha dərinləndən, daha fanatikcəsinə sevir...

Onun üçün sevgisindən kənarında həyat mövcud deyil, bir boşluq, bir havasızlıq var... Və o, əbədi olaraq boşluğa, havasızlığa qonaq getməyi, intiharı seçir...

- Hər halda, dəhşətdir. Yeniyetmə ikən, gənc ikən, həyatın bütün gözəllikləri qarşında durub sənə gəl-gəl deyərkən öz həyatına qıyırsan... Məni bilirsiz nə narahat edir? «Bu da sonum» yazıb intihar edən oğlanın sevgisinə cavab verməyən qız həmin şəkllə baxıb nə hislər keçirib? Əslində, o qız da intihara təhrik edəndir. Amma bu halda o heç bir məsuliyyət daşımır. Belə ki, sevgiyə zor yoxdur. Kimisə sevib-sevməmək insanın müstəsna hüququdur.

- Mən deyərdim ki, hislər çox fərqli olur. Sevgi hislərin ən alisi, ən gözəlidir. Və mən bütün filosofların, psixoloqların təlim və nəzəriyyələrində yalnız bir aparıcı xətt görürəm: Vacib olan o deyil ki, sevdiyini sənindir. Vacib olan odur ki, sevgi sənindir. İnsan tək hiss və duyğuları ilə, kortəbii sevməməlidir. O, həm də beynini, fikir süzgəcini işə salaraq sevməyə borcludur. Və məhz bu cür sevnələr mənəvi azadlıqla-

rından heç vaxt məhrum olmur. Onlar heç vaxt, əslində, ehtiras, bağlılıq, asılılıq kimi hislərdən ibarət olan, digər növ - azadlığı qurban verən sevgiyə məruz qalmırlar. Birinci növ sevnənlərdən fərqli olaraq, ikinci növ sevnənlər büsbütün hislərinin, sevdiklərinin quluna çevrilirlər... Məncə, əsl sevgi ilə sevnən insan heç vaxt özünü öldürməz. Əksinə, sevgisi ona həyat eşqi, güc, enerji verir. Yalnız asılılığı qəbul edən şəxs «Sənsiz mənə həyat yoxdur» deyib öz həyatını cəhənnəmə döndərər, sonda da intihara əl atar...

- *Çox maraqlı yanaşmadır. Yeri gəlmişkən, bu günlərdə türklərin populyar Canım.net saytında «Gerçək bir intihar məktubu» yerləşdirilmişdi.*

«Neden bıraktın beni, aşkım? O kadar hayalimiz varken, ben seni o kadar çok severken, senin için her şeyi göze alırken hiç mi değer vermedin bana?» söyləyən və intihar edən gəncin məktubunu 300 min nəfərə yaxın şəxs oxuduğu qeyd edilmişdi...

- Mən qarşılıqsız sevgiyə görə həyatını qurban verənləri qınayıram. Axı nə olsun ki, sən sevirsen?! Onun səndən xoşu gəlmirsə, zövqünə uyğun deyilsənsə, necə özünü məcbur etməlidir ki, səni sevsin? Və o, buna özünü məcbur edə bilmirsə, sən özünü öldürməlisən?

Əfsus ki, bu gün dünyada sevgi azalır, ehtiras artır. Azad insanlar azalır, asılılar artır. Bax bu, çox pis tendensiyadır.

6-cı hissə

HƏZİN MUSİQİ

...Çox xoşbəxtəm, İnarə. Sevib-sevilmək, heç bilirsən, necə gözəl hislərdir?! Bu gün dərsimiz boş idi, Raminin təklifiylə bulvara düşdük. Əl-ələ tutub bulvarın bu başından o başınacaq getdik. Bilirsən, addımlarımıza fikir verirdim, ikimiz də eyni vaxtda öncə sağ ayağımızı, eyni fasilədən sonra sol ayağımızı atırdıq. Addımlarımızla ürəyimizin döyüntüsü də ahəng təşkil edirdi...

...Bu gün kinoya getmişdik, «Azərbaycan» kinoteatrına. Melodram idi. Qərribə də adı var idi: «Sənə hər şey, mənə heç nə». Saat yarım nəfəsimizi dərmədən müdhiş bir sevgi dramını izlədik. Filmdə oğlanın valideynləri imkanlı idilər. Ona izin vermədilər yoxsul ailədən olan qızı alsın. O da acizlik göstərib geri çəkildi, valideynlərinin təhrikiylə başqa bir qızı aldı. Ancaq xoşbəxt olmadı, əzab içində qovrularaq yaşadı.. Canım bacım, mən oğlan olsaydım, heç vaxt belə iş tutmazdım. Sonadək sevgim uğrunda mübarizə aparardım...

...Bilirsən nə olub bu gün? Azər dalımca universitetə gəlmişdi. İcazə alıb məni dəhlizə çıxartdı. Dedi, son dəfə sənə ayağına gəlmişəm, daşı ətəyindən tök, sevgimi cavabsız qoyma! Dedi, səni xoşbəxt etməyim üçün hər cür şəraitimiz, imkanımız var. Atasının, imkanlı dayılarının var-dövlətini gözümə soxdu. Dedi, səni dünya varına qərç edərəm. İnanmazsan, qədimi, əntiq brilyant komplekt çıxarıb dedi ki, bunun azı on min dollar qiyməti var, Çar qızılıdır, babamın anası-

nın yadigarıdır. Nənəm əhd edib ki, bu gözəllik Azərin həyat yoldaşına qismət olsun... Bilirəm, bacı, Azərə görə sən də məni çox qınamısan. Demisən ki, Azər hərtərəfli oğlandır, onunla ailə qursan, uduzmazsan. Amma mən başqa cür düşünürəm. Məncə, xoşbəxtliyi heç bir daş-qaşla qazanmaq mümkün deyil...

...İnarəm, bu vəərəqləri görürsən nə hala düşüb? Gündə azı bir-iki dəfə onları açıb oxumasam, ürəyim partlayar. Rəmilin sevgi etiraflarıdır e.

«Əziz İlahə. Səni sevirəm. Canımdan da çox. Əgər mənə desələr ki, ya sevmədən yaşamağı götür, ya da sevərək ölməyi, mən ikincini götürürəm... Qurban olum sənə, bu odlu, atəşli sevgimi cavabsız qoyma...

18 mart 1994-cü il».

*«Hərdən gözlərimdə
qaralır həyat,
Gedərəm, yollarım
düşər dəyişik.
Sənsiz mənim üçün
nə toy, nə büsat,
Sənsiz mənim üçün
nə ev, nə eşik...*

Əziz İlahəm. Gördüyün kimi, mən dəbdəbə içində yaşayan adam deyiləm. Sənə yazdığım bu sevgi bəndi də dəbdəbəli şairlərə məxsus deyil. Bizim Sumqayıtda bir əyalət şairi var, Əşrəf Veysəlli. Ona məxsus bənddir.

Çox sağ ol ki, pulun hökmranlıq etdiyi belə bir dəhşətli zəmanədə qəlbində bu cür müqəddəs sevgi qoruyub saxlaya bilmişən. Mən sənənin fədakarlığın qarşısında baş əyirəm. Dün-yada ən böyük arzum səni xoşbəxt etməkdir.

27 oktyabr 1994-cü il...»

...Canım bacım, bu gün Ramil məndən incidi. Sabah Sevgililər Günüdür axı. Qızlarımızın bir neçəsinin sevgilisi universitetimizdə oxuyur. Hamısına sabah hədiyyə alınacaq. Onlar da hədiyyələrini reklam eləyəcəklər. Ramilin imkansız olduğunu bilirsən də. İstəyər ki, bütün dünyanı mənə hədiyyə etsin. Amma nə yazıq, ehtiyac ona aman vermir. Atanın verdiyi yolpululardan yüz dollar düzəltdim. Ona verdim ki, götür, sabah mənə hədiyyə alarsan... Dəhşət incidi məndən. Bıçaq vursaydın, qanı çıxmazdı... Dərstdən də yarımçıq getdi... Çox peşmanam, İnarə. Amma məni də başa düş. Qızların içində əskilmək istəmirəm...

...Sevimli bacım, bu gün neçə saat Ramillə bir yerdə olduq, xəyalən ailə qurduq, uşaqlarımız oldu. O, Ayşenin, mən Elşenin əlindən tutub gəzməyə çıxdıq. Uşaqları elə bəzəyib-düzəmişdik ki... Xəyali dünyamızda hər şeyimiz var idi, heç nəyə ehtiyac hiss etmirdik. Və ən əsası, bir dünya sevgimiz var idi...

...İniş, qurban sənə. Ayaza nifrət edirəm. Bu insanın sanki öz xarakteri yoxdur. Böyüklər deyib ki, İlahəylə evlənməlisən, bu da ləbbeyk deyib. Canfəşanlığını görürsən? Guya nazımı çəkir, «orda oturma, burda otur» deyir... Guya kişinin oğlu sevir məni... Ancaq inan, böyükləri ona məni yox, tutalım, Sərvnaz bibinin qızlarından birini al desəydilər, eyni müvəffəqiyyətlə mənə göstərdiyi iltifatı ona da göstərərdi... Yəni bu adamın qəlbi, istəyi yoxdur?! Axı necə ola bilər, insan sevmədiyi biri ilə yaşasın?!

...Bacım, təzə xəbər var e, şoka düşəcəksən. Azər Reyhana ürəyini açıb. Nişanlanacaqlar bu gün-sabah. Ağlına gələrdi heç? Reyhan qanad açıb uçur sanki. Göylərdən enmək bilmir. Çox xoşbəxtdir. Qəribədir, guya bilmirdi Azərin məni sevdini və cavabsız sevgidən əzab çəkdiyini?! Hər şeyimi onunla bölüşürəm axı. Məktəb illərindən Azərin mənə olan

sevgisini detallarına qədər ona söyləmişdim, özü də hər şeyə şahid idi. İndi özünü elə aparır, guya heç bu söhbətlər olmayıb. İnarə, qurban sənə, axı bundan soruşasan, xeyir ola, Azər səni sevən idisə, indiyəcən sevərdi də. Necə oldu, məhz məndən «yox» cavabını alandan sonra sənə üz tutdu? Özünü vurub artistliyə. Heç gözləməzdim Reyhandan bunu... Bilirsən, bacı, mənə, Azər düz iş görmədi, nakişilik etdi. Mənə yanmışlıq verməkçün ən yaxın rəfiqəmə eşq elan etməsinə başqa cür ad qoya bilmirəm. Düzü, bu, mənə çox pis təsir edib. Özlərini elə aparırlar, guya mən heç yerli-dibli olmamışam... O qədər ağlamışam ki... Özümdən asılı deyil, göz yaşlarıma hakim ola bilmirəm...

...İniş, canım bacım. Mən bilirəm, Ramillə ailə qurmaq istəyim ataya, anaya çox pis təsir edəcək. Özün gözəl bilirsən onları necə istədiyimi, necə hörmətlərini saxladığımı... Onlar ayaq qoyduqları yerə mən başımı qoyaram.

Ancaq nə yazıq ki, hislərimi, ağılımı idarə edə bilmirəm. Sevgi məni mənim özümdən alıb, bir hakimi-mütləqə çevrilib. Mənimlə istədiyi kimi rəftar edir. Ah, canım bacım. Mən sevginin qolubağlı quluyam. Sonu nə olursa-olsun, hansı məhrumiyətlərə, əzablara tuş gəlirəmsə-gəlim, mən sabahımı Ramillə görürəm...»

...İnarə müxtəlif dövrlərdə bacısının söylədiklərini birə-birə xatırlamağa çalışır, onun intihar səbəblərinin tam müəmmaya büründüyünə bir daha əmin olurdu. Bu gün universitetdə də, metroda da yalnız və yalnız İlahənin söylədiklərini götür-qoy etmiş, bir məntiq, bir işıq ucu axtarmışdı ki, onun son addımının səbəbini təxmin etsin...

Bir azdan Rza ilə görüşəcək, Sumqayıta gedəcəkdilər. Bir azdan bacısının yaşadığı evi, həyət-bacanı görəcəkdilər. İndiyə kimi xəyallarında canlandırmaq istədiyi o ölüm məkanını

seyr edəcəkdi. Bəlkə, bundan sonra qəlbini didən suallara cavab tapacaqdı... Onun da, valideynlərinin də içini doğrayır, didib-dağıdırdı bu sual. Axı niyə İlahə özünü öldürmüşdü, niyə? Orda-burda söz-söhbətlər gəzməkdə idi. Hərə özündən bir şey uydurub danışdı. Hərdən anasına qonşularının bəzilərinin söylədikləri tükürpədicə ittihamları xəbərləyirdilər, hərdən İnarə özü nəşə eşidirdi, hərdən atalarının qulağına nəşə çatırdı... Biri deyirdi ki, qızı mafiya oğurlayıb ləkələyib, o da özünə qəsd edib. Bir başqası deyirdi ki, ərini başqasıyla tutub, onunçün özünü öldürüb. Bir başqası isə baltanı lap dibindən vururdu. Deyirdi, qız gəzirmiş, əri xəbər tutanda qorxusundan intihar edib...

Bircə bu müəmma açılaydı... Bircə biləydi ki, sevimli bacısı niyə onları gözükölgəli elədi. Niyə rahat həyatlarını on-suz da qarışdırmışdı, indisə darmadağın etdi?

* * *

«20 Yanvar» metrostansiyasının çıxışındakı iri «Şollar suyu» reklam lövhəsinin düz qarşısında dayanan «Range Rover» yenə də sanki alışıb-yanırdı. Görüş vaxtından 25 dəqiqə keçmişdi. Rza qara dar köynək, süd rəngli şalvar və idman ayaqqabısında idi, avtomobilə dirsəklənib ətrafa baxırdı. Gözünə yenə də qara eynək taxmışdı.

İnarənin yaxınlaşdığını görcək tez qamətini düzəldərək şax dayandı, ani bu cür duruşdan sonra arxa qapını açıb qızın «Salam» kəlməsinə «Əleykümə» cavabı verərək onun arxa oturacaqda oturmasını baxışları ilə müşayiət elədi. Sonra öz yerinə keçib arxaya çevrildi, «Necəsən» sualını verdi. «Yaxşıyam, çox sağ olun» cavabını alan kimi içini çəkdi:

- Lap narahat idim. Yarım saat keçib. Dedim, birdən gəlməzsən.

İnarə ömründə belə gözəl və rahat avtomobilə minməmişdi. Dəri örtüklü oturacaq çox yumşaq idi. Dirsək qoymaq üçün xüsusi yeri də var idi. Salondan gözəl ətir qoxusu gəlirdi. Həm də çox sərin idi.

Yerini rahatlayıb əyləşsə də, içində nəsə nigarançılıq var idi. Tanımadığı adamla yola çıxırdı. Üstəlik, ömründə ilk dəfə valideynlərini aldatmış, guya Sumqayıtda yaşayan qrup yoldaşının atasının rəhmətə getdiyini və yas mərasimində iştirak edəcəklərini söyləmişdi...

Rza mühərriki işə saldı, avtomobil yerindən tərpəndi. Salon güzgüsündən İnarənin təşvişli simasını xeyli gözdən keçirdi. Qız olduqca zövqlə geyinmişdi. Qara dar şalvar, tünd qırmızı kofta, qoltuğunda da tünd qırmızı çanta. Bayaq tuffilələrinin də tünd qırmızı rəngdə olması gözüne sataşmışdı... Saçları şümal və parıltılı idi, çiyinə dağılmışdı... O qədər gözəl görünürdü ki... Özü də istəmədən ah çəkdi, İlahənin geyim-kecimini xatırladı... Düşündü ki, o gözəllikdə qız nirdaşın içində qalmışdı. Sanki tikan-qanqalın arasındakı tər çiçək idi İlahə. İnarə isə əksinə, yamyaşıl, zövqoxşayan çəmənlilin ən seçmə, ən yaraşılıq və ətirli çiçəyinə bənzəyir...

Özünü saxlaya bilməyib «Çox gözəlsən!» söylədi.

İnarə onu cavablandıracaq halda deyildi. Qorxurdu ki, tanışlardan, qonum-qonşudan kimsə onu Rzanın maşınında görər, aləm bir-birinə dəyər. Odur ki, başını lap arxaya dayayıb şüşədən görünməməyə çalışırdı.

Bir gözü güzgüdə qalan Rza bunu hiss edib gülümsədi:

- Qorxma, şüşələr plyonkalıdır, bayırdan maşının içi görünməmir.

Bunu eşidəndən sonra İnarə nisbətən yüngülləşdi. Ancaq bu qorxu-ürküylə yanaşı, qəlbinin dərinliklərində inadıl bir istək də var idi. Düşünürdü ki, nə olaydı, rəfiqələri onu bu

«qara gözəl»də gedərkən görəydilər, ona həsəd aparaydılar, yanıb-yaxılıydılar...

Rzanın «Neçə saatlıq icazə almısan» sualına «Üç saatlıq» cavabını verdi. Rza «Cəmi üç? Çox azdır axı» söylədi və dərhal da vaxt itkisinə yol verməmək üçün sürəti artırdı.

- Heç cür uzada bilmərik vaxtı?
- Yox, mən valideynlərimə söz vermişəm.
- Heç, heç, heç?
- Heç!

Rza avtomaqnitolanı işə saldı. Qərb musiqisi idi, səs-küylü. Dəyişib lirik bir mahnı qoydu, «Brayn Adamsdır» dedi, «Bəyənirsən onu?». İnarə «Lirik musiqini çox sevirəm, amma daha çox türkləri dinləyirəm» söylədi. Rza dərhal musiqini dəyişdi.

İnarənin sanki çiçəyi çırtladı:

- Rafet el Roman. Super oxuyur!

Həzin musiqini dinləyir, salonun qeyri-adi ətir qoxusundan, yumşaq və rahat oturacaqlarından sərməst olurdu.

Sən bilemezsən ne çekdiriyor,

Yokluğun bana, sevgilim...

Bitmez sorular, uzar geceler,

O düşünceler, üzüntüler...

Düşündü ki, Ayazla Rza müqayisəyəgəlməz dərəcədə fərqlidirlər. Həm var-dövlətdə, həm görünüşdə, həm zövqdə... Bir bunun dinlədiyi musiqiyə bax, bir onun...

Bir bunun danışığı tərzinə bax, bir onun...

İlahəni Rza ilə bağlayan tellər barədə düşündü. Onların münasibətlərini, görüşlərini təsəvvürünə gətirmək istədi... Arabir Rza suallar verəndə qısaca cavablandırır, yenidən öz düşüncələrinə qayıdırdı... İlahənin özünü öldürməsi ilə Rza ilə münasibətləri doğrudanmı əlaqəli idi?.. Nə əlaqə ola bilərdi axı?

Rzanın bir gözü salon güzgüsündə - İnarədə idi. Ürəyi həyəcanla vururdu... Həyatında nə qədər qızlar olmuşdu, say-sız-hesabsız... Bakıda, xarici ölkələrdə ən lüks hotellərdə, ən mənzərəli yerlərdə hiss və ehtirasların ən pik anlarını yaşamışdı. Amma ən sevimli, ən gözəl, ən ideal qızı bütün dünyanı ələk-vələk edib tapmadığı halda məhz ucqar qəsəbədə tapmışdı... Onu görəndə ürəyinin həyəcanla vurmasından hiss etmişdi ki, bu, məhz arzuladığı, axtardığı qızıdır... İndi budur, ürəyi eynən həmin kimi vurur...

Qəribədir, necə böyük qüvvəsi var kişi hislərinin, şəhvetinin... Hər şeyi silib-süpürən, yıxıb-dağıdan bir qüvvəsi... Neçə-neçə qadını bədbəxt edən, taleləri, ailələri dağıdan bir mərmidir sanki o. Hansı nişangahı gözü tutdu, vurmaq istəyəcək hökmən...

Hər şəhvetin içində sevgi olmur, hər sevginin də içində şəhvet... Amma bunlar ikisi bir araya gələndə nisbətən nizamlanır, tarazlaşır... Sevgi şəhveti boğa bilən çox böyük qüvvədir. Sevgi şəhveti daha da alışdıran bir qüvvə olduğu kimi...

İnarə o qədər gözəl görünürdü ki... Ürkək, qayğılı sifətində içinin nigarançılığı həkk olunmuşdu sanki... Eynən İlahə də həmin oturacaqda oturmuşdu... Eynən onun da sifətinin ifadəsi bu cür idi. Amma yox, onda nigarançılıqdan daha çox həyəcan var idi, təşviş var idi...

Dəhşətdir. Adam heç cür inana bilmir ki, İlahə həyatda yoxdur... «Cəngəllik gözəli» adlandırmışdı ilk dəfə görəndə onu. Və nədənsə ona elə gəlmişdi ki, Tanrı bu gözəlliyi müvəqqəti olaraq bura - bu cəngəlliyə, bataqlığa, qanqallığa atıb ki, sonra yerinə qaytarsın. Amma unudub...

Avtomobil sürəti azaldıb Sumqayıtın girəcəyindən içəri buruldu...

...İndi də Nilufər oxuyurdu:

Get diyorsun,

Nasıl gedeyim.

Umutlarım ne olacaq.

Acıların,

göz yaşların,

Hesabını kim soracaq?!

İnarə köks ötürdü. İlahə də Nilufəri çox bəyəndirdi. Saatlarca onu dinləyib gözlərini bir nöqtəyə dikərdi... Necə də hüzn var idi, kədər var idi bu səsdə. Bəlkə, bacısı yarımçıq kəsilmiş ömrünü qabaqcadan hiss edirdi, ona görə bu ifanı hədsiz dərəcədə bəyəndirdi? İnarə həmişə İlahəni Nilufərin səsi ilə baş-başa görəndə «Yenə yaxsana qurmusan?» deyib ona sataşırdı...

Qəribədir, görəsən, o biri dünyada da insanlar musiqi dinləyirlərmi? O dünyada mahnıları, buradakı kimi, ənlikli-kirşanlı, ütülü-sığallı müğənnilər yox, yəqin, ruhlar oxuyurlar... Ölmüş müğənnilərin ruhları ölmüş insanların ruhları üçün oxuyurlar, yəqin, o dünyada...

Görəsən, İlahənin ruhu indi hansı ölmüş müğənninin ruhunu dinləyir?

Bir-bir dünyasını dəyişmiş müğənniləri xatırlamağa başladı. Ancaq hamısı yaşlı nəslin nümayəndələri idi. Rəşid Behbudov, Rübabə Muradova, Şövkət Ələkbərova... Sonrakı nəsildən bir mərhum müğənni xatırlaya bilmədi ki, bacısının ruhunun onu dinləməsinə əmin olsun...

Sumqayıtın yolları ilə irəliləyirdilər. Beşmərtəbələr, X-vari işıq dirəkləri, yupyumru kəsilmiş kollar... Çox səliqəli, təmiz idi şəhər... Göyərçin abidəsinə çatıb sola buruldular.

İnarə «Hələ çox qalıb?» soruşdu, Rza «Yox, çatırıq» dedi.

- *İntiharın dünya üzrə statistikası da məni olduqca maraqlandırır. Elə bayaq, sizinlə görüş öncəsi mətbuata nəzər yetirirdim. Azərbaycanlı yazıçı Siyamək Səbri Ankara şəhərində naməlum səbəblərdən intihar edib... Almaniyanın tanınmış qlamur modeli Klaudia Berner cəmiyyət tərəfindən sərt tənqidlərə məruz qaldığından özünü öldürüb...*

- Təbii. Mən sizə bəzi rəqəmləri açıqlayacam. İntihar - say hesabına görə insanı dünyadan aparan bəlalar arasında 8-ci yerdə dayanır.

Son yarım əsrdə dünyada intihar edənlərin sayı 65-70% artıb. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının verdiyi məlumata görə, 2000-ci ildə bütün dünyada təxminən 1 milyon insan intihar nəticəsində həyatını itirmişdi. Bu, hər 40 saniyədə 1 insanın intiharı olmaqla, əsl həyəcan təbili çalınmasını zəruri edən bir fakt idi. Ancaq 10 il sonra - 2010-cu ildə rəqəmlər daha da həyəcanlı oldu, intihar halları 13 (!) dəfə artdı. İndi artıq dünyada hər 3 saniyəyə bir intihar baş verir.

- *Belə çıxır, indi mən fincanı əlimə götürdüm, bir nəfər özünü öldürdü. Çaydan bir qurtum içdim, daha biri özünü öldürdü... Dəhşətdir.*

- Təəssüf ki, bu, reallıqdır. Adətən, intiharların 10 faizi əqli cəhətdən çatışmazlığı olan şəxslər tərəfindən həyata keçirilir. Bu, daha çox dəlixanalar kimi tanıdığımız qapalı ruhi-əsəb dispanserlərində baş verir. 90 faiz intihar edənlər isə normal psixologiyası olanlardır... Demək, 2010-cu ildə 10-13 milyon insan intihar edib. Ancaq rəngləri daha da tünd-

ləşdirərək onu da deyim ki, hər il bu rəqəmdən düz 13 dəfə çox insan isə intihara cəhd edir. Yəni ki, təxminən 170 milyon insan özünü öldürmək istəyir. Demək, hər 13 intihar cəhdindən 12-si uğursuz alınır... Bilirəm ki, ardınca belə bir sual yönləndirəcəksiz: Hansı cins intihara daha çox əl atır?

- *Bu barədə məlumatlıyam. Kişilər.*

- Tamamilə haqlısız. İntihar edənlərin 63%-i kişilər, cəmi 37%-i isə qadınlardır. Adətən, deyirlər ki, intihar zəiflərin işidir. Bu fakt deyilənlərin tam əsassız olduğuna sübutdur. Güclü cinsin nümayəndələri zərif cinsin nümayəndələrindən, az qala, iki dəfə çox intihar edirlərsə, demək, burada zəiflikdən söz açmaq lüzumsuz və yersizdir.

Araşdırmalar göstərir ki, ən çox intihar edən - tək yaşayan, yəni ailəli olmayan, habelə işini itirən kişilərdir. Demək, intihar edən orta statistik adam subay, işsiz kişidir. Və əfsus ki, gənclər yaşlılardan daha çox intihara əl atdıqlarından, bu kişi həm də xeyli gəncdir.

- *Hm, çox maraqlıdır... Həm də təəssüfləndiricidir.*

- Əlbəttə, həm maraqlı, həm də təəssüfləndiricidir. Amma növbəti açıqlayacağım fakt daha da maraqlıdır. Dedik ki, intihar edənlərin 3-də 2-si kişilərdir. Diqqət edin, intihar edənlərin! Bəs qeyd etmişdik axı, təxminən 170 milyon insan intihara cəhd edir, onların 10-13 milyonu intihar edə bilir... İntihara cəhd edənlərin say hesabına görə isə, təsəvvür edirsinizmi, qadınlar kişilərdən 4 dəfə çoxdurlar. Demək, barmaqhesabı hesablasaq, hər il 135 milyon qadın intihara cəhd edir, onlardan cəmi 5 milyonu intihar edə bilir. Kişilərin isə 35 milyonu cəhd edir, onlardan 8 milyonu istəyini yerinə yetirə bilir. Demək, intihar - xaraktercə daha güclü olanlara xas haldır...

- *Mən təəccüb içindəyəm. Siz bu qədər rəqəmi necə yadıңызda saxlayırsız?*

- Bu mənim peşəkar fəaliyyət sahəmdir və mən bu faktları təfəkkürümə yazmağa məhkumam. Yeri gəlmişkən, indi yadıma düşmüşkən deyim, intihar barədə olan əsərlər arasında Albert Kamyunun «Sizif haqqında mif» əssəsinə diqqət yetirməyiniz vacibdir. Bir də ki, Nərgiz Cabbarlının «Ədəbiyyatdan intihara» adlı kitabına.

Qələm əhlinin intiharı hansı səbəbdən olursa-olsun, çox düşündürücü və üzücüdür. Elə 20-ci əsrin istedadlı rus şairəsi Marina Svetayevanı götürək. «Həyat vağzaldır. Tezliklə gedəcəyəm. Hara, demirəm...» Bu sözlər ona məxsusdur. Bolşevik inqilabından sonra mühacirət edən, sonra yenidən vətənə qayıdan, hətta Yazıçılar birliyində süpürgeçi işləməsinə də imkan verilməyən, yoxsulluq və səfalət içində yaşamağı olan Svetayevanın həyat hekayəti çox ürəkgöynədən, çox acınacaqlıdır...

«Özünü tabutdakı kimi hiss etdiyindən, bir ağcaqayın meşəsinin gözəllikləri ilə yox, yalnız tabut taxtaları ilə təsəlli tapa biləcəyi» ümitsizliyini dilə gətirən Svetayeva həyatının son dövrlərində Elabuqa şəhərinə köçməli olur. Həmişə yanında olan dostu Pasternak onu yola salarkən çamadanlarını bağlamağa kəndir gətirir və kəndirin möhkəmliyini bildirmək üçün zarafatla deyir ki, bununla adam lap özünü asa da bilər, qırılmaz...

Yeni yaşayış yerində şairə məhz həmin kəndirlə də özünü asır...

7-ci hissə

O YERLƏR...

Bəzən ümid, bəzənsə bir dünya dərd-ələm gətirən küləklər... Həyətdəki zivədən asılmış balıqçı toru yerə bərkidildiyyindən külək nə illah eləsə də, onu yerindən qopara bilmirdi... İplərdən əvvəlcə gen-bol tökülən damcılar get-gedə azalırdı. Yerdə - torpağın üstündə damcılar uzun bir nəm ərazi yaratmışdı. Açıq rəngli qupquru torpaqdan xeyli tünd olan bu xətt dərhal seçilirdi...

Ramil pilləkənin üstündə oturub gözlərini balıqçı toruna zilləmişdi. Külək saçlarını qarışdırır, ara-sıra toz-torpağı üzünə çırpır, gözünə doldururdu...

Xalası uşaqlarıyla xalasının əri gecə balıq ovuna çıxıb işıqlaşanda gəlmişdilər, yatırdılar. Anası və bacısı xalasıyla mətbəxdə qurdalanırdılar, balıq təmizləyir, nahar tədarükü görürdülər. Famil küçəyə çıxmışdı, kənd uşaqlarıyla oynayırdı. Səs-küylərindən hiss olunurdu ki, futbol oynayırlar...

O isə nə müddət idi ki, gözlərini bir nöqtəyə dikib hərəkətsiz qalmışdı...

Bəzən sevinc, səadət bəxş edən, bəzənsə adamı ucsuz-bucaqsız ümitsizliyə itələyən, onu üzən, üzdükcə də olan-qalan həyat sevgisindən məhrum edən külək... Axı niyə belə əsir-sən, niyə belə güc qoyursan, o balıqçı torunu yerindən qoparmaq üçün bu nə canfəşanlıqdır göstərirsen?!

Nəfəs ala bilmədikləri ötənlik 40 dərəcəlik cəhənnəm istili günlərin birində İlahə qəfildən demişdi:

- Kaş ki bir kondisionerimiz olaydı. Vallah, istiyə tabım yoxdur, dözə bilmirəm...

Dost-tanışdan borc axtarsa da, tapa bilməmişdi Ramil. Hətta bura, Sitalçaya da gəlmişdi, xalasıgildən də pul istəmişdi...

Bax həmin iyul günlərində Tanrıya əl uzadıb yalvarmışdı, kömək diləmişdi... Bu vaxt möcüzə baş vermişdi. Qəfildən güclü xəzri əsməyə başlamış, onlara sərinlik bəxş etmiş, ruhlarını oxşamışdı... Bir neçə gün dalbadal əsən küləyi onda Ramil Tanrının hədiyyəsi sanmış, səsinin Tanrı tərəfindən eşidilməsindən xeyli xoşbəxtlik duymuşdu...

Payızda, qışda isə əksinə, külək dərd gətirirdi. Evin dəlmə-deşiklərindən içəri soxularaq onsuz da soyuq olan, yaşayışı qeyri-mümkün edən evi bumbuz cəhənnəmə döndərirdi...

Kaş insanda küləyi idarə edə bilmək bacarığı olaydı. Yayda onu işə salaydı, sərinlənəydi. Qışda da dayandıraydı, çovğuna, tufana imkan verməyəydi... Kaş ki belə bir möcüzə baş verəydi...

Ramil biləyi ilə qum dolan gözlərini ovuşdurdu... Amma yox... Möcüzə baş verirsə, küləyi idarə etmək nəyinə lazımdır... Elə ona çoxlu pul gələydi... Evə kondisioner alardı. Yayda otaqlar sərinlənər, qışda isinərdi... Maşın alardı, ailəvi gəzintilərə çıxardılar. İlahəyə ən gözəl əyin-baş alardı...

Xəyalları qırıldı... Daha nəyinə lazım idi bütün bunlar?! Bu, reallıq idi axı, İlahə yox idi. Onun dünyalar qədər sevdiyi, varlığı ilə nəfəs aldığı İlahəsi yox idi. Qara, soyuq torpaqda uyuyurdu indi o.

Cibindən qurumuş qərənfil çiçəyini çıxarıb üzünə sıxdı və acı-acı ağlamağa başladı. Bu çiçəyi İlahənin qəbrinin üstün-

dən götürmüşdü. Başdan-başa qızılgüllərə, qərənfillərə bürünmüş qəbrin üstündən məhz bu çiçəyi götürəndə təxmin etmişdi ki, çiçək İlahənin düz ürəyinin üstünə qoyulub...

*«Taleyin qisməti
rast saldı bizi,
Yolumuz hardasa
qırılacaqsa,
İtirəcəyiksə
bir-birimizi,
Xatirəm yadında
qalmayacaqsa,
Bu əllər mənimki
olmayacaqsa,
Bu tellər mənimki
olmayacaqsa,
Sən Allah, özünə
öyrətmə məni.
Hicran qoxusuyla,
göynətmə məni.*

Əziz İlahəm! Əlimə Musa Yaqubun bu şeiri keçdi. Dərhal onu səninçün köçürdüm. Sən qəti qərara gəlmisən. Səni dünyalar qədər sevən, ölənədək borclu olduğun ata-anana qarşı dönüklük edirsən, hətta başqasıyla nişanlı olmağına belə əhəmiyyət vermədən mənə qoşulub qaçmağı qərarlaşdırmısan. Bilirsən, bu çox böyük fədakarlıqdır. Bu, sevginin təntənəsidir. Ancaq hələ qarşıda bir günün var. Fikirləşmək, hər şeyi götür-qoy etmək üçün bir gün heç də az möhlət deyil. Sən firavan ailə həyatından tam namüəyyənliyə gedirsən. Mən sənə bolluq, firavanlıq vəd edə bilmirəm. Bəlkə də, sıxıntı çəkəcəyik, bəlkə də, ehtiyac içində yaşayacağıq. Olsun ki, dörd divarımızın içində bahalı mebellərimiz, məişət əşyalarımız,

xalça-palazımız olmasın. Amma tək bir şeyin daim bol olacağına zəmanət verirəm: sevgimizin! O, o qədər bol olacaq ki, divarları, tavanı aşıb-keçəcək. Ətrafdakılara bizim bəxtəvər sevgi dünyamızdan xəbər verəcək... Paxılları, kinliləri yandırıb-yaxacaq.

Sən çox həlledici bir addım atırsan. Yaxşı-yaxşı fikirləş. Mən ölənəcən səninlə yaşamaq, səninlə nəfəs-nəfəsə olmaq istəyirəm. Əgər sən haçansa dönüklük etsən, acizlik göstərsən, iradən çatmasa... Əgər sən əbədi mənim olmağı bacarmasan, onda, qurban olum sənə, müvəqqəti mənim olma.

14 iyun 1996-cı il».

...Ramil qurumuş qərənfil çiçəyini üzünə daha bərk sıxıb hönküdü...

...Həmin günün ertəsi - iyunun 15-də Rəşid Behbudov adına Mahnı Teatrının qarşısında görüşdülər. İlahə özüylə heç bir paltar-filan götürməmişdi. Əlində yalnız bir alabəzək qovluq var idi, vəssalam. Ramil dedi, təzə paltar alana kimi, heç olmasa, bir-iki dəst paltar götürəydin. İlahə də zarafatla bildirdi ki, özümə artıq yük eləmədim. Nə bilmək olar, birdən sizinkilər üzümə xoş baxmazlar, geri qayıdaram...

Həmin gün onlar necə də xoşbəxt idilər. «Araz»da stereofonik filmə baxdılar, Fəvvarələr bağında şəkil çəkdirdilər, adama düz üç dənə «Plombir» dondurması yedilər...

...Ramil yerindən dik atıldı. Külək daha da bərkimişdi, ətrafı toz dumanına bürümüşdü. Yox, bir an da burada qalmaq olmaz. Evə qayıtmaq lazımdır. İlahənin ruhu, çox güman ki, indi qayıdıb, oralarda gəzib-dolaşır. Balaca bir ocaq qalayıb onu çağırırsa, hökmən gələcək... Ona ürəyinə yığılan, içini qubar edən dərdlərini birər-birər danışar. Deyər ki, elə hazırca gəlmisən, nə olar, gedəndə məni də özünlə apar...

* * *

Rzanın üçmərtəbəli mülkü çox əsrarəngiz idi, sanki bütün ətrafdakı yastı-yapalaq evlərə meydan oxuyurdu. Xüsusən hasar qonşuluğundakı - İlahənin bir vaxtlar yaşadığı ev aciz, miskin və yazıq görünürdü...

Güclü külək əsdiyindən dəniz ləpələnmişdi, coşub-kükrəyirdi. Dalğaların səsiylə küləyin vıyılması bir-birinə qarışmışdı.

İnarə hıçqıra-hıçqıra bacısının bir vaxtlar yaşadığı həyatının epizodlarını təsəvvür etməyə çalışırdı. Demək, Rzanın bacısı Aynurəylə bax burada, yolda söhbətləşirlərmiş... Bax bu su borusunu adlayıb tez-tez Ramillə sahilə düşərlərmiş.. Bax hasardan görünən o yelləncəkdə aylı-ulduzlu gecələrdə İlahə asta-asta yellənər, özünə ulduz seçərmiş...

Həmişə, ata evində də o, özünə ulduz seçərdi. Çox vaxt ən parlaq ulduzun üstündə iki bacı mübahisə edərdilər. İlahə deyərdi ki, onu birinci mən gördüm, mənimdir. İnarə deyərdi ki, yox, mən səndən qabaq gördüm, özümündür...

- Mən evin içinə baxmaq istəyirəm...

Rzanın fikri başqa yerdə idi. Diksindi, «Nə dedin?» - deyə soruşdu.

İnarə təkrarladı:

- Evin içinə baxmaq istəyirəm.

Rza alçaq daş hasarın taxta darvaza qapısını itələdi:

- Bunlar onsuz da yoxdular. Harasa gediblər.

Qapı kilidlənməmişdi. Həyətə keçdilər.

Birmərtəbəli ev idi. Solunda tövlə. Sağında hamam otağı. Həyət iki-üç sot ancaq olardı. Sağ tərəfdə üç-dörd ağac var idi. Bir də kiçik bir guşədə qızılgüllər...

Evin qapısı da açıq idi.

Bu da İlahəylə Ramilin otağı... Qeyri-ixtiyari İnarə məhz bacısıgilin otağına girdi.

Qədimi paltar şkafı, üstünə süfrə sərilməmiş Nuh əyyamından qalan «Ural» radiosu, ağ-qara göstərən «Radiy» televizoru, balaca, portativ «Vesna» maqnitofonu... Döşəyinin rəngi soluxmuş çarpayı, divara vurulmuş tablo: Yabanı xırda çiçəklərin arasında bir-birinə sarılmış iki böyük qızılgül...

İnarə hıçqırdı:

- Yazıq bacım. Gör bir hansı şəraitdə yaşayırmış...

Şkafı açdı. Kəşif nəm qoxusu vurdu onu. İçində bir kişi salvarı, iki köynək asılmışdı. Hamısı Rəmilə aid idi, yəqin. İlahənin heç nəyi yoxuydu burada.

Evdən çıxanda əynində xırda çəhrayı gülləri olan ağ don var idi. Sonradan neçə dəfə bacısını görmüşdü, həmişə əynində həmin donun olması İnarəni üzmüşdü... Son dəfə evlərinə gələndə - ölüm günündə də o, həmin donda idi...

Demək, bədbəxtin başqa paltarı olmayıb bu bir ildə...

Üzünü tutub hıçqırdı:

- Bir paltarın içində qalan yazıq bacım, - söyləyib şkafın altındakı siyirməni çəkdi.

Bir cüt kişi çəkməsi... Və İlahənin ağ tuflisi... Doğma bir adamını görürmüş kimi üstü tozlu tuflini götürüb sinəsinə sıxdı... Hönkürdü...

Rza onu sakitləşdirməyə çalışsa da, cəhdləri əbəs qaldı. Çarpayıda əyləşib siqaret yandıraraq sakitcə imkan yaratdı ki, İnarə ağlayıb ürəyini boşaltsın...

Yox, İnarənin daha şübhəsi qalmamışdı. İndi yüz faiz əmin idi ki, bacısı bu mənzildə hədsiz ehtiyac içində yaşayıb. Adıçə stolı belə olmayan, dəmir purjunları çıxmış çarpayısında yatmaq cəhənnəm əzabına dönən, televizoruna indi müzeydə də rast gəlmək qeyri-mümkün olan bu mənzildə o, dərđ çəkib daim. Son zəng günü sinif yoldaşlarıyla görüşəndə isə əynindəki nimdaş paltara görə sıxılıb, utanıb, yerə girib...

Rza bayaqdan Ramilin qarasında çox üyüdüb-tökmüşdü. İlahənin Ramilə nifrət bəslədiyini, Rzanın rastına gec çıxmasını özünə dərd etdiyini təkidlə söyləmişdi... Olsun ki, bacısı, doğrudan da, çıxılmaz vəziyyətdə qalmış, seçim edə bilmədiyi, vicdan əzabında qovrulduğu üçün bu addımı atmışdı...

İnarə radionun üstündəki albomu götürüb vərəqlədi. Hamısı Ramilgilin ailə şəkilləri idi. Tanımadığı simalar... Köhnə və yeni fotosəkillər...

Və birdən donub qaldı. Bu da bacısı... Daş heykəlciklərdən ibarət fəvvarənin qarşısında Ramillə şəkil çəkdirdiyi anda o necə də xoşbəxt görünür. Həmin gün yüngül meh əmişdi, deyəsən, İlahənin «çolka»sı yana əyilmişdi... Gülümşər çöhrəsində bir bəxtəvərlik var idi. Ancaq nigarançılığını da sezmək olardı diqqətlə baxanda...

Şəklin altında «15 iyun 1996-cı il» yazılmışdı...

Növbəti şəkli görəndə isə özünü saxlaya bilmədi, hönkürdü. İlahəylə Ramilin toy şəkli idi. İkilikdə oturmuşdular. İlahə qoluaçıq, sinəsi tüldən olan gəlinlik paltarında idi, Ramil tünd göy rəngdə bəylik kostyumunda. Qədəhlərini bir-birinə toxundurmuş halda obyektivə baxırdılar.

...İnarə hıçqırırdı, çiyinləri qalxıb-enirdi. Rza isə siqaret çəkə-çəkə düşünürdü ki, bir iqlim şəraitinə, torpağa öyrəşən bitkini başqa bir şəraitdə, başqa torpaqda əksən, necə də olsa, gec-tez o xiffət edərək solacaq, quruyacaq...

...İnarə maqnitofona yaxınlaşdı. Onu cərəyan şəbəkəsinə qoşdu. Düyməsini basdı, amma düymə geri qayıtdı. Yenə, bir neçə dəfə təkrarladı, düymə işlək hala gəlmədi ki, gəlmədi. Nəhayət, onu barmağı ilə basılı halda saxladı. Maqnitofonun içindəki kaset cırıltı qopara-qopara oxumağa başladı:

Kim derdi ki, seninlə

Bir gün ayrılacağız.

Keçib gedən yılların

Ardınca bakacağız.

...Böyle ayrılık olmaz,

Böyle yalnız kalınmaz...

İnarə yenə hönkürdü... «Kim deyərdi ki, səninlə bir gün ayrılacağıq» sözlərini təkrar-təkrar söyləyərək hönkürdü. Heç cür toxtaya bilmədi.

Rza mətbəxə keçib qrafindəki sudan təmiz stəkanlardan birinə süzüb gətirdi, onu zorla İnarəyə içirdi...

Haçandan-haçana otaqdan çıxdılar. İnarə bacısının tufli-sini, fotosunu da özüylə götürmüşdü.

Həyəətə düşdülər. Külək nisbətən səngimişdi.

- Bacım damarını orada kəsib?

İnarə tövləni göstərdi. Anasıgil həmin gün bura gəlib-gedəndən sonra hadisənin təfərrüatını öyrənmək istəyən İnarəyə yalnız bir kəlmə demişdilər:

- Tövlədə damarını kəsib...

...Balaca bir tikili idi. Bir küncə şüşə bankalar yığılmışdı. Yuxarıdan qarmaq asılmışdı, qarmağa süd vedrəsi keçirilmişdi... Görünür, vedrə rəmzi olaraq saxlanılmışdı, keçmiş günlərdən yadigar kimi. İçəridə nə heyvan, nə quru ot, nə də mal peyini var idi. Demək, heyvan saxlamırdılar burada...

Tövlənin çox balaca pəncərəsi vardı ki, oradan da bir ovuc dəniz mənzərəsi görünürdü...

Görəsən, İlahə məhz harada kəsmişdi damarını? Yerdə heç bir qan ləkəsi qalmamışdı. Divarlarda da...

* * *

Rza içəri girməmişdi. Ürək eləmirədi bura girməyə. Qapının ağzındaca var-gəl eləyirdi... Düşünürdü ki, insan qədər ağılsız canlı ola bilməz. Özü öz ayağıyla gəlib özünü bədbəxt

edir... Nə iti azmışdı axı gül kimi qızın, o cür imkan yiyəsinin, ali təhsillinin, gəlib bu bataqlığa girmişdi...

İlahənin özünü öldürdüyünü eşidəndən sonra Rza gərginlik içində idi. Hara gedirdi, qızın əksini görürdü. Yuxularına da gəlirdi İlahə. Sanki bir mələk idi, ağappaq qiyafədə dumanın içindən çıxır, gülümsəyir, sonra da qeyb olurdu...

Hər halda, İlahənin həyatındakı qızların ən gözəli, ən zövqünü oxşayanı olması danılmaz bir həqiqət idi. İndi isə İnarə var idi... Gözəl-göyçək... Sanki rəssamın ilahi fırçasıyla yaranmışdı... Hər şeyi gözəl idi. Baxışı, duruşu, ədaları, səsi...

Rza içəri keçib xəyallarının gerçəkləşməsinin sübutu olan bu qızı dəli ehtirasla bağrına basmaqdan, öpüb oxşamaqdan özünü zorla saxlayırdı... O, necə də istəyirdi ki, içində olan hislərini, İlahədən doymadan, nakam qalaraq ayrılmağının kabus kimi onu izləməsinə, nə cür dərd çəkməsinə, nə cür üzülməsinə bircə-bircə İnarəyə danışsın. Başını sinəsinə qoyub ağlayaraq danışsın...

...İnarə gözləri şişmiş halda tövlədən çıxdı, «Dəniz kənarına düşmək istəyirəm, düşə bilərik?» soruşdu. Rza da başını tərpətdi...

* * *

Dalğalar qıjıltı ilə gəlməkdə idi. Ramil yenə axtarıb özünə bir çubuq tapmışdı. Ləpədiyənə İlahəylə öz adını yazırdı...

Sahilə tərəf bir oğlanla qızın gəldiyini görüb ürkdü. Qəribə bir hal yaranmışdı onda: insanlardan qaçmaq. Oğlan danışırırdı, qız onu dinləyirdi.

Dayan, dayan... Bu ki İlahədir...

Gözlərini ovuşdurdu. «Deyəsən, məni qara basır», - deyərək qaçıb oradan uzaqlaşdı.

... - O kim idi bizi görüb qaçdı?

İnarə uzaqlaşmaqda olan Ramili göstərib Rzadan soruşdu. Rza bir müddət gedənin arxasınca baxıb: - O maygülüyə oxşatdım onu, İlahənin ərinə, - söylədi.

- Mən onunla danışmaq istəyirəm, - deyərək İnarə istəyini dilə gətirdi.

Rza: - Ey! Dayan! Eyy! - çağıraraq Ramili səslədi, amma Ramil bu səsdən sürətini bir az da artırıb ani olaraq qeyb oldu...

Qəfildən külək vıyıldı ilə toz-torpağı göyə sovurdu. Rza külək istiqamətində durub ehmalca İnarənin çiynlərindən tutdu, onu küləyin həmləsindən qorudu.

- Məni evə aparın, daha gecdir.

İnarə bunu söyləyib astaca Rzanın əllərindən qopdu...

...Geri qayıdanda yol boyu hiss etdi ki, xeyli yüngülləşib. Getdi, bacısının son günlərinin, saatlarının sanki şahidi oldu. Onun yadigarı olan əşyalarını götürüb gətirdi... İndi evdə İlahənin izləri olacaq, ürəyi sıxılanda onlara göz gəzdirəcək, lap söhbətləşəcək, dərdləşəcək onlarla...

Amma avtomobildən düşəndə bacısının tuflisini nə adla evə aparacağını fərqi nə vardı. Valideynlərinin sorğu-sualına nə cavab verəcəkdi? Cavab yox idi. İlahəgilin evinə icazəsiz getmişdi, odur ki, tuflini üzə çıxara bilməzdi. Belədə, yeganə çıxış yolu Rzadan xahiş etmək idi ki, onu hələ ki özündə saxlasın... Fotosəkilləri isə bir yer tapıb gizləyə bilərdi...

Düşündü ki, dünya hamıya məxsusdur, ancaq bununla belə, hər kəsin də öz ayrıca dünyası mövcuddur... Dünyanın ona ayrılan küncündə keçirdiyi acılı-şirinli günləri var hər kəsin... Öz dünyanın dünyayla vəhdətini qura bilsən, acı günlərin tək-tük, şirin günlərinə bol olacaq. Yox, əgər bunu edə bilməsən, onda ömrünün sonunadək əzab çəkəcəksən...

- *Son dövrlər mətbuat intihar xəbərlərini tez-tez manşet yazısı edir. Televiziyalar isə baş xəbər kimi təqdim edir. KİV iddia edir ki, əhali qırılmaqdadır. Bu, nə dərəcədə səhih informasiyadır?*

- Dünyada intihar hallarının astronomik artım faizi daha çox milyard və yüz milyonlarla əhalisi olan ölkələrin hesabına başa gəlir. Odur ki, Azərbaycandakı böyük artım faizindən danışmaq yersizdir. Bu cür yanlışlıqlar, sadəcə, əhalidə xof, ümitsizlik yaratmağa xidmət edir. Mən konkret rəqəmlər gətirəcəyəm. Ancaq öncə çox istərdim Məhkəmə-Tibbi Ekspertiza və Patoloji Anatomiya Birliyinin baş direktoru Şakir Musayevin səsləndirdiyi fikirlərə diqqət yetirəsiniz. Mən qeyd aparmışam. Budur, oxuyuram: «Hətta sovet dönəmində intihara şübhə kimi müayinə olunan meyitlərin sayı ilə hazırkı dövrdəkilərin sayının əhalinin sayına nisbəti arasında əhəmiyyətli fərq yoxdur. Son illərdə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı nəticəsində bu səpkidə olan hadisələrlə bağlı məlumatların televiziya və digər kütləvi informasiya vasitələrinin köməyi ilə əhaliyə tez çatdırılması imkanının olması və sürətli informasiya yayılmasına olan marağın artması bəzən səhv olaraq cəmiyyətdə intihar hallarının çoxalması fikrinin formalaşmasına səbəb olur». Vəssalam. Sualınızın ən konkret cavabı budur.

Bu rəqəmləri isə BBC telekompaniyasının xəbərlərindən götürmüşəm. Dünyada ən çox intihar halı Çində olur. Dünyada ən çox əhali yaşayan bu ölkədə il ərzində təqribən 300 000

nəfər özünü öldürür. Ortalama, hər 2 dəqiqədən bir çinli öz həyatına son qoyur. İkinci yerdə Rusiya dayanır. Bu ölkədə hər il təqribən 60 000 nəfər intihar edir.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı isə, 2011-ci ilin yekunlarına görə, dünya xalqlarını 3 yerə bölür. Hər 100 min nəfərə 20-dən yuxarı intihar halı düşən ölkə intiharın yüksək həddi olan ölkə hesab edilir. Hər 100 min nəfərə 10-dan 20-dək intihar edən şəxs düşən ölkə intiharın orta həddi olan ölkə hesab edilir. Hər 100 min nəfərə 10 nəfərədək intihar etmiş şəxs düşən ölkə isə intiharın aşağı həddi olan ölkə sayılır. Və bu rəsmi məlumata görə, Azərbaycan məhz üçüncü sırada yer alıb. Biz intiharın aşağı həddi olan ölkəyik.

- *Aha. Bax bunu bilmirdim. Bəs Çindən və Rusiyadan sonra ən çox intihar hallarına rast gəlinən ölkələr hansılardır?*

- Ümumən ən çox intihar baş verən ölkələr bunlardır: Çin, Rusiya, Hindistan, ABŞ, Yaponiya, Fransa, Ukrayna... Təbii ki, bu, belə də olmalıdır. Çünki onlar əhalisi ən çox olan ölkələrdir. İnsan sayı nə qədər çox olarsa, intihar faktlarının da bir o qədər çox olması riyazi qanunauyğunluqdur. Daha real mənzərəni isə öncə qeyd etdiyim digər statistika ortaya qoyur: İntihar edənlərin sayının əhalinin sayına nisbəti. Bu göstəricidə ilk yerləri Çin, Rusiya və Koreya tutur. Dünyada ən az intihara rast gəlinən ölkələr isə bunlardır: Misir, Haiti, Yamayka...

- *Siz yenə də bütün rəqəmləri əzbər söylədik.*

- Bəli, belə də olmalıdır.

- *Bəs Azərbaycanla bağlı hansı rəqəmlər Sizə məlumdur?*

- Ölkəmizin özündə intihar edənlərin statistikasısı rəsmən açıqlanmır. Amma mənə hüquq-mühafizə orqanlarının təkcə 2011-ci ilin avqust ayında ölümlə nəticələnən 30-a yaxın intihar hadisəsi qeydə alması faktı məlumdur. İntihar edənlə-

rin arasında sahibkar, iki uşaq anası, gənc oğlan və qız, ailəli kişi, tənha qadın da var. Siyahıda 80 yaşlı şəxsin və məktəblilərin olması isə çox düşündürücüdür.

Onu da qeyd edirəm ki, Azərbaycanda intihar edənlərin 65 faizini kişilər, 35 faizini qadınlar təşkil edir.

Başqa bir fakt: Təkcə 2009-cu ildə ölkədə 29 məktəbli də intihar edib.

- *Məktəbli? Qərībədir. Bəs deməzsizmi, onlar nə səbəbdən intihar edirlər?*

- Bir dəfə Milli Məclisin Sosial siyasət komitəsinin sədri Hadi Rəcəblidən eşitmişəm ki, internet, kino-filmlər, uşaqların evdə ərköyün böyüməsi, valideynlərin uşaqlara az vaxt sərf etmələri intihara gətirib çıxaran səbəblərdir. Psixoloq Azad İsayadə isə yeniyetmə intiharının ilkin səbəbləri sırasında cavabsız məhəbbətin, ailədə başa düşülməməyin, tez-tez danlanılmağın, təhsildə uğursuzluğun əsas yer tutduğunu söyləyir. Elə mən də onlar kimi düşünürəm.

- *Çox ağırlı haldır məktəblinin intihar etməsi. Və mənə, ani bir anda, çılğınca, düşünülmədən verilən bir qərar dır bu...*

- Bəlkə də... Ancaq mən bütün intiharları çıxılmaz vəziyyətin nəticəsi hesab edirəm. Hansı səbəb olursa-olsun, fərqi yoxdur, əgər intihar edən düşdüyü mürəkkəb vəziyyətdən çıxış yolunu görmürsə, onda intihara əl atır. Bilirsiniz necədir? Elə bil, siz riyaziyyatdan imtahan verirsiniz. Verilən tənliyin həllini tapmalısınız. Siz axtarırsınız, toplayır, çıxır, vurur, bölürsünüz. Əminsiz ki, nə qədər gec də olsa, nə qədər çətinliklə də olsa, mütləq sonda nəticəni tapacaqsız...

Amma bir də var ki, verilən tənliyin həlli olmur...

8-ci hissə

AYRILIQ NAĞILI

Növbəti iki gün Rza İnarəyə zəng vurmadı. Ancaq bununla belə, neçə dəfə mobil telefonunda qızgilin nömrəsini yığdı, təkcə «çağırış» düyməsini basmağa tərəddüd etdi...

İki gün sonra isə dözə bilmədi, zəng vurdu. Və dərhal hiss elədi ki, İnarə onun zənginə sevinib.

- Bilmirəm bunu necə başa düşəcəksiz, ancaq sizə bildirmək istəyirəm ki, zənginizi gözləmişəm... Bilirsiniz, bacımın ölümü məni, sözün həqiqi mənasında, sındırıb. Ondan heç bir yadigar qalmayıb. Başa düşürsüz, heç bir. Əvvəllər elə bilirdim, Ramilgillə get-gəl olacaq, qohumluq qalacaq. Mən də Ramilin timsalında, onların ailəsinin timsalında İlahəni xatırlaya biləcəm... Ancaq atamgil onlarla əvvəlkindən də qatı düşmən oldular. Bu ümidlərim qırıldı... Birdən siz peyda olduz. Mənə İlahənin yaşadığı, gəzib-dolaşdığı məkanları göstərdiz. Oraları gördükə, elə bildim, İlahəni gördüm. Ona məxsus tuffiləri, fotosəkli görməyim isə sanki bir anlıq onu mənə yetirdi, elə bildim canlıdır, yanımdadır... Tuffli durur da yəqin, hə?

- Əlbəttə, əmanəti saxlayıram.

- Çox sağ olun. İnanın, gecə səhərədək yuxum qarışırdı, əzab çəkirdim. Ancaq ora gedib-gələndən sonra, elə bil, sakitləşmişəm... Bütün bunlara görə sizə minnətdaram. Bir də ki...

İnarə danışdıqca sözləri Rzanın içini titrədirdi. Səsində sanki bir sehr varıydı, büsbütün ofsunlayırdı onu...

Qız qəfil dayandı.

«Bir də ki...» Görən, nə demək istəyirdi?

Rza cəld soruşdu:

- Bir də ki nə?

- ...Bir də ki... İlahə Ramili dəlicəsinə sevirdi. Bacımdır deyə onu beş barmağım kimi tanıyırdım. O, Ramili sevdiyindən başqasına heç gözünün ucu ilə də baxmazdı... Görün siz necə güclü olmusuz ki, bacım sizinlə yaxınlaşıb, dostlaşıb... Düzdür, siz deyirsiniz ki, sizi sevib...

- Əlbəttə sevib. Niyə buna inanmırsan ki?!

- Nə bilim... Buna hələ ki inanmaq istəmirəm. Bu, həqiqət olsa belə. Amma maşınınıza oturmağı ondan xəbər verir ki, çox ilıq münasibətləriniz olub. Siz buna necə nail olmusunuz, kifayət qədər formalaşmış, xaraktercə güclü bir şəxsi necə yola gətirmisiz, heç anlaya bilmirəm. Demək, siz çox güclüsünüz... Mən sizin belə güclü olmanıza səcdə edirəm... Və onu da bilirəm ki, İlahəni heç də sizin maddi təminatınız maraqlandırmayıb. Çünki o, maddi təminatla aldansaydı, onu sevən imkanlı Azərə rədd cavabı verməzdi...

İnarənin sözləri Rzanın canına yağ kimi yayıldı:

- İlahə məni bütün varlığı ilə sevirdi. Və ömrünün son günlərini yalnız nə üçün mənimlə gec rastlaşdığının peşmançılığını çəkirdi...

- Siz sehrkarsız, Rza... İndi mənimçün İlahəni xatırladacaq tək varlıqsız.

- Haçan görüşək?

- ...

- Deyirəm, haçan görüşək?

- Nə mənada?

- Yeni ki, haçan səni görüm?

İnarə tutulub qaldı:

- Məni görməyiniz vacibdir ki?!

- Əlbəttə, İnarə. Necə ki sən məni İlahənin yadigarı hesab edirsən, eləcə də mən səni. Səndən onun ətrini alıram. Elə bilirəm ki, osan... Bəlkə də, hislərim sənə qərribə gəlir. Ancaq unutma ki, İlahə mənim şablon həyatıma rəng qatmışdı. O, ən ürəyəyatımlı bəstəkar musiqisi, ən gözoşxayan rəssam tablosu, ən maraqlı yazıçı əsəri idi...

- Rza, indi bizə çox çətindir. Atamla anam dəhşət düşüblər. Söz-söhbətlər yığışmır ki, yığışmır. Hərənin ağzı bir qaval çalır. Hərə İlahənin özünü öldürməsini bir tərəfə yozur... Yeni siz başqa heç nə deyə bilməzsiz? Yaxın idinizsə, axı bilməmiş olmazdız onun sıxıntısını, problemini.

- ...Bilirsən, İnarə, o, bir qədər qapalı idi. Heç nə danışmazdı. Amma hərəkətlərindən, mimikasından duyurdum ki, səhv qərar qəbul etdiyi üçün əzab çəkir...

- Deyirdiz ki, bacınızla yaxın rəfiqə olub. Bəlkə, bacınız nəse bilir?

- ...Məncə, o da konkret heç nə bilmir. Biz bu mövzuda fikir mübadiləsi aparmışıq... Bildiyimiz tək odur ki, o maygülü yazıq qızın həyatını məhv etmişdi...

- Bilirsiz, Rza, yenə deyirəm, indi mənə çox doğmalaşmışsınız. Sanıram ki, bu ağır dərdi çəkməkdə mənə köməyiniz deyir... Sizinlə danışanda yüngülləşirəm, rahatlaşıram...

- Mən də səninlə təsəlli tapıram, İnarə. Nə yaxşı ki sən varsan. Yoxsa İlahəsiz, bəlkə də, ölərdim... Onun üçünə gələndə çox sarsılmış vəziyyətdə idim. Nə yerdəydim, nə göydə. Qəfildən sən çadıra girib atana yaxınlaşanda sanki şoka düşdüm. Öncə elə bildim məni qara basır... Sonra azacıq fərqi qinizi də gördüm...

- Maraqlıdır, nədir ki fərqimiz? Axı hamı bizi əkiz bacı kimi oxşar sayır.

- Sən daha gözəlsən.

- Mən belə deməzdim.

- Amma bu, belədir. Ərdə olması, sıxıntı çəkməsi, əzab-əziyyətləri sanki bir qədər soldurmuşdu onu. Sənsə təzə-tər bir çiçəksən. Daha ətirli, daha gözəl...

- Yaxşı, Rza, gəlin sağollaşaq. Yarım saatdan çoxdur ki, danışırıq. Mobil telefonunuz bir dünya pul yazdı, yəqin.

- Boş şeydir, İnarə. Mənim mobil telefonum yox, hər şeyim sənə qurbandır. Haçan görüşürük, demədin axı?!

- Bu, mümkün deyil!

- Niyə mümkün deyil e?! Sən də çıxmalısan, eynin açılmasıdır. Gedib-gəldiyin bir universitetdir, bir də eviniz. Səni kinoya, ya da teatra aparım. Heç baletə baxmısan? Gəl səni baletə aparım. «İldırımli yollarla» gedir, bütün günü reklam edirlər. Son tamaşadır, tətillə çıxacaqlar. Baletə gedək, sonra də səni aparım «Skaçki»yə, bir loxma çörək kəsək. Orda qəşəng izqara verirlər.

- Yox, Rza, lazım deyil!

- Yığışdır inadını, İnarə. Burda nə var axı?! Biz dərd əymiş iki yaxın insanıq. Dərdimizi dağıdırıq da. Sabah görüşək?

- Qoy qalsın başqa vaxta.

- Biri gün saat neçədə?

- Biri gün də yox... Mən axşam heç çıxa bilmərəm, demək, baletə getməyimiz mümkün deyil.

- Vəssalam, danışdıq. Demək, ta birigün saat birdə elə həmin yerdən - «İyirmi yanvar»dakı «Şollar»ın qarşısından səni götürəcəm, gedəcəyik «Skaçki»yə...

- Rza... Axı...

- Axısı-maxısı yoxdur. Gözləyəcəm.

* * *

Dalğalar qəzəbli idi. Qıjıltıdan qulaq tutulurdu. Üzü-gözü xeyli tüklənən, əzik-üzük paltarı suya, palçığa bulaşmış Ramil iki çubuğu əsgiyə büküb yanaşı qoymuşdu. Sakitcə onlara tamaşa edirdi. Qəfildən dalğa lap güclü gəldi, bükülü çubuqları aparmağa başladı. Ramil özünü suya atıb qışqı-raraq çubuqları tutmaq istədi:

- Vermərəm sənə Elşənnən Ayşəni! Amansız dalğa! İlahəni apardın, indi də balalarımı aparmaq istəyirsən?!

O, üzü üstə yıxılsa da, çubuqları tuta bildi, üst-başından su süzülə-süzülə onları sahilədən on addım aralıya, torpağın üstünə qoydu.

- Amansız dalğa! Balalarımın paltarını yaş elədin. Elşənin saçının ukladkasını pozdun, saçaqılı cins şortikini, albalı rəngli miləmil köynəyini korladın. Ayşənin də şəkilli retuzunu, limon rəngli koftasını zay elədin. İnsafsız dalğa!

Sonra çubuqları sığallamağa başladı. Elə bil, onlara layla oxuyurdu:

- Elşən, yuxun gəlir? Yat, oğlum. Qızım, Ayşən, sən də yat! Darıxmayın, bu gecə yatın, sabah ananız da gələcək. Onu dalğalar aparmışdı, indi də qaytarıb gətirəcəklər...

Çubuqlar bir qədər aralı idi, onları yanaşı qoydu:

- Bax siz ağıllı olsanız, yatsanız, ananız da qayıdıb gələcək. Axı ona indi soyuqdur. Bir dayanın. Ona, doğrudan da, indi soyuqdur. İyunun on beşindən o, dənizin içindədir...

Ramil yamyaş olan cins pencəyini soyunub onu dalğaların üstünə sərmək istədi:

- İlahəm, indi qızınarsan. Canının üşütməsi keçər...

Dalğalar pencəyi apardı. Ramil onu tutmağa cəhd belə göstərmədi:

- Aparın İlahəm, onu qızdırsın. Məbada pəncəyi başqasına verəsiniz. Doqquz gündür ki, İlahəm sizə qonaq gəlib. Ancaq siz qonaqcıl deyilsiz. Buz kimi soyuqsuz...

Cibindən alışqan çıxartdı, bir neçə dəfə tətiyini çəkəndən sonra yandırdı. Əyilərək onu suyun üstünə tutdu:

- İndi su isinəcək. Sən də daha üşüməyəcəksən, İlahəm mənim...

Alışqanı bir az da suya yaxınlaşdırdı:

- ...Hə, necədir, isinirsən? Bax belə... Dayan, dayan. Deyəsən, məni körpələrimiz çağırır...

Durub çubuqları qoyduğu yerə qayıtdı. Onları yenidən sığallamağa başladı:

- Yatın, mənim balalarım, yatın... Sizə bir nağıl danışım. Biri var idi, biri yox idi, bir oğlanla bir qız var idi. Onlar bir-birini o qədər sevirdilər ki... Tez-tez gedib Hökumət evinin qabağından bulvara düşər, oranı o ki var gəzərdilər. Xüsusən sevgi dolu günlərinin ən şiddətli vaxtı payıza təsadüf edirdi. Xəzəl olmuş yarpaqları tapdalaya-tapdalaya əl-ələ tutub bəxtiyar-bəxtiyar gəzərdilər. Bir dəfə oğlan qızdan xahiş etdi ki, gözlərini yum. O da yumdu. Onda oğlan titrəyə-titrəyə ilk dəfə öpdü qızı. Özü də sağ yanağından. Yaxınlıqdan isə türk müğənnisi var, Nilufər, onun ayrılıq haqda həzin mahnısı eşidilirdi...

Bu mahnı sonradan oğlanla qızın sevgi himninə döndü. Evlənəndən sonra da daim onu dinlədilər. Amma bir şeyi unutmuşdular... Bir şeyin fərqi varmamışdılar ki, ayrılıq mahnısı sevgi himni ola bilməz... Onlar, doğrudan da, ayrıldılar. Bir gün ayrılıq adlı əjdaha gəlib onları bir-birindən ayırdı. Qızı qara torpağa apardı, oğlanısa... Oğlanısa...

Ramil eynən uşaq kimi zırıldayaraq ağlamağa başladı. Nağılını axıra çatdırma bilmədi.

- Ay Ramil! Ay Ramil!

Məleykə arvad səs-ləyə-səs-ləyə ona tərəf yaxınlaşmaqda idi:

- Ay bala, sən atanın goru, dur çıxıb gedək. Səni aparıram, yenə qaçıb gəlirsən. Axı nə tapmısan burda?!

Ramil anasının üstünə təcidi:

- Ay ana, görürsən uşaqları yatırdıram. Niyə qışqırırsan?! Yazıqlar dik atıldılar.

Məleykə arvad hönkürdü:

- Ay bala, niyə özünü bu kökə salırsan?! Pencəyin hanı? Suyun-palçığın içindəsən. Şər qarışır. Dur gedək. Bir azdan Sitalçaya avtobus olmayacaq.

Ramil çubuqları götürüb qoynuna dürtdü:

- Onda körpələri də aparacaq...

Məleykə hönkürməkdə idi:

- İlahi, niyə bu qədər bədbəxt etdin məni?! Niyə dağ dalınca dağ vurursan ürəyimə?! Günahım nədir axı mənim?! Günahı nədir bədbəxt balalarımın?! Sən bizi yaradırdınsa, niyə ruzumuzu vermirdin, niyə dolanışığımızı haram edirdin? Nədir axı bizim günahımız?!

Məleykə arvad əllərini göyə açıb elə yanıqlı-yanıqlı ağlayırdı ki...

Ramilin fikri duruldu... Elə bil, şüuru beynini tərək etmişdi, geri qayıdıb əzəlki yerini tutdu...

Yaş paltarda üşüdüyünü, ayaq barmaqlarının gizildədiyini hiss etdi.

Qoynuna dürtdüyü çubuqları yerə atıb anasını toxtatmağa çalışdı:

- Bağışla məni, ana, bağışla. Mən də səni bir yandan üzürəm, bağışla... Sabah üzümü qırxaram, yasdan çıxarıq. Gedib özümə iş taparam. Evimizə qayıdarıq. Birtəhər başımızı dolandırırıq.

Anasının boynunu qucaqlayıb ağlamağa başladı:

- Elə beləcə qalası deyil ki hər şey. Bizim də bir üzümüz gülər, inşallah. Bacıyla qardaşı düşünmək lazımdır. Mən heç, onlarsa barı xoşbəxt olsunlar...

Haçandan-haçana anası bir qədər toxtadı. Asta addımlarla sahilə tərəf getməyə başladılar. Hava küləkli olsa da, bir neçə nəfər dənizdə çimirdi. Biri çimərlik paltarında qadın idi.

...İlahə təzə gələndə bir dəfə xahiş etmişdi ona çimərlik paltarı alsın. O təəccüblənmişdi, gözləri dörd olmuşdu. Demişdi, canım, nə danışdığının fərqindəsən? Sən çimərlik paltarı geyinib bədənini yad kişilərə nümayiş etdirəcəksən? Özü də burada, bu keçmişlə yaşayan mühafizəkar qəsəbədə? İlahə əsəbiləşmişdi, demişdi, hər dənizdə çimən elə namusunu çölə atır? Bizim ailə namusda hər bir ailədən üstündür. Amma atam bizi plyaja aparır, anam da, bacım da, mən də çimərlik paltarımızı geyib çimirik...

O söhbətdən sonra İlahə iki gün onunla danışmamışdı. O da yalvar-yaxar eləmişdi ki, söz verirəm, pulum olsun, sənə mütləq çimərlik paltarı alacam, elə özümə də. Səni Bakı plyajına aparacam. Orada doyunca çimərik...

Görəsən, insanın ömrü boyu nə qədər arzusu həyata keçmir, içindəcə gömülüb qalır? Sevimlisinin, ürəyinin bir parçasının bu arzusunu gözündə qoydu. Bilsəydi ki, o yazıq dəniz kənarında yaşaya-yaşaya dənizin həsrətiylə öləcək, arzusunu gözündə qoyardım? Eh, fani dünya...

Ana-bala sakitcə gedirdilər. Ancaq Ramil hiss edirdi ki, içi qan ağlayır, göz yaşları ürəyinə dolur... Beyninə gələn fikri pıçiltı ilə dilinə gətirdi:

- ...Xoşbəxtlik də fahişə qadına bənzəyir. Kimin pulu çoxdursa, onun yatağına girir.

* * *

Restoranın gözəl mühiti var idi. Çilçıraq söndürülmüşdü. Yalnız bralar yanır, içərini qırmızımtıl-qəhvəyi rəng çalarına bürüyürdü. Zalda kifayət qədər adam var idi. Estradada isə çox maraqlı şou-proqram gedirdi. Tanınmış müğənnilər bir-birini əvəz edirdi...

İnarə bacısı rəhmətə gedəndən sonra ilk dəfə idi ki, əyləncə yerinə gəlmişdi. Rzanı fikrindən daşındırmaq istəsə də, Rza «Yeddi gün yas saxlanılır, artıq doqquzuncu gündür» deyib onun inadını qırılmışdı. Hərçənd, evdə hələ də televizoru açmırdılar, hələ də musiqi dinləmirdilər, amma İnarə risk edib restorana gəlmişdi. Elə bunun peşmançılığını duya-duya əyləşmişdi...

Ofisiant bir ucdan süfrəyə yemək daşıyırdı. Rza «Bəhbəh» deyirdi, İnarə isə ara-sıra gileyləndirdi:

- Rza, lazım deyil bu qədər yemək...
- Nə?! Hələ balıq da gələcək?!
- Ət, toyuq bəs etmədi ki?!
- Mənə daha meyvə şirəsi süzməyin, vallah, yerim qalmayıb...

Rza həm mal əti, həm toyuq, həm balıq izqarası sifariş vermişdi. Özü kolayla viski qarışdırıb içirdi. İnarə üçün şampan şərəbı gətizdirmişdi. Ancaq İnarə qəti olaraq yalnız meyvə şirəsi içəcəyini bildirmişdi. Qarağat, portağal, şaftalı... Rza gah bundan, gah ondan süzür, boşqabına gah salat, gah izqara doldururdu...

Brilliant Dadaşova İnarənin ən çox seydiyi mahnıları oxudu:

Sevəcəyəm,

səni sevəcəyəm, səni mən.

Gələcəyəm,

Gözlə, gələcəyəm mən...

*...Bu qala daşlı qala,
Çınqıllı, daşlı qala.
Qorxuram, yar gəlməyə,
Gözlərim yaşlı qala.*

Bu cür məşhur müğənnini canlı olaraq görmək, ifasını dinləmək İnarəni xeyli şənləndirmişdi...

Ani sükutdan sonra zalı həzin və kövrək bir musiqi sədası bürüdü. İnarə estradada Faiq Ağayevi görəndə sevincək «Aa, Faiq...» söylədi. Bu mahnını bacılar çox sevdilər, dinləməkdən heç doymazdılar:

*İlk bahardır, son bahardır, unuttum,
Dan yerini kipriyimlə ovuttum.
Niyə bizə qismət oldu intizar,
Bir gecədə saçlarıma yağdı qar.
Əldə bir qədəh şərab
səni əvəz eləmir.
Həsrətli xatirələr
səni əvəz eləmir.
Şəkillərdən baxışın
səni əvəz eləmir.
Yastığımda göz yaşım
səni əvəz eləmir.*

Gözlərindən gilə-gilə yaşlar axıb yanağı boyunca diyirləndi. Rza stulunu çəkib barmaqları ilə onun göz yaşlarının qarşısını kəsməyə çalışdı...

- Ağlama, quzum, ağlama...

- ...

- Səninlə deyiləm?! Ağlama! Bilirəm nə çəkdiyini. Ancaq döz, səbir elə.

Sonra salfet götürüb İnarənin gözlərinin yaşını sildi. Özü də kövrəlmişdi. Qəhər dolu səslə qızın qulağına pıçıldadı:

- Deyəcəksən ki, içib deyə belə deyir... Ancaq içki, sadəcə, cəsarətləndirib məni. Cəsarətləndirib ki, səni çox sevdiyimi etiraf edirəm. İndi dünyada mənimçün ailəmlə birgə ən doğma, ən əziz adamımsan...

Musiqi davam etdikcə İnarənin iç dünyası alt-üst olurdu. Bir yandan da Rzanın söylədiyi sirli-sehrli kəlmələr...

Restoranı tərk edəndə Rza İnarənin gözündə bir qədər də ucaldı: Sən demə, restoranda şou-proqram ancaq axşam olurdu, saat 8-dən sonra. Rza isə İnarə üçün sürpriz etmiş, böyük məbləğ ödəyərək məxsusi onunçün şou-proqram təşkil etmişdi...

Geri qayıdanda yol boyu İnarənin qulağında Rzanın sözləri təkrarlanırdı:

- ...İlahə şablon həyatıma rəng qatmışdı. O, ən ürəyəyatımlı bəstəkar musiqisi, ən gözoşayan rəssam tablosu, ən maraqlı yazıçı əsəri idi...

- ...Amma sən daha gözəlsən. Ərdə olması, sıxıntı çəkməsi, əzab-əziyyətləri sanki bir qədər soldurmuşdu onu. Sənsə təzə-tər bir çiçəksən. Daha ətirli, daha gözəl...

- ...İçki məni cəsarətləndirib ki, səni çox sevdiyimi etiraf edirəm. İndi dünyada mənimçün ailəmlə birgə ən doğma, ən əziz adamımsan...

Avtomobil şütüyürdü. Uca binaları, ağacları, avtomobilləri, insanları arxada qoyurdu. Ancaq qarşıda yenə də binalar, ağaclar, avtomobillər, insanlar var idi... Sanki sonsuzacan belə də olacaqdı... Bu daimiliyi, bu mütəhərrikiyi sonsuza qədər görmək, yaşamaq üçün bu qapalı mühitdən - bu şəhərdən çıxmamalıydın...

Elə ki çıxdın, bax onda səni müşayiət edən bu mənzərə yoxa çıxacaq, bir boşluq, adamsızlıq yol yoldaşın olacaqdı...

Demək, daimilik üçün çərçivəyə qapanmaq lazım imiş...

- *Mən belə anlayıram ki, intihar oxşarlıqları, məkan, zaman uyğunlaşmaları heç də təsadüfi deyil, bunlar zəncirvari qanunauyğunluqların təzahürüdür.*

- Düz anlayırsız. Hətta bəzən bu zəncirvari hesab etdiyiniz qanunauyğunluqlar insan zəkasının qavraya biləcəyi miqyası da ötüb keçir. İş ondadır ki, suisidlə bağlı ən müxtəlif hipotezlər də mövcuddur. Qərb alimləri prosesi kosmik fəzayla, yadplanetlilərlə də əlaqələndirirlər. Düzü, belə şeylər mənə inandırıcı görünmür. Amma bir italyan tədqiqatçısı var, Morselli. Onun bəzi iddialarını olduqca maraqlı hesab edirəm. Məsələn, bu şəxs sübut edir ki, Avropa qitəsinin cənub və şimalında intihar halları minimumdur, mərkəzində isə maksimum. O, hətta ən çox intihar baş verən ərazinin dəqiq koordinatlarını da göstərir: Bir tərəfdən 47 və 57 dərəcə en dairəsi, digər tərəfdən 20 və 40 dərəcə uzunluq dairəsi... Və çox maraqlıdır ki, bu ərazi qitənin ən mülayim iqlim ərazisidir. Demək, çox soyuq və çox isti yerlərdə deyil, məhz ən mülayim yerlərdə daha çox intihar baş verir.

- *Olduqca maraqlıdır.*

- Bəli. Morsellinin ardınca Qerri adlı başqa bir tədqiqatçı isə sübut edib ki, qeyd edilən ərazi büsbütün Saksoniya, Prussiya və Fransanı əhatə etdiyindən, bizi maraqlandıran zonanı yalnız mülayim iqliminə görə fərqləndirməyimiz əsassız görünə bilər. Məhz bu ərazidə Avropanın əsas sivilizasiya ocaqları yerləşir. Demək, bu xalqların intihara meyilliyində məhz sivilizasiya ocağı olmaq üstünlüklərini səbəb

kimi göstərmək olar. Və ən qəribəsi: bu zonayla sərhəd olan ölkələrə baxdıqda, görürük ki, oralarda qeydə alınan suisid halları də sərhədə yaxınlaşdıqca artır. Məsələn, şimaldakı İngiltərə və Belçikanın məhz həmin zonayla sərhəd cənubu daha çox suisid halı ilə fərqlənir. Cənubdakı İtaliyanın isə həmin zonayla sərhəd şimalı.

Başqa bir tədqiqatçı - fransalı Boismont iddia edir ki, suisidlər əksər hallarda gündüz saatlarında baş tutur.

Adını unutduğum bir başqa tədqiqatçı isə ortaya rəqəmlər qoyur ki, intihar həftənin əvvəlində - xüsusən bazar ertəsi digər günlərə nisbətən daha çox baş verir...

- *Axı bazar ertəsi həftənin ən ağır günüdür.*

- Elədir ki var.

- *Yaxşı, onda yenə də qayıdaq intihar motivasiyasına. Belə anlaşıldı ki, intiharın yalnız bir sifəti var: problemlə olmaq. Hansı xarakterli olursa-olsun, ya sevgi, ya ailə münaşibəti, ya ehtiyac, ya işsizlik, ya qorxu, ya xəstəlik - fərqi yoxdur, intihar səbəbi problemdən doğur. Varlı-hallı, xoşbəxt insan, təbii ki, özünü öldürmək üçün heç bir səbəb tapa bilməz.*

- Siz nə danışırsız?! Elə iş də ondadır ki, bəzən son dərəcə təmin olunmuş, varlı-hallı insanlar da intihar edirlər. Özü də səbəbsiz, problemsiz... Yəni bəzən hər şeylə təmin olunma, hər şeyə asan çatma, dünyanın hər zövqünü dadma sonda insanın həyatdan bezginliyinə, həyatı maraqlarının öl-məsinə gətirib çıxarır.

Bilirsiz, tədqiq etdiyim mövzuyla bağlı tez-tez məhkəmə-tibbi ekspertizasında işləyən dostlarımla köməyindən istifadə edirəm. İlk olaraq istintaq araşdırmalarında intihara şübhə doğuran meyitlərin ekspertizası keçirilir. Bu ölümlərin intiharla bağlı olub-olmaması məsələsi meyitin müayinəsinə dair müvafiq ekspert rəyi alındıqdan sonra, yalnız is-

tintaqın tam və hərtərəfli araşdırmalarının sonrakı mərhələlərində öz həllini tapır. İntihara şübhə ilə bağlı aparılmış ekspertizalar çox vaxt müsbət nəticə verir.

«Russkaya ruletka» deyilən bir termin də var. Ötən əsrin əvvəllərində çar ordusunda geniş yayılmış ağılasıgmaz bir bəxtsınama metodu idi: Əsgər və zabitlər tapançanın patrondaşına bir patron qoyub patrondaşı fırlayırlarmış. Səkkiz haldan birində onları gözləyən ölümlə zarafatlaşmaq istəyi ilə həyatlarını riskə atır, tapançanı gicgahlarına sıxırırlarmış. Güllə təsadüfən açılsa, bu mənasız riskin sonucu olaraq dünyadan köçürlərmiş...

Bax həmin o «ruletka»nın başqa riskli formalarını bəzi imkanlı ailələrin övladları edir. Ya narkotikləri normadan artıq damara yeritməklə, ya magistral yollarda son dərəcə bahalı avtomobillərlə qəfil döngələrə olduqca yüksək sürətlə girməklə...

Praktikamda belə hallarla çox rastlaşmışam...

Düzdür, bu halları intihar yox, daha çox həyatla, ölümlə oynamaq adlandırırlar. Amma hər halda, bunların sonucu məhz intiharetmədir.

Bütövlükdə isə, siz deyən «özünü öldürmək üçün heç bir səbəb tapmayan xoşbəxt insanlar»ın əsas intihar səbəbləri ən əziz, ən doğma adamlarını qəfil itirmək olur...

9-cu hissə

BAĞIŞLANMAZ GÜNAH

- İtin küçüyü, İlahə niyə özünü öldürdü?! Niyə demirsən?!
İki nəfər Ramili şillələyir, yumruqlayır, yerə yıxıldıqda təpikləyirdi. Sonra yenidən ayağa qaldırırdılar...

- Niyə o qız özünü öldürdü?!

- Bilmirəm, vallah bilmirəm!

- Necə yəni bilmirəm?!

Yenidən şillələr, yumruqlar başlanırdı...

Anası ilə Sitalçaya qayıdandan sonra özünü toplamış, hətta xalasının ərinə qoşularaq balıq tutmağa da getmişdi. Amma cəmi bir gün gücü çatmışdı orada qalmağa. Yenidən qaçıb gəlmişdi. Anası söz salmışdı ki, evə kimsə girib, qapılar taybatay imiş, ev əşyaları qurdalanıbmiş. İlahənin tuflisi və şəkilləri də yoxa çıxıbmiş.

Evlərinə gəlmişdi ki, görsün nə məsələdir. Ona anasının söylədikləri çox müəmmalı görünmüşdü. Kimə lazım imiş onların evinə girmək, İlahənin tuflisini, şəkilləri aparmaq?

Elə bil, onu gözləyirlərmiş kimi, iki nəfər tanımadığı şəxslə İlahənin atası da ardınca içəri keçmişdilər. Həmin iki nəfər onu vəhşi kimi döyürdü, İlahənin atası da sakitcə seyr edirdi.

- Allaha and olsun, hər tikəni qulağın boyda eləyəyəm! Durduğu yerdə adam özünü öldürməz. Sən oğraş onun əri deyilsən?! Sən də bilməyəndə, kim biləsidir ki, özünü niyə öldürüb o?!

- ...Vallah bilmirəm.

Növbəti yumruq Ramilin çənəsindən necə tutdusa, arxası üstə yerə dəydi. Başı düz Rais kişinin ayaqlarının qarşısına düşdü.

Ağrıdan qovrula-qovrula: - Rais əmi, Qurana and olsun, heç nədən xəbərim yoxdur, - deyib imdad dolu baxışlarla keçmiş qayınatasına baxdı.

Rais ikrahla Ramilin başını ayağıyla kənara itələdi.

- Dayı, neynəyək?

Gənclərdən biri, nisbətən dolu olanı soruşdu. Rais ah çəkdi:

- Dayı ölsün, canı qurtarsın. Dayı bilir ki, neynəyək?!

Gənc var qüvvəsiylə yerdə uzanıqlı qalmış Ramilin yanına təpiklə vurdu.

- Cındır! Beləsinin gərək gözünün qabağında ana-bacısını...

Sonra Raisdən çəkinib sözünü axıra çatdırmadı.

Rais bir daha ah çəkdi. Ramilə «vid-fasonuna», «it kökündə yaşamasına», «ayağını yorğanına uyğun uzatmayıb qızını bədbəxt etməsinə» görə olmazın söyüşlər yağdırdı... Haçandan-haçana isə gənclərə «Əl saxlayın!» deyib, bir qədər otaqda var-gəl etdikdən sonra üzünü Ramilə tutdu:

- Ola bilməz sən arvadının nə səbəbə özünü öldürdüyünü bilməyəsən. O oxumurdu, işləmirdi, evdən çölə çıxmırdı. Cəmiyyətlə heç bir ünsiyyəti olmayan bir şəxs özünü öldürüb-sə, günahkarı yalnız ailədə axtarmaq lazımdır. Bəlkə, anan onun xətrinə dəymişdi?

Keçmiş qayınatasının nisbətən mülayim danışması ufuldayaraq ağrı çəkən Ramili bir qədər ümidləndirdi:

- Rais əmi, Qurana and olsun ki, mən də, anam da, bacı-qardaşım da həmişə onun nazını çəkmişik, «orda oturma, burada otur» deyib əzizləmişik... Hamımız şokdayıq. Heç bir səbəb, turalqa yoxdur ki, deyək, bəlkə, buna görə o işi tutdu...

Rais yenə qışqırdı:

- Axı mən küçəyə çıxma bilmirəm! Hərəkət bir söz danışır! Heç olmasa, həqiqəti bilsəydim, ağızlarını yumardım. Küçük, de ki, onu döyürdüm, incidirdim! De ki, gününü cəhənnəm əzabına çevirmişdim! De də! Belə de, bəlkə hamı susa, biz də rahatlaşaq!

Gənclərdən həmin o dolu olanı dərhal Ramilə təpik ilişdirdi:

- Boynuna al da, küçüyün biri küçük!

Ramil yerdəcə büzüşüb çətinliklə dedi:

- Əlim sınırdı ona əl qaldıracağım yerdə. Ancaq belə deməyim sizə bir təsəllidirsə, deyə bilərəm.

Rais aşağı əyilib onun xirtdəyindən yapışdı:

- Narkoman olduğunu söylə! De ki, hər gün iynə vururdun, evi dağıdırdın, evdəkiləri söyürdün, döyürdün. De ki, həyat yoldaşın dəfələrlə xəbərdarlıq etmişdi ki, özümü öldürəcəm! Axırda öldürdü də! De də!

Ramil qorxu və təşviş içində: - Sizə belə lazımdırsa, deyərəm, - söylədi.

Rais yerə tüpürüb cib telefonu ilə nömrə yığdı:

- Alo... Səməndər, mənəm, Raisdir. Sən mənim başıma gələn işdən xəbərdarsan da, yas yerinə də gəlmişdin... Allah keçənlərinə rəhmət eləsin. Bizim camaatın belə bir xüsusiyyəti var: Ölənə dalına vedrə qoşmaq. Hərəkət bir şey danışır, hərəkət bir çamur atır bədbəxt qızımın dalınca. Əri oğraş narkoman olub, həm də acından günorta duranın biri imiş. Yazıq qıza gün vermirmiş, döyüb incidirmiş. Neçə dəfə qız özünü öldürəcəyini söyləyib, əhəmiyyət verən olmayıb... Hə, hə... Mən istəyirəm, sən mənə bu işdə kömək edəsən. Sənin əlaqələrin genişdir. Televiziyada, qəzetlərdə işləyən üç müxbir gətirə bilərsən, gəlib bu oğraşı danışdırsınlar? O

da etiraf etsin qızın başına açdıqlarını... Ay sağ ol. Bəlkə, bundan sonra söz-söhbət yığışar, yazıq qız qəbirdə rahat uyuyar. Biz də dinclik taparıq... Sonrası nə olacaq, elə də əhəmiyyət kəsb etmir mənimçün. Heç oğraşı tutulmağa da qoymaram. Sadəcə, danışsın, hər şeyə bir nöqtə qoyulsun!.. Oldu, çox sağ ol. Onda zəngləşib vaxtını dəqiqləşdirərik!

Rais telefonunu qapadıb Ramilə bərk-bərk bundan sonra neyləyəcəyini tapşırırdı. Tapşırırdı ki, şənbə-bazar heç, birinci gündən etibarən buradan bircə addım da kənara atmasın. Jurnalistləri gətirib gələndə onu burada tapmasa, nəslinqarı-şığı yer üzündən siləcək.

Gedəndə yenə o dolu oğlan Ramilin qulağının dibindən var gücü ilə şillə vurub: - Eşitdin, küçük?! - söylədi.

Qapı çırpılandan bir müddət sonra da Ramil yerindən tər-pənmədi, onların geri qayıdacaqları qorxusu ilə titrədi. Çox pis döymüşdülər, bütün bədəni zoqquldayırdı...

* * *

...Gecənin bir aləmi idi. Ulduzlar o qədər çox idi ki... Özü də hamısı səmanın eyni hissəsinə toplaşmışdı. Səmanın o biri hissəsi isə sanki böyük bir boşluq idi. Ay da ulduzlar bol olan tərəfdə idi, yeri kifayət qədər işıqlandırırdı...

Ramil çətinliklə gəzirdi. Elə bil, bütün sümükləri sınımış, içalatı dağılmışdı. Yenə beyni yüklənmişdi, yenə yaddaşı dumanlanmışdı...

Vahiməli dənizin sahilində var-gəl edir, çubuqlarını axtarırdı. Hə, nə yaxşı tapdı, budur onlar.

Çubuqları yerdən götürdü.

- Nə istəyirsiniz, uşaqlar, niyə yatmırsınız? Yuxunuz gəlmi? Axı gecdir, hamı yatıb... Siz də yatın. Atanız isə ananızın yolunu gözləyir. O, hökmən bu gecə gələcək...

Gecə vaxtı, görəsən, niyə Xəzər belə vahiməli görünür? Qapqara rəngə çalan sulardan bir xof, bir vahimə yağır. Elə bil əcaib-qəraib fiqurlar çıxır, adamın üstünə gəlirdi.

Ramil xoflandı:

- Uşaqları qorxudarsız. Ey cinlər, şeytanlar. Niyə insafınız yoxdur? Niyə belə edirsiniz?

Rzanın mülkünün işığı necə bərq vururdusa, ətrafdan görünürdü. Ramil bir xeyli sayrışan işıqlara baxdı. Bütün otaqlardan, binanın fasadından, həyət dirəklərindən, darvazanın üstündən - hər yerdən yanan işıqlar birləşərək bir harmoniya yaratmaqda idi.

Sonra da zülmətə bürünmüş öz evlərinə tərəf baxdı. Qərribə idi, o möhtəşəm mülkdən hər tərəfə işıq düşürdü, təkcə onların evindən savayı...

* * *

- Səni sevirəm, İnarə. Bütün varlığım, qəlbimlə, hislərimlə, duyğularım...

- Sənsiz mən bir heçəm, gülüm...

- İlahənin qırxı çıxsın, mamagil sizə «həri»yə gələcəklər...

Rza gündə iki-üç dəfə zəng edirdi, İnarənin inadla susmasına baxmayaraq, ürəyindəkiləri açıb-tökürdü...

Dünən Sumqayıta - Ramilin üstünə gedib-gələndən sonra İnarənin atasının ürəyi yenidən tutmuşdu, gecə təcili yardım gəlib onu aparmışdı. Yenə də anası atasıyla getmişdi. Bu dəfə azı bir həftə atasıgil xəstəxanada qalacaqdılar...

İndi artıq saatlarca Rzayla telefonla danışa bilirdi.

İçinə qeyri-adi hislər dolmuşdu. Eynən məktəbdə oxuduqda Elşad müəllimə qarşı keçirdiyi hislərə bənzəyirdi onlar. Bütün günü Rzanı fikirləşir, bircə an onu unuda bilmirdi.

- Səni sevirəm, İnarə...

- Bütün ruhumla sevirəm...
- Sən mənim sevgi qatarımın son dayanacağısan...

Rzanın onu, doğrudan da, sevməsinə, aldatmamasına artıq tam əminlik yaranmışdı İnarədə. Adətən, oğlanlar elçi söhbəti gələndə məsələni burur, vaxtı uzadır, min bir bəhanə ilə daim aradan çıxmağa çalışırlar. O dəqiqə bəlli olur ki, onlar qıza ciddi məqsədlə yaxınlaşmayıblar, sadəcə, vaxt keçirmək istəyirlər. Rza isə özü deyir, qoy, İlahənin qırxı çıx-sın, anasıgil «hə» almağa gələcəklər...

İnarə anlayırdı ki, çox çıxılmaz bir vəziyyət qarşısındadır. İlahə Ayazı yerə çırpıb Ramilə qoşulub qaçdıqdan sonra İnarənin Ayazı atması, başqasına könül verməsi onsuz da ürəyi xəstə olan atasının məhvinə səbəb ola bilər. Bəs nə etsin? Axı o da sevirdi Rzanı. Özü istəmədən, sevgi fikirlərini yaxınına belə buraxmadan bir də ayılıb görmüşdü ki, sevir. Sanki maqnit var idi Rzada, adamı özünə çəkirdi. Onun cazibəsindən heç cür qopmaq olmurdu...

Sonun müsbət yozulması üçün yeganə turalqa Rzayla Ramilin tam fərqli olmaları idi. Eləcə də İnarəylə İlahənin Ayazı başqasıyla əvəz etmələri şəraiti. İlahə qoşulub qaçmışdı, amma İnarəyə elçi gələcəkdi. Ramil kəsib idi, imkansız idi, yetim idi. Amma Rza varlıdır, özü də elə bir ailədənindir ki, o ailə ilə qohum olmağa atası əsla peşman olmaz, əksinə, bəlkə də sevinər... Bəs birdən sevinmədi, hirsləndi?! Xalası nəvəsini bir dəfə ucuz eləmişdilər, çətinliklə hər şey yoluna qoyulmuşdu. İlahənin o addımından sonra atası nəsilə öz nüfuzunu qorumaq üçün necə çətinliklərdən keçmişdi... Xalasıyla, xalaqızılıyla, xalaoğullarıyla münasibəti indi-indi qaydasına qoya bilmişdi. İnarəni Ayaza vermək istəyi ilə, bir növ, özünə bəraət qazandırmaq, günahlarının yuyulmasına nail olmaq istəmişdi, əslində. İndi ikinci dəfə bu halın tək-

rar olunması hansı fəsadlara gətirib çıxara bilərdi... Nələr baş verərdi... Pis tərəfini düşünəndə adam dəhşətə gəlirdi...

Necə olacaq bütün bu işlərin axırı?

Bütün günü götür-qoyların arasında azıb qalırdı, yaxşı sonluğa düşünəndə çöhrəsinə təbəssüm qonur, xəyalən Rzaya qovuşurdu... Əsrarəngiz bir sevgi mühiti... Bütün ulduz müğənnilərin iştirakıyla dəbdəbəli toy... Sonra da bal ayı...

Xəyal qururdu ki, Rzaya ərə gedəndən sonra qəsəbədəki villada yaşamasınlar, Molokan bağının yanındakı evə köçsünlər. Axı orada yaşaya bilməzdi, İlahənin ruhu daim işgəncə verər, daim təqib edərdi onu...

Arada onu da düşünürdü ki, İlahə sevdiyi Rzaya qovuşa bilmədi, arzuları ürəyində gömülüb qaldı. Demək, İnarə Rzayla qovuşmasıyla İlahəyə xəyanət eləyirdi, onun ruhunu tapdalayırdı...

Bu düşüncələr beyninə dolanda lap pis olurdu: əsəbiləşir, özünü idarə edə bilmirdi. Ürək döyüntüləri artır, bədənində isti tər gəlirdi...

Sabah nə olacaqdı, heç nə bilmirdi. Bildiyi tək bir şey o idi ki, Rzanı sevirdi. Bütün vücuduyla, varlığıyla sevirdi...

...Rzanın növbəti zəngində dediyi sözlər lap gözlənilməz oldu: - Səni qəsəbəyə qonaq gətirəcəm bu axşam. Özün bacımla tanış olmaq istəmirdin?! Gələcək baldızın da səni yaman arzular yır. İndi burda vur-çatlasındır. Sənə əntiqə bir süfrə hazırlanır.

- Nə danışırsız, Rza?! Nə qəsəbə, nə qonaqlıq, heç nə anlamıram.

- Nəyi anlamırsan e? Saat dördə gəlib səni evinizin yaxınlığından götürəcəm. Çıxarsan avtobus dayanacağına. Ya da onaltımərtəbənin yanına.

- Rza, mən gələ bilmərəm.

- Niyə axı?! Papa-mama da yoxdular, tam azadsan.

- Onlar addımbaşı zəng edirlər evə. Görməyəcəklər ki, yoxam?!

- Sən onları qabaqlayarsan. Evdən çıxanda zəng vurub deyərsən ki, telefon işləmir, küçədən - avtomatdan zəng edərəm, narahat olmayın... Axşamüstü də mənim mobilimlə zəng vurarsan, kef-hallarını soruşarsan. Guya yenə avtomatdan zəng vurursan...

- Yox, Rza. Lazım deyil.

- Nə lazım deyil, canım?

- Bu görüş.

- Axı niyə?

- Qoy anangil gəlsinlər, «həri»mi alsınlar, görüşməyə hələ vaxtımız çox olacaq. Özü də bacım təzə rəhmətə gedib. Mənə yaraşmaz bu dediyiniz məclis...

- İnarəm, sənın qəlbin daşdan imiş, heç bilməzdim. Mən hələ bir ay, demək, sənsiz qalmalıyam?

- Bir ay nədir ki, göz qırpımında ötüb keçəcək. Telefonla danışırıq da.

- İnarə, bacımla tanış olmaq istəmirdin? O axı İlahənin son günlər yeganə ürək sirdaşı olub. Bacımdan çox şey öyrənəcəksən, inan. Bəzi şeyləri o heç açıb mənə də deməyib, ancaq sənə danışmaq istəyəcək... İlahənin ölümü onu da sarsıdıb. Eşidəndə ki eynən ona oxşayan sən varsan, yazıq bir sevinib ki. Bu qonaqlıq da məndən çox onun ideyasıdır. Saat dördə dayanacağın hansı tərəfinə çıxacaqsan?

- Rza, bir qulaq asın mənə...

- Eybi yox, sənın yol keçməyinə qıymaram. Mən «İyirmi yanvar»da dövrə vurub qayıdaram ki, sənə asan olsun, yol keçməyəsən... Dörd tamamda ordayam.

- Rza, axı...

- Sən mənim hər şeyimsən. Öpdüm. Görüşənədək...

* * *

Bəs niyə, niyə bu dünyada sevinc varsa, kədəri də yaradıb Tanrı? Niyə gülüslə yanaşı göz yaşını da icad eləyib? Niyə çiçəklə bərabər tikanı da dünyaya gətirib?

Ramil sakitcə sahilə oturmuşdu. Bir az öncə anasını əminliklə Sitalçaya yola salmış, işiylə bağlı vacib şəxslərlə görüşəcəyinə inandırmışdı. Guya söz veriblər, firmada iş götürəcəklər, mağazalara ərzaq paylayacaq. Yaxşı maaşı olacaq, ehtiyacdan birdəfəlik yaxa qurtaracaqlar...

Bu dəfə Fəmillə gələn anası ümidlənmiş, ona uğur arzulamış, axşam yolunu gözləyəcəklərini söyləyərək geri qayıtmışdı... Yaxşı ki, anası bədəninin əcaib görkəmindən xəbərsiz qalmışdı, döyüldüyünü bilməmişdi...

Cip sahilə gəlib ləpədöyəndə dayandı. Ramil onun içindən düşən qızı görüb bərəlməmiş gözləriylə: - İlahə?! - deyərək hayqırdı... Yenəmi onu qara basırdı?

İnarə Ramili görcək Rzadan xahiş etdi ki, dalınca gəlməsin, onunla danışmaq istəyir. Rza narazı qalsa da, İnarənin xahişinə əməl etməli oldu...

Nədənsə Ramil bu dəfə qaçmadı, dayanıb İnarənin yaxınlaşmasını gözlədi.

- İlahə?! Məni qara basır, yoxsa bu, doğrudan, sənsən?

- Mən İnarəyəm, Ramil, İlahənin bacısı. Yadınızda olar, onu müayinəyə aparmışdız, poliklinikaya, onda mən də gəlmişdim...

- Çox oxşayırsız, - söylədi Ramil. Sonra da başıyla cipinin yanında dayanan Rzaya işarə etdi:

- Bəs o hara, sən hara?

İnarə tutuldu, cəld də yalandan uydurdu:

- Rza atəngilin uzaq qohumudur, yasda mənə söz verdi ki, sənə İlahə yaşayan evi göstərəcəm, Ramillə tanış edəcəm...

Ramil köks ötürdü:

- İlahə axı heç deməmişdi onlarla qohum olmağınızı?
İnarə cəld: - İlahə bunu heç bilmirdi. Elə mən də indilərdə bildim, - söylədi və mövzunu dəyişməyə cəhd etdi:

- İlahənin qəfil ölümü bizi çox sındırıb. Hələ də bunun nə səbəbdən baş verdiyini bilmirik. Siz onun əri idiz, axı siz bilməliydz onun nə üçün bu addımı atdığını...

Ramil yenə də köks ötürdü:

- Atan da gəlmişdi, cavan qohumlarını gətirmişdi. Məni yaman pis döydülər, bədənim gömgöydür, şişdir, qaçırdır...

İnarə peşmançılıqla: - Mən heç bilmirdim atamın sizi döydürməyini... - dedi, üzrxahlıq elədi.

- Atam çox sarsılıb. Onu da başa düşün...

Ramil qəddini dikəldib İnarəylə üzbəüz dayandı:

- Mən İlahənin nə səbəbə özünü öldürdüyünü bilmirəm. Heç bir təxminim də yoxdur. O öldü, canını götürüb getdi. Bədbəxt olansa mən oldum...

Sonra hıçqırtıyla ağlamağa başladı.

- Gəl gedək, sənə evimizi göstərim. Biz xoşbəxt idik, bir-birimizi sevirdik. Hansı yellər əsdi, nə oldu, bilmədim.

...İçəri keçilər. Ramil öndə, İnarə də arxasınca. Divara vurulmuş tablonun qarşısında dayanaraq Ramil sakitcə yabanı çiçəklərin arasında bir-birinə sarılmış iki qızılıgülü süzməyə başladı.

Qəhərlə dedi: - Ancaq ayırdılar o gülləri bir-birindən. Sən demə, vüsəlin ömrü az, lap az olurmuş... Sonra onun yerini hicran tuturmuş. Əbədi bir hicran...

Və birdən: - Axı niyə, niyə xoşbəxtlik bu qədər fahişə qadına bənzəyir?! Niyə o, kimin pulu çoxdursa, onun yatağına girir, - hayqıraraq hönkürtü ilə ağlamağa başladı.

Üzünü tutmuşdu, bütün bədəni titrəyir, çiyinləri qalxıb-enirdi. Bu hönkürtüdə müdhiş bir faciənin, dözülməz bir ayrılığın və dəhşətli bir tənhalığın dərdi, ələmi var idi...